

ISSN 2518-7945

№ 4(92)/2018

ҚҰҚЫҚ сериясы

Серия ПРАВО

LAW Series

ҚАРАҒАНДЫ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК
КАРАГАНДИНСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА

BULLETIN
OF THE KARAGANDA
UNIVERSITY

ISSN 2518-7945

Индексі 74619

Индекс 74619

**ҚАРАҒАНДЫ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ**

ВЕСТНИК

**КАРАГАНДИНСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА**

BULLETIN

**OF THE KARAGANDA
UNIVERSITY**

ҚҰҚЫҚ сериясы

Серия ПРАВО

LAW Series

№ 4(92)/2018

Қазан–қараша–желтоқсан

30 желтоқсан 2018 ж.

Октябрь–ноябрь–декабрь

30 декабря 2018 г.

October–November–December

December, 30, 2018

1996 жылдан бастап шығады

Издается с 1996 года

Founded in 1996

Жылына 4 рет шығады

Выходит 4 раза в год

Published 4 times a year

Қарағанды, 2018

Караганда, 2018

Karaganda, 2018

Бас редакторы

ЖМ ХҒА академигі, заң ғыл. д-ры, профессор

Е.Қ.Көбеев

Бас редактордың орынбасары

Х.Б. Омаров, ҚР ҰҒА корр.-мүшесі,
техн. ғыл. д-ры, профессор

Жауапты хатшы

Г.Ю. Аманбаева, филол. ғыл. д-ры, профессор

Редакция алқасы

Г.З.Кожаметов,	ғылыми редактор заң ғыл. д-ры (Қазақстан);
Г.С.Стародубцев,	заң ғыл. д-ры (Ресей);
Маркус Августо Малиска,	заң ғыл. д-ры (Бразилия);
Хавьер Диас Риворио,	заң ғыл. д-ры (Испания);
Кристиан Цомплак,	заң ғыл. д-ры (Польша);
К.З.Алимов,	заң ғыл. д-ры (Өзбекстан);
С.К.Амандыкова,	заң ғыл. д-ры (Қазақстан);
М.А.Сарсембаев,	заң ғыл. д-ры (Қазақстан);
О.К.Копабаяв,	заң ғыл. д-ры (Қазақстан);
И.Ш.Борчашвили,	заң ғыл. д-ры (Қазақстан);
Б.М.Нурғалиев,	заң ғыл. д-ры (Қазақстан);
К.А.Бакишев,	заң ғыл. д-ры (Қазақстан);
Г.А.Ильясова,	жауапты хатшы заң ғыл. канд. (Қазақстан)

Редакцияның мекенжайы: 100024, Қарағанды қ., Университет к-сі, 28.

Тел.: (7212) 77-03-69 (ішкі 1026); факс: (7212) 77-03-84.

E-mail: vestnick_kargu@ksu.kz. Сайты: vestnik.ksu.kz

Редакторлары

И.Д.Рожнова, Ж.Т.Нурмуханова

Компьютерде беттеген

Қ.Г.Қалел

Қарағанды университетінің хабаршысы. «Құқық» сериясы.

ISSN 2518-7945.

Меншік иесі: «Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті» РММ.

Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігімен тіркелген. 23.10.2012 ж.
№ 13108–Ж тіркеу куәлігі.

Басуға 28.12.2018 ж. қол қойылды. Пішімі 60×84 1/8. Қағазы офсеттік. Көлемі 14,62 б.т. Таралымы
300 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 115.

Е.А.Бөкетов атындағы ҚарМУ баспасының баспаханасында басылып шықты.

100012, Қазақстан, Қарағанды қ., Гоголь к-сі, 38. Тел. 51-38-20. E-mail: izd_kargu@mail.ru

Главный редактор
академик МАН ВШ, д-р юрид. наук, профессор
Е.К.Кубеев

Зам. главного редактора **Х.Б. Омаров**, чл.-корр. НАН РК,
д-р техн. наук, профессор
Ответственный секретарь **Г.Ю. Аманбаева**, д-р филол. наук, профессор

Редакционная коллегия

Г.З.Кожаметов,	научный редактор д-р юрид. наук (Казахстан);
Г.С.Стародубцев,	д-р юрид. наук (Россия);
Маркус Августо Малиска,	д-р юрид. наук (Бразилия);
Хавьер Диас Риворио,	д-р юрид. наук (Испания);
Кристиан Цомплак,	д-р юрид. наук (Польша);
К.З.Алимов,	д-р юрид. наук (Узбекистан);
С.К.Амандыкова,	д-р юрид. наук (Казахстан);
М.А.Сарсембаев,	д-р юрид. наук (Казахстан);
О.К.Копабаяев,	д-р юрид. наук (Казахстан);
И.Ш.Борчашвили,	д-р юрид. наук (Казахстан);
Б.М.Нургалиев,	д-р юрид. наук (Казахстан);
К.А.Бакишев,	д-р юрид. наук (Казахстан);
Г.А.Ильясова,	ответственный секретарь канд. юрид. наук (Казахстан)

Адрес редакции: 100024, г. Караганда, ул. Университетская, 28.
Тел.: (7212) 77-03-69 (внутр. 1026); факс: (7212) 77-03-84.
E-mail: vestnick_kargu@ksu.kz. Сайт: vestnik.ksu.kz

Редакторы

И.Д.Рожнова, Ж.Т.Нурмуханова

Компьютерная верстка

К.Г.Калел

Вестник Карагандинского университета. Серия «Право».

ISSN 2518-7945.

Собственник: РГП «Карагандинский государственный университет имени академика Е.А.Букетова».
Зарегистрирован Министерством культуры и информации Республики Казахстан. Регистрационное
свидетельство № 13108–Ж от 23.10.2012 г.

Подписано в печать 28.12.2018 г. Формат 60×84 1/8. Бумага офсетная. Объем 14,62 п.л. Тираж 300 экз.
Цена договорная. Заказ № 115.

Отпечатано в типографии издательства КарГУ им. Е.А.Букетова.
100012, Казахстан, г. Караганда, ул. Гоголя, 38, тел.: (7212) 51-38-20. E-mail: izd_kargu@mail.ru

© Карагандинский государственный университет, 2018

Main Editor

Academician of IHEAS, Doctor of Law, Professor

Ye.K.Kubeyev

Deputy main Editor **Kh.B. Omarov**, Corresponding member of NAS RK,
Doctor of techn. sci., Professor
Responsible secretary **G.Yu. Amanbayeva**, Doctor of phylol. sci., Professor

Editorial board

G.Z.Kozhakhmetov,	Science editor Doctor of law (Kazakhstan);
G.S.Starodubtcev,	Doctor of law (Russia);
Markus Augusto Maliska,	Doctor of law (Brazil);
Havyer Dias Rivorio,	Doctor of law (Spain);
Cristian Complak,	Doctor of law (Poland);
K.Z.Alimov,	Doctor of law (Uzbekistan);
S.K.Amandykova,	Doctor of law (Kazakhstan);
M.A.Sarsembayev,	Doctor of law (Kazakhstan);
O.K.Kopabayev,	Doctor of law (Kazakhstan);
I.Sh.Borchashvili,	Doctor of law (Kazakhstan);
B.M.Nurgaliyev,	Doctor of law (Kazakhstan);
K.A.Bakishev,	Doctor of law (Kazakhstan);
G.A.Ilyassova,	secretary Cand. of law (Kazakhstan)

Postal address: 28, University Str., 100024, Karaganda, Kazakhstan.

Tel.: (7212) 77-03-69 (add. 1026); fax: (7212) 77-03-84.

E-mail: vestnick_kargu@ksu.kz. Web-site: vestnik.ksu.kz

Editors

I.D.Rozhnova, Zh.T.Nurmukhanova

Computer layout

K.G.Kalel

Bulletin of the Karaganda University. «Law» series.

ISSN 2518-7945.

Proprietary: RSE «Academician Ye.A.Buketov Karaganda State University».

Registered by the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan. Registration certificate No. 13108–Zh from 23.10.2012.

Signed in print 28.12.2018. Format 60×84 1/8. Offset paper. Volume 14,62 p.sh. Circulation 300 copies. Price upon request. Order № 115.

Printed in the Ye.A.Buketov Karaganda State University Publishing house.

38, Gogol Str., Karaganda, 100012, Kazakhstan. Tel.: (7212) 51-38-20. E-mail: izd_kargu@mail.ru

МАЗМҰНЫ

КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ

<i>Тайторина Б.А.</i> Қазақстан Республикасында мемлекеттік бақылау жүйесіндегі прокурорлық қадағалау	8
<i>Рүстембекова Д.К.</i> Адам және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ететін құқықтық кепілдіктердің функциялары	15
<i>Әбікенова Г.Б., Лавничак А.</i> Кәмелетке толмағандардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғау және қамтамасыз етудегі мемлекеттік органдардың рөлі.....	21
<i>Білалова М.И., Тхабисимова Л.А.</i> Сайлау құқығы қағидаларының жүйесін конституциялық-құқықтық реттеу: салыстырмалы-құқықтық талдау	27

ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС ЖӘНЕ КРИМИНАЛИСТИКА

<i>Нұрғалиев Б.М., Уәлиев К.С., Құсайынова А.Қ.</i> Қазақстан Республикасының қылмыстық-процессуалдық іс жүргізу заңнамасы бойынша кінәні мойындау туралы мәміледегі жәбірленушінің құқықтық мәртебесі мен құқықтары.....	35
---	----

АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ ПРОЦЕСС

<i>Нүкішева А.Ә.</i> Қазақстан Республикасында лайықсыз мұрагерлерді мұрадан шеттету	42
<i>Өтеубаев Т.Т., Қыздарбекова А.С.</i> Франция, Германия, Швейцария және Нидерландыдағы жалпы меншік құқығы институты	50
<i>Құмарова Ұ.Қ., Лавничак А.</i> Көліктік міндеттемелердің ұғымы және құқықтық табиғаты	60
<i>Сұлтанова А.Т., Ілиясова Г.А.</i> «Тұтынушы» ұғымы және тұтынушының Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша құқықтық жағдайы	65
<i>Нұржанова А.К., Серікова Л.С.</i> Қазақстанда медиация институтын дамытудың ерекшеліктері	74
<i>Әкімбекова С.А., Мороз С.П., Нұртаева Г.Л.</i> Жария тәртіпке қайшылық арбитраждық шешімнің күшін жоюдың негізі ретінде	85

ЖАС ҒАЛЫМ МІНБЕСІ

<i>Байжанова К.Т.</i> Қаладағы мемлекеттік және өзін-өзі басқару органдарының экономикалық аймақтағы кейбір өкілеттіліктері.....	91
<i>Бірманова А.И.</i> Адам құқығы жүйесіндегі мәдени құқық: теориялық сұрақтар	99

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР	107
----------------------------------	-----

2018 жылғы «Қарағанды университетінің хабаршысында» жарияланған мақалалардың көрсеткіші. «Құқық» сериясы	109
--	-----

СОДЕРЖАНИЕ

КОНСТИТУЦИОННОЕ И МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

<i>Тайторина Б.А.</i> Прокурорский надзор в системе государственного контроля Республики Казахстан.....	8
<i>Рустембекова Д.К.</i> Функции юридических гарантий обеспечения прав и свобод человека и гражданина.....	15
<i>Абикенова Г.Б., Лавничак А.</i> Роль государственных органов в защите и обеспечении конституционных прав и свобод несовершеннолетних.....	21
<i>Билялова М.И., Тхабисимова Л.А.</i> Конституционно-правовое регулирование системы принципов избирательного права: сравнительно-правовой анализ.....	27

УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС И КРИМИНАЛИСТИКА

<i>Нургалиев Б.М., Уалиев К.С., Кусаинова А.К.</i> Правовое положение и права потерпевшего в сделке о признании вины по уголовно-процессуальному законодательству Республики Казахстан.....	35
---	----

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО И ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС

<i>Нукушева А.А.</i> Устранение от наследования недостойных наследников в Республике Казахстан.....	42
<i>Утеубаев Т.Т., Киздарбекова А.С.</i> Институт права общей собственности во Франции, Германии, Швейцарии и Нидерландах.....	50
<i>Кумарова У.К., Лавничак А.</i> Понятие и правовая природа транспортных обязательств.....	60
<i>Султанова А.Т., Ильясова Г.А.</i> Понятие «потребитель» и правовое положение потребителя по законодательству Республики Казахстан.....	65
<i>Нуржанова А.К., Серикова Л.С.</i> Особенности развития института медиации в Казахстане.....	74
<i>Акимбекова С.А., Мороз С.П., Нуртаева Г.Л.</i> Противоречие публичному порядку как основание отмены арбитражного решения.....	85

ТРИБУНА МОЛОДОГО УЧЕНОГО

<i>Байжанова К.Т.</i> Некоторые полномочия органов государственной власти и местного самоуправления в городах в экономической сфере.....	91
<i>Бирманова А.И.</i> Культурные права в системе прав человека: вопросы теории.....	99

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ.....	107
--------------------------	-----

Указатель статей, опубликованных в «Вестнике Карагандинского университета» в 2018 году. Серия «Право».....	112
--	-----

CONTENTS

CONSTITUTIONAL AND INTERNATIONAL LAW

<i>Taitorina B.A.</i> Public prosecuting attorney supervision in the system of State Control of the Republic of Kazakhstan	8
<i>Rustembekova D.K.</i> Functions of legal guarantees of the rights and freedoms of human and citizen..	15
<i>Abikenova G.B., Lavnichak A.</i> State bodies' role in protecting and ensuring of minor's constitutional rights and freedoms	21
<i>Bilyalova M.I., Thabisimova L.A.</i> Constitutional law regulation of the system of principles of electoral law: comparative legal analysis.....	27

CRIMINAL PROCEDURE AND CRIMINALISTICS

<i>Nurgaliyev B.M., Ualiyev K.S., Kussainova A.K.</i> The legal status and rights of the victim in a plea bargain according to the criminal procedural legislation of the Republic of Kazakhstan.....	35
---	----

CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE

<i>Nukusheva A.A.</i> Elimination of inheritance of unfortable heirs in the Republic of Kazakhstan	42
<i>Uteubayev T.T., Kizdarbekova A.S.</i> Institute of common ownership right of France, Germany, Switzerland and the Netherlands	50
<i>Kumarova U.K., Lavnichak A.</i> The concept and legal nature of transport obligations	60
<i>Sultanova A.T., Ilyassova G.A.</i> The concept of «consumer» and the legal status of the consumer under the Republic of Kazakhstan legislation	65
<i>Nurzhanova A.K., Serikova L.S.</i> Development peculiarities of mediation institute in Kazakhstan	74
<i>Akimbekova S.A., Moroz S.P., Nurtaeva G.L.</i> Contradiction to public order as a basis for annulment of arbitral award	85

TRIBUNE OF YOUNG SCIENTIST

<i>Baizhanova K.T.</i> Some powers of state government and local self-government in cities in the economic sphere.....	91
<i>Birmanova A.I.</i> Cultural rights in the human rights system: issues of theory.....	99

INFORMATION ABOUT AUTHORS.....	107
--------------------------------	-----

Index of articles published in the «Bulletin of the Karaganda University» in 2018 y. «Law» Series	115
---	-----

КОНСТИТУЦИЈАЛЫҚ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ КОНСТИТУЦИОННОЕ И МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО CONSTITUTIONAL AND INTERNATIONAL LAW

UDC 343.16:341.233.11(574)

B.A. Taitorina

*M.Kh. Dulati Taraz State University, Kazakhstan
(E-mail: binur.a@mail.ru)*

Public prosecuting attorney supervision in the system of State Control of the Republic of Kazakhstan

This article based on the analysis of the constitutional and legal foundations of the status of the prosecutor's office of the Republic of Kazakhstan, the development of prosecutor's supervision in the conditions of the modernization of the Constitution, its problem aspects were revealed in the process of implementing constitutional requirements, and the necessity of its constitutionalization is substantiated. Specificity of prosecutorial supervision gives grounds to characterize this state-legal institution as going beyond the scope of control activity. Prosecutor's supervision is characterized as the main type of higher state control over the implementation of laws by participants in legal relations, extends to representative bodies of power, to all executive authorities, to courts (in a specific form). The article actualizes the problem of necessity to separate in a separate section of the Constitution of the Republic of Kazakhstan the norms regulating the legal status of the prosecutor's office. It is proposed to provide in the constitutional legislation the right to address the Attorney General of the Republic of Kazakhstan to the Constitutional Council on matters of constitutionality of laws and other normative legal acts, to expand the circle of subjects of appeal to the body of constitutional control.

Keywords: Office of Public Prosecutor, Republic of Kazakhstan, public prosecutor's supervision, state control, Constitution, specificity, state-legal institute, problem, constitutional legislation.

State Control is represented by organizational-legal form of State authority realization which provides checking of law fulfillment and other normative legal actions by State authorities due to barring of deviation from state established rules and standards. Independent, specific structural element of integrated State Control system is public prosecuting attorney supervision. Constitutional-legal bases analysis of the Republic of Kazakhstan public prosecutor's office status, prosecuting attorney supervision development on the terms of actions and realization of the Republic of Kazakhstan Constitution enables to reveal problem aspects available in the process of constitutional request realization, substantiate measures to improvement and constitutionalization.

There are many different positions defining place and predestination of attorney supervision authority in the juridical literature: public prosecutor's office proposed to be inserted in legislative, executive and even in judicial power branch; assign it in independent State authority brunch; refer to presidential control as one of its components. However, there is right opinion that public prosecutor's office refers neither to the legislative, executive nor judicial power branches, meanwhile it takes important part in the state mechanism and corresponds itself an important and effective element of checks and balances system. Activity of public prosecutor's office as an independent direction of state power realization is inferred in creation on the state territory the state legality regime, which would allow providing the leadership and observance of Constitution, law execution and forming constructive mechanism of citizen rights and liberty security, which are protected by law pursuits of the society and the state. In the process of prosecuting attorney supervision fulfillment are realized the tasks of legal space security unity in the state by means of attaining uniformity and accuracy in

the execution of active legislation; assured observance of human and citizen rights and freedoms on the whole territory of the country [1; 17].

Among the specific features of public prosecutor's office as control-supervised authority it should be mentioned that its direction only to checking of law executing, the exclusion of interference into the operational-economic activity supervised objects, while other branches of state control could estimate the activity of supervised structures not only from the position of legality, but also of effectiveness and suitability [2; 25], and also include execution opportunity of administrative activities, which are expressed by the abolition of the normative-legal act, responsibilities assignment of any action implementation and etc.

Office of public prosecutor of the Republic of Kazakhstan according to article standards 83 of the Republic of Kazakhstan Constitution in the name of the state implements its activity in following directions: supreme power of supervision to 1) accurate and uniform application of laws, orders of the President of the Republic of Kazakhstan and other normative legal actions on the Republic territory, 2) operative crime detection activities, inquiry and investigation legality, 3) administrative, executive process, 4) takes measures to reveal and eliminate any illegitimacy, 5) appeal against the laws and other legal acts contradicted the Constitution and Republic laws; 6) represents the state's interests in court and also; 7) in cases using procedures and within the limits established by law, is responsible for criminal prosecution; 8) forms of the state legal statistics with a view to ensuring the integrity, objectivity and the adequacy of statistical indicators, conducts special surveys, carries out the supervision over the implementation of laws in the area of legal statistics and special accounts.

The specificity of the supervisory authority gives a basis to identify the state-legal institution as outside the scope of the audit activities. Moreover, the feature of public prosecutor's supervision lies in the fact that prosecutor's office on behalf of the state shall exercise supervision over the legality in the activities of other controlling bodies and empowered to contribute to the prosecution of persons responsible for violation of the laws. By maintaining a close relationship with the regulatory authorities the prosecutor's office can not shirk its responsibilities for oversight of enforcement of their laws. In this sense, public prosecutor's supervision acts in the role of control over control, carried out by supervisory bodies. As a form of Supreme state control of the prosecutor's supervision is a non-departmental and universal (except in very rare cases, stipulated by the law), which, as it has priority over all other control including the supervisory authority bodies [3; 176].

In its political and legal nature of the public prosecutor's supervision is the main view of the Supreme state control over the execution of laws of the participants of legal relations, applies to representative bodies of power, all the organs of Executive power of the courts (in a specific form). It is logical that departmental, inline control is complemented by the highest state control over the execution of laws, and subject of the monitoring is the public prosecutor's office, which is designed according to the Constitution to exercise the highest supervision over exact and uniform application of laws, decrees of the President of the Republic of Kazakhstan and other regulatory legal acts on the territory of the Republic. The literature notes that the prosecutor's supervision in one form or another is carried out at different levels of any of the system of state bodies [4; 6].

The office of public prosecutor works closely with all the government structures and is virtually element of the system of checks and balances, balance branches of power [5; 56]. The supervisory function of the prosecuting office in respect of the executive power is manifested in the fact that the it exercises supervision over the execution of the Constitution of the Republic, the current laws of the ministries, committees, agencies, councils, thus are in this aspect, the factor of deterrence of executive power. However, the prosecuting attorney supervision bodies, separated structurally from the system of management bodies, administrative authorities do not have, and does not, therefore, have the right to use the resource of the administrative legal means of the supervisory authority influence on the activity of the controlled object which are authorized to use bodies of administrative supervision.

Prosecuting attorney is an important element of the mechanism for responding to violations of the laws by the courts [6; 16]. Considering the problem of the correlation of judicial review and public prosecuting attorney supervision, it should be made the difference in accordance to the forms of activity (judicial control is exercised only in special procedural forms, and the prosecuting supervision - both in the administrative and in the procedural forms) and on the subject of activities (judicial control is exercised with a view to consideration and resolution of their cases, the verification of the legality, validity and equity made by judicial decisions, observance of the constitutional rights, freedoms and legitimate interests of citizens through the implementation of justice).

Unlike other types of state control the prosecuting attorney supervision was at all stages of the historical development of political sciences, now it is the appropriate body adapted to the conditions of state-building. Therefore it is quite reasonable opinion of those researchers who consider that it is necessary to allocate the norms, regulating the legal status of organs of the prosecutor's office, into a separate section of the Constitution. We believe that it would be advisable also to foresee in a constitutional provision the right to appeal the General Prosecutor of the Republic of Kazakhstan to the Constitutional Council on issues of the constitutionality of laws and other normative-legal acts, expanding the circle of the subjects of circulation in the body of constitutional control.

Public prosecuting attorney supervision in comparison with other types of supervision and control is characterized by the following features: it is representative, for performed on behalf of and on the instructions of higher bodies of state authority; on purpose, it is strictly specialized, which is expressed only in the supervision over the observance of the rule of law, as prosecutors do not manage, but only oversee the implementation of laws; the supervision has broad scope because it applies to all regulated by the law social relations, there is a certain limitation of the powers of public prosecutors in performing supervisory functions. Revealing violations of the law, they often are not authorized to eliminate them independently, and therefore have to turn to competent bodies with the request to take appropriate measures. Only in the form of a special exception, when supervising the execution of laws by bodies of inquiry and preliminary investigation, prosecutors have the right to cancel the illegal resolution of the investigator or inspector of the investigation [7; 73].

There is an incorporated function of control over legality of state administrative acts in public prosecuting attorney supervision, which are obligatory for executing. Supervising the performance over the laws and the congruence with the law of those acts, which are issued by state authorities and control authorities, representative (legislative) authorities, the prosecutor authorities do not substitute them and do not interfere in their business-operative activities. Aside from main supervision functions, public prosecutor fulfills the following functions: law explaining; coordination of law enforcement agencies against crime; investigation against the police officers and judges; legal monitoring; international collaboration [8; 145].

The analysis of theoretical resources and practical material shows that control over law compliance is fruitful with the effective interaction between public prosecutor authorities and other enforcement state authorities. As it seems, for provisioning interaction between public prosecutor authorities and control authorities, the principal original positions are consistent with that for each of subassembly. There are tasks which are coincident with the task of contiguous system. The effective functioning of state control under conditions of constitutional principles of separating authorities, mainly depend on the degree of legislative regulation of the interacting control mechanisms; ought to remark underdevelopment of these mechanisms legal base.

Public prosecutor activity, as an independent direction of state authorities instantiation, consists in creation of legitimacy regime on the state's territory, which allows to provide adherence and compliance of the Constitution, performance of laws, and also to form constructive mechanism of protection of human and citizen's rights and freedom, protected by law the interests of society and the state [9; 199]. During the process of public prosecutors supervision implementation tasks of providing the unity of legal space in state through achievement of uniformity and accuracy performance of current legislation; rights and freedom of human and citizens guaranteed on the whole state territory [10].

Among public prosecutor's specific features as enforcement authority it should be marked its directivity only towards to verify compliance with the rule of law, with an exception of interference into business-operative activities of objects under surveillance. When the other types of state control may evaluate activities of controlled structures not only from the law position, but also an effectiveness and appropriateness. And also include in itself the possibility of implementation of administrative activities expressed in the cancellation of a regulatory act, imposition of the duties of an action and etc.

In the system of authority separation the public prosecutor's authorities are legal means of the President of the Republic of Kazakhstan in arsenal of a mechanism to ensure the functions of the Constitution guarantor, legality and respect for rights and freedom of human and citizen, which basically mean implementation of head of state's control for legality of state's authorities' activities. According to p. 4 article 44 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan, President appoints and removes the post of Kazakhstan Republic General Prosecuting Attorney with the agreement of the Senate. According to article 1 of the Law of Republic of Kazakhstan from the 30-st of the June 2017 № 81-VI «About Prosecutor's Office», The Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan - the state body responsible to the President of the Republic of Kazakhstan exercising supreme supervision over observance of the law in the territory of the Republic of Ka-

zakhstan, represents the interests of the state in court and carries out criminal prosecution on behalf of the state. And also over legality of operative-searching activities, inquest and investigation of administrative and executive proceedings. It is clear from the meaning of the legislation of Prosecutor's Office, that it is not included into any of authorities branches and it is presidential structure. As it has remarked in the judicial literature, public prosecutor's office is a part of the presidential authority, and it is basic element of checks and counterbalance mechanism [11; 63]. The specificity of the supervisory authority provides a basis to characterize this state as a legal institution beyond the control of activity. Moreover, the feature of public prosecuting supervision is that the prosecutor's office on behalf of the State shall supervise the legality of the activities of other regulatory authorities and is authorized to prosecute those guilty of violating the law. Taking into consideration the nature of the organizational and legal status of the regulatory authorities, the prosecution is building such relationships, which would provide mutual exchange of information on detecting and correcting violations, raising the question of carrying out activities aimed at identifying and addressing violations of the law [12; 148].

The public prosecutor's office interacts closely with all authorities and is almost part of the system of checks and counterbalances, balance, balancing branches.

Among the forms of interaction between prosecutors and the legislative (representative) authorities, it can be marked a range of collaborative activities: definition of priorities in the sphere of fight against crime; preparation activities for projects of normative acts about questions with fight against crime, habituation with projects of normative acts, accepted by authorities; consistent development, acceptance and performance of complex programs about fights against crime and etc. The General Prosecutor's Office, which is not endowed directly into the legislative initiative, but is not lacking possibility to initiate the introduction of the agenda of the parliamentary committee hearings of the Chambers of Parliament of topical issues of legal regulations of social relations, which can then be put to the meeting and addressed the deputies of the Chambers of Parliament in legislative work. As for the Parliament, it in turns, sends the legislation to the General Attorney Office for legal inspection, that the prosecuting experts, having studied the draft, have given the certificate of compliance of the draft Constitution, and the ratio of its compatibility with the existing legislation with the norms and principles of international law and establishing the quality of the legislation in terms of the rules of legislative technique. Given conclusion is that Members of Parliament appeal to the prosecuting authorities with requests about law enforcement, state law and crime, etc.

The participation of prosecuting authorities in the law-making, thus manifests itself in various forms:

- participation in preparation of legislative acts projects;
- conducting of legal inspection of rights and legislative acts projects;
- provision of consultations to the Members of Parliament, and project developers in the process of law-making on legal questions;
- submitting proposals to the legislature authorities to abolish the existing acts or making changes in them.

It is important to bear in mind that feasibility's position of detection of gaps and mistakes in the current legislative acts, give prosecutors reason to use not only the right but the duty to make proposals to abolish, change or accept new laws and other regulations: actions of prosecutors focused on performing tasks, regulated by law on the prosecution - to strengthen the rule of law, protecting human and citizens rights. The specificity of prosecutor's participation takes the form of law-making agreement, a joint publication with other state authorities regulations as a method to monitor the compliance of the legal requirements of the law validated instrument [13; 105].

The public prosecution supervision function is manifested in that the prosecutor's authorities supervise the execution of the Constitution, existing laws by ministries, committees, agencies, mayors - are thus in this aspect of executive power as a deterrent. As for the executive power authorities, vested with control and supervisory powers, which have non-departmental in nature, they are pursuing the task of ensuring the rule of law in the administration.

Prosecutorial supervision is also an important element of the mechanism to respond violations of the law courts. Considering the problem of the relation between judicial control and the public prosecuting supervision, it should be identified two distinct state-legal institutions of forms of activity (judicial control is executed only in special procedural forms, and the public prosecuting supervision - in both administrative and procedural forms) and on the subject (judicial control is performed to review and resolute the cases, verification of the legality, validity and fairness of court decisions, constitutional rights, freedoms and lawful interests of citizens through the implementation of justice). Judicial control is a statutory hierarchy is carried

out directly in the judicial system, it is strictly limited in the object of control, all control functions are carried out under consideration of the particular case.

Thus, the above is confirmed by the available scientific literature in the point of view, that «the main task of the prosecutors is that in no way to substitute judicial authorities, executive agencies, regulatory authorities, whose role in this sphere is dominant, and effective use of special powers of the prosecutor for the rapid suppression of violations of human rights and freedoms» [14; 4].

Strengthening the public prosecuting supervision, constitutional recognition of the status of the prosecution authorities as an important element of the structure of government in general, and state authorities in particular, has great importance for strengthening the national integrity, improvement of the efficiency of the state control.

References

- 1 Бессарабов В.Г. Прокуратура в системе государственного контроля Российской Федерации: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02 – «Конституционное право; муниципальное право» / В.Г. Бессарабов. — М., 2001. — 46 с.
- 2 Рябцев В.П. Прокуратура в системе государственных институтов Российской Федерации: современная трактовка: избранные труды / В.П. Рябцев. — М.: Академия Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 2014. — 300 с.
- 3 Маматов М.В. Прокурорский надзор за исполнением законов: актуальные проблемы и перспективы развития / М.В. Маматов // Таврический научный обозреватель. — 2016. — № 11(16). — С. 175–182.
- 4 Клочков В.В. Методологические вопросы организации и деятельности прокуратуры // Вопросы теории законности и методики прокурорского надзора: сб. науч. трудов / В.В. Клочков. — М.: Манускрипт, 1994. — С. 3–12.
- 5 Якубина Ю.П. Прокурорский надзор как вид юридической деятельности / Ю.П. Якубина // Проблемы правоохранительной деятельности. — 2012. — № 2. — С. 55–58.
- 6 Воронин О.В. О современном содержании прокурорского надзора / О.В. Воронин // Вестн. Томского гос. ун-та. — 2012. — № 4(6). — С. 14–25.
- 7 Козлов А.Ф. Прокурорский надзор в Российской Федерации. Общая часть: учеб. пособие / А.Ф. Козлов. — Екатеринбург: Изд-во УрГЮА, 1999. — 140 с.
- 8 Бахтыбаев И.Ж. Концептуальные основы деятельности прокуратуры Республики Казахстан по обеспечению законности: монография / И.Ж. Бахтыбаев; под общ. ред. Р.Т. Тусупбекова. — Алматы: Жеті жарғы, 2008. — 888 с.
- 9 Коробейников Б.В. Прокурорский надзор — важное средство защиты прав человека и гражданина / Б.В. Коробейников // Вестн. Костромского гос. ун-та. — 2015. — № 1. — С. 197–201.
- 10 The Exercise of Public Authority by International Institutions: Advancing International Institutional Law / Edited by Armin Von Bogdandy, Rüdiger Wolfrum, Jochen von Bernstorff, Philipp Dann, Matthias Goldmann. — Springer, 2010 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.beck-shop.de/fachbuch/leseprobe/9783642045301_Excerpt_001.pdf.
- 11 Курмангалиев Б.С. Конституционно-правовые основы осуществления государственного контроля в Республике Казахстан: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 – «Конституционное право; муниципальное право» / Б.С. Курмангалиев. — Алматы, 2002. — 124 с.
- 12 Теоретические и организационные основы прокурорской проверки: монография / под общ. ред. Н.В. Субановой. — М.: Академия Генеральной прокуратуры РФ, 2016. — 292 с.
- 13 Божьев В.П. Правоохранительные органы России: учебник / В.П. Божьев, Б.Я. Гаврилов; под ред. В.П. Божьева. — М.: Юрайт, 2016. — 381 с.
- 14 Котов А.К. Конституционное предназначение института прокуратуры / А.К. Котов, А.А. Котов // Правовая реформа в Казахстане. — 2004. — № 4. — С. 3–5.

Б.А. Тайторина

Қазақстан Республикасында мемлекеттік бақылау жүйесіндегі прокурорлық қадағалау

Мақала авторы Қазақстан Республикасы прокуратурасының мәртебесінің негіздерін конституциялық-құқықтық талдау арқылы Конституцияны жаңғырту жағдайында прокурорлық қадағалаудың даму негізінде конституциялық талаптарды жүзеге асыру барысында оның күрделі аспектілерін айқындады, оны конституционализациялау қажеттігін дәлелдеді. Прокурорлық қадағалаудың ерекшелігі – аталмыш мемлекеттік-құқықтық институтты бақылау қызметі шегінен тыс шығатын институт ретінде қабылдауға негіз береді. Прокурорлық қадағалау құқықтық қатынастарға қатысушылардың заңды орындауды қадағалайтын жоғарғы мемлекеттік бақылаудың негізгі түрі ретінде сипатталады, үкіметтің өкілдік органдарына, атқарушы билік барлық органдарына, соттарға (ерекше түрде) таралады. Мақалада прокуратура органдары құқықтық мәртебесін реттейтін Қазақстан Республикасы Конституциясының бөлімін жеке шығару қажеттігі туралы мәселе жандандырылды. Конституциялық бақылау органына жолданушы субъектілердің шеңберін кеңітіп, заңдардың және басқа да нормативтік

құқықтық актілердің конституцияға сәйкестігі жөніндегі мәселе бойынша Конституциялық кеңеске Қазақстан Республикасы Бас прокурорының жолдану құқығын конституциялық заңнамада қарастыру ұсынылды.

Кілт сөздер: прокуратура, Қазақстан Республикасы, прокурорлық қадағалау, мемлекеттік бақылау, Конституция, ерекшеліктер, мемлекеттік құқықтық институт, конституциялық заңнама.

Б.А. Тайторина

Прокурорский надзор в системе государственного контроля Республики Казахстан

В статье на основе анализа конституционно-правовых основ статуса прокуратуры Республики Казахстан, развития прокурорского надзора в условиях модернизации Конституции выявлены имеющиеся в процессе реализации конституционных требований его проблемные аспекты, обоснована необходимость его конституционализации. Специфика прокурорского надзора дает основание характеризовать данный государственно-правовой институт как выходящий за рамки контрольной деятельности. Прокурорский надзор охарактеризован как основной вид высшего государственного контроля за исполнением законов участниками правовых отношений, распространяется на представительные органы власти, на все органы исполнительной власти, на суды (в специфической форме). В статье актуализируется проблема необходимости выделения в отдельный раздел Конституции Республики Казахстан норм, регламентирующих правовой статус органов прокуратуры. Предлагается предусмотреть в конституционном законодательстве право на обращение Генерального прокурора Республики Казахстан в Конституционный Совет по вопросам конституционности законов и иных нормативно-правовых актов, расширив тем самым круг субъектов обращения в орган конституционного контроля.

Ключевые слова: прокуратура, Республика Казахстан, прокурорский надзор, государственный контроль, Конституция, специфика, государственно-правовой институт, проблема, конституционное законодательство.

References

- 1 Bessarabov, V.G. (2001). Prokuratura v sisteme hosudarstvennoho kontrolia Rossiiskoi Federatsii [Prosecutor's Office in the system of state control of the Russian Federation: the author's abstract]. *Extended abstract of doctor's thesis*. Moscow [in Russian].
- 2 Ryabtsev, V.P. (2014). *Prokuratura v sisteme hosudarstvennykh institutov Rossiiskoi Federatsii: sovremennaiia traktovka* [Prosecutor's Office in the system of state institutions of the Russian Federation: modern interpretation]. Moscow: Akademiia Heneralnoi prokuratury Rossiiskoi Federatsii [in Russian].
- 3 Mamatov, M.V. (2016). Prokurorskii nadzor za ispolneniem zakonov: aktualnye problemy i perspektivy razvitiia [Prosecutor's supervision of the implementation of laws: current problems and development prospects]. *Tavrisheskii nauchnyi obozrevatel – Tavrichesky scientific observer*, 11 (16), 175–182 [in Russian].
- 4 Klochkov, V.V. (1994). Metodologicheskie voprosy orhanizatsii i deiatelnosti prokuratury [Methodological issues of organization and activities of the prosecutor's office]. *Voprosy teorii zakonnosti i metodiki prokurorskogo nadzora – Questions of the theory of legality and methods of prosecution supervision*, 3–12. Moscow: Manuscript [in Russian].
- 5 Yakubina, Yu.P. (2012). Prokurorskii nadzor kak vid yuridicheskoi deiatelnosti [Prosecutor's supervision as a kind of legal activity]. *Problemy pravookhranitelnoi deiatelnosti – Problems of law enforcement activity*, 2, 55–58 [in Russian].
- 6 Voronin, O.V. (2012). O sovremennom sodержanii prokurorskogo nadzora [On the Contemporary Content of Public Prosecutor's Supervision]. *Vestnik Tomskoho hosudarstvennoho universiteta – Bulletin of Tomsk State University*, 4 (6), 14–25 [in Russian].
- 7 Kozlov, A.F. (1999). *Prokurorskii nadzor v Rossiiskoi Federatsii. Obshchaia chast* [Prosecutor's supervision in the Russian Federation]. Ekaterinburg: Izdatelstvo Uralskoho hosudarstvennoho yuridicheskoho universiteta [in Russian].
- 8 Bakhtybaev, I.Zh. (2008). Kontseptualnye osnovy deiatelnosti prokuratury Respubliki Kazakhstan po obespecheniiu zakonnosti [Conceptual bases of the activity of the Office of the Procurator of the Republic of Kazakhstan to ensure legality]. R.T. Tusupbekov (Ed.). Almaty: Zheti zharhy [in Russian].
- 9 Korobeinikov, B.V. (2015). Prokurorskii nadzor — vazhnoe sredstvo zashchity prav cheloveka i hrazhdanina [Prosecutor's supervision is an important means of protecting human rights and citizenship]. *Vestnik Kostromskoho hosudarstvennoho universiteta – Bulletin of the Kostroma State University*, 1, 197–201 [in Russian].
- 10 Armin Von Bogdandy, Rüdiger Wolfrum, Jochen von Bernstorff, Philipp Dann, Matthias Goldmann. (Eds.). (2010). *The Exercise of the Public Authority by International Institutions: Advancing International Institutional Law* Springer. *beck-shop.de*. Retrieved from http://www.beck-shop.de/fachbuch/leseprobe/9783642045301_Excerpt_001.pdf.
- 11 Kurmangaliev, B.S. (2002). Konstitutsionno-pravovye osnovy osushchestvleniia hosudarstvennoho kontrolia v Respublike Kazakhstan [Constitutional and legal bases of realization of the state control in Republic Kazakhstan]. *Candidate's thesis*. Almaty [in Russian].
- 12 Subanova, N.V. (Eds.). (2016). *Teoreticheskie i orhanizatsionnye osnovy prokurorskoi proverki* [Theoretical and organizational basis of the prosecutor's check]. Moscow: Akademiia Heneralnoi prokuratury Rossiiskoi Federatsii [in Russian].

13 Bozhyev, V.P., & Gavrilov, B.Ia. (Eds.). (2012). *Pravookhranitelnye orhany Rossii [Law enforcement agencies of Russia]*. Moscow: Iurait [in Russian].

14 Kotov, A.K., & Kotov, A.A. (2004). Konstitutsionnoe prednaznachenie instituta prokuratury [The Constitutional Purpose of the Prosecutor's Office]. *Pravovaia reforma v Kazakhstane – Legal Reform in Kazakhstan*, 4, 3–5 [in Russian].

D.K. Rustembekova

*Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan
(E-mail: dinara_226@mail.ru)*

Functions of legal guarantees of the rights and freedoms of human and citizen

In accordance with the functions of legal guarantees, in the legal literature, it is rather common to divide the latter into guarantees: implementation; protection; protection of individual rights and freedoms. In addition, the fundamental rights of freedom of man and citizen are fixed at the constitutional level as directly acting, which gives them the highest legal force with regard to law-making, law-enforcement, law enforcement activities of all state bodies and officials. Realization of rights and freedoms is impossible without their protection, there is no such right that would not need protection. Under the protection of rights and freedoms, one should understand the state of lawful realization of rights and freedoms under the control of state bodies, public organizations, officials, but without their intervention. Measures for the protection of rights and freedoms operate in conditions where the exercise of rights and freedoms is difficult, but the rights and freedoms are not yet violated. One of the defining criteria for the difference between «protection» and «protection» is the form of activity of the relevant actors involved in ensuring rights and freedoms. In many respects, the guarantees of the realization of rights and freedoms are provided by the possibilities of guarantees of protection and protection. Thus, we can draw the following conclusion that the existence of a law-based state is in itself a legal guarantee in a broad sense, since it is in such a state that «a genuine triumph of law and law, the inviolability of the rights and freedoms of citizens» is ensured. It is the rule of law that has as its goal the most complete guarantee of the rights and freedoms of man and citizen.

Keywords: legal guarantees, functions of legal guarantees, the realization rights and freedoms of human, guarantees for the protection rights and freedoms of citizen, guarantees for the protection of the rights and freedoms of the individual.

The classification criterion (sign) of the division of guarantees in general is the most diverse, the same can be said with reference to the functions of legal guarantees.

So, in accordance with the functions of legal guarantees, in the legal literature, it is common enough to divide the latter into guarantees: 1) implementation; 2) protection; 3) protection of the rights and freedoms of the individual [1; 13].

So, according to N.A. Bobrova «The means that contribute to the desired maximum of the state-legal phenomenon, act as «guarantees for», i.e. as a means to ensure the realization of the individual's subjective rights. «The funds that prevent the emergence of negative factors in the social» environment «of state and legal norms (or at least neutralize these factors) act as guarantees against» safeguards against abuses, etc. These safeguards include means of protection and protection.

Almost all scientists to the first group of legal guarantees, according to their functions, include the rules of law that establish the grounds for the appearance of certain rights and freedoms, their limits, the procedure for implementing procedural procedures for implementation, including the legal facts with which it is associated.

So, the very fact of their recognition by the state and the corresponding regulatory legal regulation can be the basis for the emergence of certain rights and freedoms of the individual. In addition, the fundamental rights of freedom of human and citizen are fixed at the constitutional level as directly acting, which gives them the highest legal force with regard to law-making, law-enforcement, law enforcement activities of all state bodies and officials.

The question of the extent to which rights and freedoms are realized by the individual, in our opinion, should be viewed from the point of specifying and detailing the limits of constitutional rights and freedoms. For example, V.N. Vitruk in the structure of legal guarantees for the realization of rights and freedoms singled out as an independent form — the specification of the limits (boundaries) of rights, duties and legitimate interests of the individual [2; 58].

N.S. Bondar, considering issues related to municipal rights and freedoms of a citizen, in our view, quite rightly notes that, accordingly, the rights and freedoms at the local level should be consolidated by their constitutional justification, both their concretization, and the establishment of a procedure, the implementation of relevant rights at the local level [3; 264].

The detailed nature of authority, in turn, occurs in two forms:

– firstly, by direct definition of possible variants of behavior. Thus, the definition of the boundaries of the content of freedom of conscience takes place through the granting of the individual's right to profess individually or jointly with others any religion or not to profess any, freely choose, have and disseminate religious and other beliefs and act in accordance with them.

– secondly, the specification of the boundaries of the content of constitutional rights and freedoms is carried out by pointing to a set of guarantees ensuring the proper exercise by citizens of constitutional rights.

An important condition for the correct evaluation of the scope and scope of constitutional rights and freedoms by the individual is a legal culture that enables active action to be taken in choosing the most acceptable behavior option aimed at the exercise of rights and freedoms. In addition, the level of political and legal culture of citizens is determined by how correctly the individual understands the limits, the boundaries of the exercise of constitutional rights and freedoms.

The implementation of constitutional rights and freedoms is not limited to the activities of competent actors to ensure the implementation of the rights and freedoms of citizens. An important role in the implementation of legal objectives is played by the owner of the right himself, aimed at the commission of lawful acts on the exercise of constitutional rights and freedoms. The realization of individual rights is largely determined by the personal attitude to their rights of the subjects of these rights. For «the realization of an absolute majority of rights requires the manifestation of at least a minimum of activity of the subjects». The issuance by law enforcement agencies of the necessary legal acts necessary to create the conditions for the correct, unhindered, safe implementation of the rights and freedoms of the individual constitutes its procedural and procedural order. However, in our opinion, it is necessary to remember that self-regulation by a person of one's behavior does not lose its value in the framework of procedural and procedural traditions of the realization of human and citizen's rights and freedoms. Participants in an orderly social relation in these cases will coordinate their behavior with this decision, which contains an indication of a personal measure of possible behavior [4; 7].

The procedural and procedural order of implementation of subjective rights, as is known, includes the issuance by law enforcement agencies of certain competent bodies. Acts are designed to create conditions for correct, unhindered, safe, and therefore, if necessary, controlled implementation of individual rights. Such an order should always be legislatively clearly regulated. Procedural and procedural order of realization of the rights and freedoms of the individual, carried out by the competent authorities, can not be considered in isolation, let alone oppose the process of the individual's understanding of the scope and boundaries of the content of his rights. These are links of the same chain. These types of activities are important guarantees for citizens to perform lawful actions to implement constitutional rights and freedoms.

Considering the legal guarantees of the realization of the rights and freedoms of the individual, or rather their elements, A.N. Savitskaya and V.G. Sokurenko points out that this concept includes: legal facts, the presence of which is necessary for the emergence of subjective law; – means that determine the boundaries of subjective law and the limits of its implementation; – Means of concretization of rights, freedoms and duties; – means providing procedural forms for the exercise of rights and freedoms of citizens [5; 75].

In the opinion of N.V. Vitruk, the elemental composition of these guarantees includes those stipulated by legislation: the specification of the limits (boundaries) of rights, duties and legitimate interests; – the legal facts with which their implementation is linked; – procedural forms of realization of the rights of citizens; – incentive measures and benefits [6; 105].

A different position is held by K.B. Tolkachev, who believes that the very delineation of legal guarantees for guarantees of implementation and guarantees of protection (defense) carries a very significant element of conventionality, although it does not deny the legitimacy of such a statement of the issue for research purposes. Realization of rights and freedoms is impossible without their protection, there is no such right that would not need protection. Security guarantees, which are structural elements of the mechanism for ensuring rights and freedoms, are at the same time guarantees for their implementation, that is, they can not exist outside the framework of the realization of rights and freedoms [7; 46].

As for the second type of legal guarantees in accordance with their functions - there is also no guarantee of protection of a common opinion in science. The question, first of all, rests on the definition of the categories «protection» and «protection» themselves, which are often used without disclosing the content and do not fully reflect the essence of the circle of human rights relations.

According to some authors, under the guarantees of the protection of individual rights and freedoms in society, it is necessary to understand the norms that establish control and supervisory functions of state bod-

ies and bodies of public organizations, as well as precautionary rules that determine the extent of responsibility of the obligated persons and bodies, if their actions or inaction hinder the normal exercise of the rights and freedoms of the individual. Of course, the guarantees of protection have the immediate task of restoring the already violated rights, measures and means for their restoration, i.e. In accordance with this position, before the violation of rights, protection measures followed, after - protection measures. Guarantees for the restoration of the violated right are examined here through guarantees of protection in a single meaning of their meaning. This position is controversial. Measures to protect rights and freedoms can not be applied after they have been violated, because they already need not to be defended, but to be restored. Under the protection of rights and freedoms, one should understand the state of lawful realization of rights and freedoms under the control of state bodies, public organizations, officials, but without their intervention. Negative factors are absent or insignificant and do not require the inclusion of measures to protect rights and freedoms. Measures for the protection of rights and freedoms operate in conditions where the exercise of rights and freedoms is difficult, but the rights and freedoms are not yet violated. However, from our point of view, the position of I.V. Rostovshchikov and Kh.A. Timershin, who, disagreeing with this, believe that the allocation of guarantees for the restoration of rights and freedoms is only an excessive theorizing that will only confuse the existing notion, since traditionally the restoration of the violated right has been completely covered by the notion of protection. Moreover, it is not clear what the authors understand under protection, describing it as an active interference in the implementation process by state bodies and officials with the aim of eliminating negative aspects that make it difficult or impossible to exercise personal constitutional rights and freedoms.

In our opinion, security guarantees should occupy a special place in the conditions of the formation of civil society, the rule of law. However, these guarantees alone are not sufficient to neutralize possible conflicts between officials and citizens, state bodies among themselves in the sphere of ensuring the rights and freedoms of the individual. Thus, one of the defining criteria for the difference between «protection» and «protection» is the form of activity of the relevant actors involved in the enforcement of rights and freedoms.

The application of the protection of the rights and freedoms of citizens means active intervention in the process of their implementation on the part of the said entities with a view to eliminating the negative aspects that make it difficult or impossible to exercise rights and freedoms, as well as their restoration in case of violations. Under the conditions of the guarantee of protection, the activities of state bodies, public organizations and officials are expressed mainly in the exercise of control and supervisory functions, in the improvement of legislation, taking into account the development of rights and freedoms of citizens, in the work to raise the level of legal awareness.

In general, the concept of «protection of the law» in law is often quite abstract and means the possibility of the state, its bodies to protect certain rights, without specifying whether it is a question of protecting violated rights or guarantees, forms of implementation of certain unbreakable rights.

Rights and freedoms are protected all the time, but they are protected only when they are violated. Protection is the moment of protection, one of its forms. These concepts do not match. Security is the establishment of a general legal regime, and protection is the measures that are taken in cases where civil rights are violated or challenged. Of course, the means (measures) of protection and the means (measures) of protection do not occur in a pure form, as the measures of protection to some extent perform the functions of protection.

In our opinion, the most correct position will be the one according to which the very notions of «protection», «protection» are independent, although they are connected in the process of ensuring rights and freedoms with each other. That is, in some cases, convergent and coincident, in others relatively isolated and existing quite independently.

In many respects, the guarantees of the realization of rights and freedoms are provided by the possibilities of guarantees of protection and protection. This is understandable, because legal means of protection and protection are designed, in the final analysis, to promote the lawful and most expedient use by citizens of the rights granted to them. At the same time, given that the provision of rights and freedoms is a system for guaranteeing them, including guarantees of protection and protection, the position of some authors, who understand by this term only guarantees of protection or only guarantees of protection, seems to be incorrect.

In general, the guarantees of protection can be determined through the institution of mutual responsibility of citizens and the state. It is in this area that the imbalance in the mutual duties and responsibilities of the state and citizens has clearly manifested itself. Until recently, citizens' responsibility to the state was much more effective. Obligations and responsibility of the state to citizens, in particular to strengthen the guarantees of their political and personal rights and freedoms, were more often declared than supported by the relevant legal mechanisms.

Obligations of the state arising and existing in connection with the granting of rights and freedoms to its citizens, as a rule, find their expression in the aggregate of the various guarantees written in the law, i.e. those conditions and opportunities that the state can and undertakes to create and submit to citizens for the practical implementation of the rights and freedoms proclaimed by the state.

This type of legal guarantees plays, perhaps, the most important role in protecting rights and freedoms from illegal actions of entities designed to create the most favorable conditions for citizens to exercise their rights and freedoms. It should be noted that for the owners of rights and freedoms, the guarantees of their protection, in the stated aspect, are not a factor restraining the process of realizing these rights. On the contrary, the task that these guarantees fulfill is precisely to create the most suitable conditions for the citizens to freely exercise the rights granted to them [8; 256].

The next element of the security guarantees was the norms that establish the control and supervisory functions of state bodies and bodies of public organizations.

Control and surveillance activities are defined as a set of control mechanisms that help determine the compliance of people's behavior with social norms; stimulates positive, useful for society activities and warns of negative. As a guarantee of protection, we also named precautionary norms. A considerable amount of scientific work has been devoted to the prevention of offenses, however, disputes regarding the definition of the concept are still being pursued.

In our opinion, guarantees for the protection of citizens' rights and freedoms can not be reduced to a combination of means that prevent and prevent violations of these rights by others.

In this sense, an interesting position in the literature is that, according to this, these guarantees fulfill two functions:

- the first - prevent the violation (establish boundaries) of rights and freedoms on the part of subjects obligated to citizens;
- the second - prevent facts of abuse of rights by their owners (citizens, officials).

In the latter case, legal guarantees for the protection of rights and freedoms are designed to correct the behavior of a person within certain requirements. This does not entail the restriction of citizens in their rights. Ensuring the correct use of a rule is impossible without its protection from possible misuse. At the same time, safeguard guarantees promote the correct implementation of norms by one's own presence. Thus, the main difference between legal guarantees of protection and legal guarantees for the realization of rights and freedoms is that, in fulfilling the task of preventing and preventing any infringement of their rights, the guarantees of protection are ultimately aimed at ensuring the direct realization of rights and freedoms. While legal guarantees of implementation create favorable conditions for the actual implementation of rights and freedoms.

Restoration of the rights and freedoms of the individual, as a rule, in the broadest sense is understood as a reaction of the state to the violated right of a citizen. A state that aspires to become a legal state can not fail to react to violations of the citizens' rights proclaimed by it in this form, since this would contradict its essence and purposes. As noted earlier, this is a defining feature of security guarantees [9; 80].

The guarantees of protection are aimed at eliminating the consequences of the offense and exhaustively resolve the issue that caused their application, for example, as a result of their implementation, the violated subjective law is completely restored and can be characterized as the primary legal norms having a limited program - restoring the violated right of imposing on a person, any punishment, penalty.

In conclusion, it is necessary to identify the following conclusions:

- legal guarantees can be implemented to varying degrees by all participants in public relations - state bodies, public associations, officials and citizens;
- legal guarantees in accordance with the functions performed are conditionally divided into guarantees of implementation, guarantees of protection and guarantees for the protection of individual rights and freedoms. In many ways, it is through legal guarantees that effective implementation of both protection and protection of individual rights and freedoms is possible, since it is precisely through legal norms in which the appropriate means and methods are indicated that this procedure takes place;
- legal guarantees establish the limits, the boundaries of the rights and freedoms of the individual, and this is an indispensable element of the existence of the individual in society, this is the function of guarantee;
- the existence of a law-governed state is in itself a legal guarantee in a broad sense, since it is in such a state that «the true triumph of law and law, the inviolability of the rights and freedoms of citizens» is ensured. It is the rule of law that has as its goal the most complete guarantee of the rights and freedoms of man and citizen;

– legality, as one of the signs of a law-based state, creates a real basis for the exercise of rights and freedoms. Legal guarantees of human and citizen's rights and freedoms and guarantees of legality are inextricably linked phenomena. Their demarcation is possible only logically in scientific knowledge. Strengthening and guaranteeing the exact realization by citizens of their rights and obligations is the most important means of strengthening the rule of law. Thus, compliance with laws is one of the main conditions for ensuring for every citizen a real opportunity to enjoy the rights and freedoms granted to him;

– all legal guarantees act in aggregate, forming an integral system with internal unity that contributes and is called upon to serve the process of realizing, securing, protecting and protecting the rights and freedoms of the individual. Systemic consideration of any complex social phenomenon allows us to see and take into account both the common features of all the structural units that make up the system and their peculiarities: on the one hand, the rule of law, which establishes rights and obligations, requires certain guarantees; on the other, fixing the rule of behavior and procedure, the very rule of law is a guarantee. That is why, in our opinion, we can define legal guarantees as the most important means of ensuring the rights and freedoms of the individual in modern conditions.

Legal guarantees can exist only in the framework of certain rules, procedures, giving them a clear, orderly character. Outside such procedures established by law, legal guarantees lose certainty and acquire an off-legal form, which gives rise to extremely adverse consequences.

References

- 1 Лугин В.О. Теоретические проблемы реализации конституционных норм: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02 – «Государственное право и управление; Советское строительство; Административное право; Финансовое право» / В.О. Лугин. — М., 1993. — 83.
- 2 Витрук Н.В. Правовые проблемы профилактики правонарушений / Н.В. Витрук, И.В. Ростовщиков. — М.: Норма, 1985. — 110 с.
- 3 Бондарь Н.С. Местное самоуправление и конституционное правосудие: конституционализация муниципальной демократии в России / Н.С. Бондарь. — М.: Норма, 2008. — 592 с.
- 4 Алжеев И.А. Защита конституционных прав граждан Российской Федерации: теория и практика: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 – «Государственное право и управление; Советское строительство; Административное право; Финансовое право» / И.А. Алжеев. — М., 1993. — 20 с.
- 5 Сокурено В.Г. Право. Свобода. Равенство / В.Г. Сокурено, А.Н. Савицкая. — Львов: Высш. шк., 1981. — 231 с.
- 6 Витрук Н.В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе / Н.В. Витрук. — М.: Норма, 1979. — 229 с.
- 7 Толкачев К.Б. Личные конституционные права и свободы граждан СССР: система, характеристика, особенности реализации / К.Б. Толкачев, А.Г. Хабибуллин. — Уфа: Изд-во Башкирского ун-та, 1990. — 254 с.
- 8 Синюков В.Н. Российская правовая система. Введение в общую теорию / В.Н. Синюков. — М.: Норма, 2010. — 672 с.
- 9 Краснов А.В. Теория государства и права / А.В. Краснов, А.В. Скоробогатов. — М.: РГУП, 2016. — 305 с.

Д.К. Рүстембекова

Адам және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ететін құқықтық кепілдіктердің функциялары

Құқықтық кепілдіктердің функцияларына сәйкес, құқықтық әдебиетте оларды іске асыру, қорғау, жеке тұлғаның құқықтары мен бостандықтарын қорғау кепілдіктеріне бөлу жеткілікті таралған. Бұдан басқа, адамның және азаматтың еркіндігінің негізгі құқықтары тікелей әрекет етуші конституциялық деңгейде белгіленеді, ол барлық мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалардың заңшығарушы, заңдыорындаушы, құқыққорғау қызметін қамтамасыз етуге қатысты ең жоғары заңды күшке ие болады. Адам құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асыру шегі туралы мәселені, біздің пікірімізше, конституциялық құқықтар мен бостандықтар шектерін нақтылау және бөлшектеу тұрғысынан қарастыру қажет. Құқықтарды және бостандықтарды іске асыру, оларды қорғамайынша, мүмкін емес, қорғауды қажет етпейтін құқық жоқ. Құқықтар мен бостандықтарды қорғау деп мемлекеттік органдардың, қоғамдық ұйымдардың, лауазымды адамдардың бақылауымен, бірақ олардың араласуымен емес, құқықтар мен бостандықтарды заңды күйде жүзеге асыру деп түсінген жөн. Құқықтар мен бостандықтарды іске асыру қиындаған жағдайда, алайда құқық пен бостандық әлі бұзылмаған болса, құқықтар мен бостандықтарды қорғау шаралары әрекет етеді. «Қорғау» және «қорғаныс» арасындағы айырмашылықты айқындайтын критерийлердің бірі — құқықтар мен

бостандықтарды қамтамасыз етуге қатысатын сәйкес субъектілер қызметінің түрі болып табылады. Құқықтар мен бостандықтарды іске асыру кепілдіктері көпшілігінде қорғаныс пен қорғау кепілдіктерінің мүмкіндіктерімен қамтамасыз етіледі. Сонымен, құқықтық мемлекеттің өмір сүруінің өзі, кең мағынада, құқықтық кепілдік болады деген қорытынды жасауға болады, себебі осындай мемлекетте «құқық пен заңның, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының бұзылмауының шынайы салтанаты қамтамасыз етіледі». Құқықтық мемлекет қана адам және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын толықтай қамтамасыз етуді мақсат етеді.

Кілт сөздер: құқықтық кепілдіктер, құқықтық кепілдіктердің функциялары, адамның құқықтары мен бостандықтарын іске асыру, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау кепілдіктері, жеке тұлғаның құқықтары мен бостандықтарын сақтау кепілдіктері.

Д.К. Рустембекова

Функции юридических гарантий обеспечения прав и свобод человека и гражданина

В соответствии с функциями юридических гарантий в юридической литературе достаточно распространённым считается деление последних на гарантии: реализации; защиты; охраны прав и свобод личности. Кроме того, основные права свободы человека и гражданина закреплены на конституционном уровне как непосредственно действующие, что придает им высшую юридическую силу в отношении правотворческой, правоисполнительной, правоохранительной деятельности всех государственных органов и должностных лиц. Вопрос о пределах реализации прав и свобод личностью, по нашему мнению, следует рассматривать с позиции конкретизации и детализации пределов конституционных прав и свобод. Реализация прав и свобод невозможна без их охраны, нет такого права, которое не нуждалось бы в охране. Под охраной прав и свобод следует понимать состояние правомерной реализации прав и свобод под контролем государственных органов, общественных организаций, должностных лиц, но без их вмешательства. Меры же защиты прав и свобод действуют в условиях, когда реализация прав и свобод затруднена, но права и свободы еще не нарушены. Одним из определяющих критериев различия «защиты» и «охраны» является форма деятельности соответствующих субъектов, участвующих в обеспечении прав и свобод. Во многом гарантии реализации прав и свобод обеспечиваются возможностями гарантий охраны и защиты. Таким образом, можно сделать вывод, что существование правового государства является само по себе юридической гарантией в широком смысле, так как именно в таком государстве «обеспечивается подлинное торжество права и закона, незыблемость прав и свобод граждан». Именно правовое государство имеет своей целью наиболее полное обеспечение прав и свобод человека и гражданина.

Ключевые слова: юридические гарантии, функции юридических гарантий, реализация прав и свобод человека, гарантии защиты прав и свобод граждан, гарантии охраны прав и свобод личности.

References

- 1 Lugin, V.O. (1993). Teoreticheskie problemy realizatsii konstitutsionnykh norm [Theoretical problems of the implementation of constitutional norms]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
- 2 Vitruk, N.V., & Rostovshchikov, I.V. (1985). *Pravovye problemy profilaktiki pravonarushenii [Legal problems of crime prevention]*. Moscow: Norma [in Russian].
- 3 Bondar, N.S. (2008). *Mestnoe samoupravlenie i konstitutsionnoe pravosudie: konstitutsionalizatsiia munitsipalnoi demokratii v Rossii [Local self-government and constitutional justice: the constitutionalization of municipal democracy in Russia]*. Moscow: Norma [in Russian].
- 4 Alzheyev, I.A. (1993). Zashchita konstitutsionnykh prav grazhdan Rossiiskoi Federatsii [Protection of constitutional rights of citizens of the Russian Federation]. Zashchita konstitutsionnykh prav grazhdan Rossiiskoi Federatsii – Protection of constitutional rights of citizens of the Russian Federation. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow: Norma [in Russian].
- 5 Sokurenko, V.G., & Savitskaya, A.N. (1981). *Pravo. Svoboda. Ravenstvo [Right. Freedom. Equality]*. Lvov: Vysshaya shkola [in Russian].
- 6 Vitruk, N.V. (1979). *Osnovy teorii pravovogo polozheniia lichnosti v sotsialisticheskoi obshchestve [Fundamentals of the theory of the legal position of the individual in a socialist society]*. Moscow: Norma [in Russian].
- 7 Tolkachev, K.B., & Khabibullin, A.G. (1990). *Lichnye konstitutsionnye prava i svobody grazhdan SSSR: sistema, kharakteristika, osobennosti realizatsii [Personal constitutional rights and freedoms of citizens of the USSR: a system, characteristics, features of implementation]*. Ufa: Izdatelstvo Bashkirskogo universiteta [in Russian].
- 8 Sinyukov, V.N. (2010). *Rossiiskaia pravovaia sistema. Vvedenie v obshchuiu teoriyu [The Russian legal system. Introduction to the general theory]*. Moscow: Norma [in Russian].
- 9 Krasnov, A.V., & Skorobogatov, A.V. (2016). *Teoriia gosudarstva i prava [Theory of State and Law]*. Moscow: Rossiiskii gosudarstvennyi universitet pravosudiia [in Russian].

G.B. Abikenova¹, A. Lavnichak²

¹*Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan;*

²*University of Wrocław, Poland
(E-mail: gulzhana_1980@mail.ru)*

State bodies' role in protecting and ensuring of minor's constitutional rights and freedoms

The issue of guarantees for implementation and protection of minor's rights and freedoms, is directly related to the theoretical and legal analysis of guarantees of human and citizen's rights. Rights and freedoms are a kind of basis on which the whole ramified system of legal opportunities is based, ensuring the complete realization by the individual their own interests. The protection of child's rights is one of the most serious contemporary social problems caused by the violation of the rights of this category of population in recent years, as well as the lack of effective mechanisms for protecting and restoring the violated rights of minor's, and imperfect legislation in this sphere. Meanwhile, the UN Convention on the Rights of the Child, the main international document regulating the rights of children, covers for the state obligation to provide the child with the protection necessary for his well-being and to take all appropriate legislative and administrative measures for this. The powers and main directions of the activity of state bodies in protecting and ensuring the constitutional rights and freedoms of minors are analyzed in the article. The review of the national legislation in the sphere of realization of the rights and freedoms of minor's was conducted. The article says that a wide range of state bodies that are guarantors of ensuring the rights and freedoms of minor's has proved its effectiveness in the implementation of the legal rights and freedoms of minor's, its relevance to society and authorities.

Keywords: guarantees for the realization of the rights and freedoms of minors, protection of the rights of minor's, ombudsman for the rights of the child, presidential control, government control, judicial control, constitutional control.

It is quite rightly emphasized in scientific literature that «without guarantees, the rights and freedoms of citizens are turned into special «statements about intentions», which have no value for either individual or society» [1]. In the legal literature, the guarantees of the rights of citizens are traditionally understood as the conditions and means for ensuring their effective implementation and protection.

In order to ensure that the laws and subordinate acts really serve as a guarantee for the rights and duties of citizens and do not become an instrument for limitation, restricting or altogether abolishing any rights and freedoms and imposing new unfounded duties on citizens, the Constitution of the Republic of Kazakhstan provides for a number of provisions to exclude such negative version of lawmaking:

- laws and other normative acts not published in accordance with the procedure established by law are not subject to application;
- state bodies are obliged to provide every citizen with an opportunity to get acquainted with documents, decisions and other materials affecting his rights and interests;
- any decisions and actions of state bodies, officials, infringing the rights of citizens, may be appealed to the court;
- nobody has the right to deprive a citizen of any rights and freedoms or restrict him in them except in accordance with the Constitution;
- temporary restrictions on the rights and freedoms of citizens can be established during a state of emergency in accordance with the law and must be clearly indicated in the act on the introduction of a state of emergency;
- state service is based on the responsibility of civil servants to the people of the Republic of Kazakhstan and its every citizen [2].

A number of guarantees are provided for in the Constitution, laws and other acts, i.e. special economic, political, organizational and legal (including administrative and legal) measures directed at implementing and protecting the rights and freedoms of citizens from any violations.

Legal guarantees by their nature, the degree of influence on the effectiveness of the realization of the rights and freedoms of citizens differ significantly between themselves. Some of them influence the process of exercising rights and freedoms mediately, indirectly, in aggregate creating favorable conditions in which this process takes place. Others act directly, their goal is to translate rights and freedoms into action, protect

them from violations, determination of the order of restoration, if the violation already takes place. This group of guarantees in the legislation is presented directly in the form of the powers of participants in the process of realizing rights and freedoms, in the form of procedural rules for their implementation.

With that in mind, legal guarantees for the realization and protection of the rights and freedoms of minors are understood to mean the provisions established in the norms of law that guarantee the exact and unswerving execution of the Constitution, laws, acts of superior bodies, as well as the activities of state bodies (officials) directed at ensuring compliance with the requirements of the law and punishing the perpetrators of their violation, creating conditions to prevent violations of the law. The system of legal guarantees, which includes a whole complex of special measures.

Thus, in the system of legal guarantees, the activities of state bodies charged with maintaining and strengthening the rule of law in the process of issuing legal acts by the executive bodies are of particular importance. In the scientific literature, the various legal and organizational forms and methods of activity used by them, practical methods and operations are collectively called methods of ensuring legality in the sphere of public administration. They are control, supervision and appeal of unlawful acts and actions of executive bodies and their officials.

Control, according to the generally accepted definition, is a system for monitoring and verifying the functioning of an object in order to eliminate from specified parameters, in the process of which three stages are distinguished:

- a statement, i.e. establishing the actual state of affairs;
- analysis, i.e. comparison of the actual position with the set mode, evaluation of the nature of accepted deviations, correction of the control process;
- the adoption of rapid response measures, which include checks and other means of influence in relation to the audited entities envisaged by the Republic of Kazakhstan legislation with a view to preventing, suppressing and eliminating unlawful consequences.

In the context of monitoring the implementation and protection of rights and freedoms of minors, authorized bodies and officials: the President of the Republic of Kazakhstan, legislative, executive, judicial authorities, the Prosecutor's Office, the Constitutional Council, the Ombudsman, the Commissioner for the Rights of the Child, using their inherent organizational and legal methods, find out whether violations of the rule of law have been committed in the law-making and law-enforcement activities of the executive authorities, and if such ones are taken place, eliminated by the cancellation or suspension of such acts, denial of state registration of normative legal acts, restoration of disturbed while the rights and legitimate interests of minors, to bring the perpetrators to justice officials, as well as preventive measures to prevent such violations of the law in the future.

The central government bodies, their agencies and territorial subdivisions, as well as local executive bodies that monitor and verify compliance of the activities of the audited entities with the requirements established by the Republic of Kazakhstan legislation, should be considered as the control and supervision bodies based on the current legislation [3].

The powers of the control and supervision bodies are that they:

- 1) implement the state policy in the control and supervision direction in the relevant sphere;
- 2) develop, within their competence regulatory legal acts, as well as semi-annual audit schedules;
- 3) exercise control and supervision in accordance with the laws of the Republic of Kazakhstan;
- 4) monitor the effectiveness of control and supervision;
- 5) make proposals for improving the monitoring and supervision;
- 6) perform other functions stipulated by the Law and other laws of the Republic of Kazakhstan, acts of the President of the Republic of Kazakhstan and the Government of the Republic of Kazakhstan [4].

The forms of control activity envisaged by the Law of the Republic of Kazakhstan «On Administrative Procedures» are very diverse and include not only the requisition of necessary information and the hearing followed by discussion of reports and performance reports, but also audits and other forms of documentary verification, on-site inspections, as well as other methods that do not contradict the legislation.

Control and supervision, despite a certain similarity, cannot be identified with each other. Supervision, like control, consists in the constant, systematic observation by special state bodies of the activities of bodies or individuals that are not subordinated to them to identify violations of the law, but it has distinctive features. Sometimes in the scientific literature supervision is justifiably called a truncated control, as it consists in the application by the authorized state body of law-restricting measures of prompt response without the initiation of administrative proceedings.

One of the components that makes it possible to ensure the effectiveness of law enforcement activities to ensure the rights and freedoms of citizens in public administration sphere is the appeal of unlawful acts and actions of executive bodies (officials).

Appealing of unlawful acts and actions of executive bodies (officials) is one of the means of revealing violations of the law, since it creates a legal obligation for state bodies and officials to consider them and take appropriate measures. The legal bases for administrative appeal are defined by the Law of the Republic of Kazakhstan «On procedure for consideration of appeals from individuals and legal entities», the judicial appeal against the Civil Procedure Code of the Republic of Kazakhstan.

The supplement to the system of state control and supervision in the sphere of protection of the rights of minors is public control in the sphere of public administration, which means a set of organizational and legal means of identifying and influencing violations of the law in the activities of executive bodies and officials carried out by civil society institutions. The institute of public control also currently has a clear legal foundation, which includes the Laws of the Republic of Kazakhstan «On public councils», «On access to information», the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan «On the establishment of the institution of the Commissioner for the Rights of the Child in the Republic of Kazakhstan».

Analysis of the current legislation, the study of scientific literature gives a full basis for the conclusion that ensuring of implementation and protection of the rights and freedoms of minors is a certain system in which prerequisites and legal guarantees for securing legality should be distinguished.

Legal guarantees have their content a set of special measures, in which the key role is given to state control and supervision.

The most important role in ensuring control over observance of the rights and freedoms of citizens in the sphere of public administration belongs to the President of the Republic of Kazakhstan. The basic positions determining the control powers of the President of the Republic of Kazakhstan in relation to the sphere of public administration are established in the Constitution of the Republic of Kazakhstan [5]. The President of the Republic of Kazakhstan is the Head of State, the highest official, guarantor of human and citizen rights and freedoms, ensuring interaction and balance between branches of power and therefore, the control exercised by him in relation to the executive power has constitutional nature [6].

Speaking about the control of the President of the Republic of Kazakhstan over observing the rights and freedoms of citizens in the sphere of public administration, it must be borne in mind that it is implemented not only through the Presidential Administration but also through other advisory bodies, among which the Commission on Human Rights at President of the Republic of Kazakhstan, which is the body that facilitates the implementation by the Head of State of his constitutional powers of the guarantor of the rights and freedoms of man and citizen, recognized and guaranteed in accordance with the Republic of Kazakhstan Constitution.

The Commission on Human Rights has the competence to review appeals of individuals and legal entities addressed to the Head of State containing various information on the facts of violations of human and civil rights and freedoms; compiling annual and special reports on the observance of human rights and citizen in the name of the Head of State; elaborating proposals on improving the mechanism for ensuring and protecting human and civil rights and freedoms, optimizing the human rights activities of state bodies and submitting them for consideration to the President of the Republic of Kazakhstan for making appropriate decisions. The conclusions of Commission adopted within its powers have recommendatory nature and are forwarded to the appropriate state body, whose competence includes resolving the issue. But at the same time, the authorized state bodies and their officials are obliged to consider the recommendations and conclusions of the Commission at a set time, and notify them about the adopted decision. Thus, the activities of the Commission on Human Rights under the President of the Republic of Kazakhstan have undoubtedly positive and effective character.

The activity of the President of the Republic of Kazakhstan on legal support for the mechanism for the realization and protection of minors' rights has great importance. The «Concept of development of the juvenile justice system in the Republic of Kazakhstan for 2009-2011», approved by the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated August 19, 2008, No. 646 has primary importance in this plan. Specialized inter-district juvenile courts were established in all regional centers by the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan of February 4, 2012 «On the formation of specialized inter-district courts on the affairs of minors and amendments to certain decrees of the President of the Republic of Kazakhstan». The institution of the Ombudsman for the Rights of the Child was established in the country by the President of the Republic of Kazakhstan, February 10, 2016.

Specialized inter-district juvenile courts were established in Astana and Almaty to examine criminal cases in accordance with the legislative acts of the Republic of Kazakhstan, cases of administrative offenses in the attitude of minors and civil cases affecting their interests by the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated August 23, 2007 N 385 «On the formation of specialized inter-district courts for juvenile affairs».

Specialized inter-district juvenile courts were established in all regional centers by the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan of February 4, 2012 «On the formation of specialized inter-district courts for the affairs of minors and amendments to certain decrees of the President of the Republic of Kazakhstan». Today, it can be noted with certainty that Juvenile courts have shown their effectiveness in protecting the rights and freedoms of minors. Currently, the Republic of Kazakhstan is the leader in the region of Central and Eastern Europe and the CIS in the sphere of justice for children, juvenile courts are gaining experience that can rightfully serve as an example for other countries, and the legal basis for juvenile justice has been created. Juvenile courts have been created as courts of complex jurisdiction, the jurisdiction of which includes not only criminal cases of crimes committed by minors and criminal cases of crimes that violate the rights of minors, but also civil and administrative cases. Another feature of juvenile courts in the Republic of Kazakhstan is that they represent a certain system for the protection of children rights and interests, uniting around the specialized court social services (bodies and institutions of the state system for the prevention of neglect and juvenile delinquency) institutions of civil society.

Procuratorial supervision is a form of prosecutorial authority carried out with a view to guaranteeing the rule of law, unity and strengthening of legality, protection of human and civil rights and freedoms, as well as the interests of society and the state protected by law, in which the prosecutor's interaction with other participants in prosecutorial and supervisory relations develops, including a response mechanism aimed at preventing or eliminating them, using state coercion and persuasion.

In accordance with the Order of the General Prosecutor of the Republic of Kazakhstan No. 7 of January 31, 2017, one of the subjects of supreme supervision is the supervision of legality in the social sphere. In this aspect, the most important direction of the Prosecutor's Office is ensuring the supervision of strict observance of constitutional rights and freedoms of a person and citizen [7].

In order to comply with the legislation on child rights, to ensure the supervision of the application of the legislation on minors, the prevention of violations of law, neglect and homelessness among minors, mobile groups for the protection of the rights and interests of minors are permanently operating in the district and city prosecutor's offices.

It is necessary to emphasize the role and importance of the control activities of the justice bodies, representing one of the links in the system of the Republic of Kazakhstan executive bodies, which, within their competence, provide legal support for the activities of the state, support the rule of law in the work of state bodies, organizations, officials and citizens, and provide protection of rights and legitimate interests of citizens and organizations. One of the priority directions of the activities of the justice bodies is the state registration of regulatory legal acts, which is carried out by conducting legal expertise on the existence of a rule of law, the compliance of the act with the Republic of Kazakhstan legislation and entering regulatory enactments into the Register of state registration with the assignment of the state registration number. Regulatory legal acts of central executive and other central state bodies, their departments, as well as maslikhats, akimats and akims are in the field of view of normative legal acts subject to state registration.

The significance of registration is that unregistered normative legal acts have no legal force and should be canceled by the body that issued them, if the decision of the justice bodies is not appealed in due course.

Such diverse activities of state bodies and organizations that carry out functions to protect the rights of the child objectively require the overall coordination carried out by the Government of the Republic of Kazakhstan.

In the system of bodies for monitoring the implementation and protection of minors' rights, a special place is assigned to the authorized body, which is the Committee for the Protection of the Rights of the Child of Education and Science Ministry of the Republic of Kazakhstan.

The activity of authorized bodies and institutions in the sphere of crime prevention, neglect and homelessness among minors has an exceptionally important role in the prevention of administrative offenses. The state policy in the sphere of crime prevention, neglect and homelessness among minors is part of the legal policy and includes the creation of legal and social guarantees for minors, the material, technical, financial, scientific and methodical and personnel support of the bodies and institutions that establish the system of crime prevention, neglect and homelessness among minors.

The organizational and legal system of state regulation in the sphere of preventing offenses, neglect and homelessness among minors is:

- The Government of the Republic of Kazakhstan;
- centralexecutive bodies;
- local representative and executive bodies.

Each of these bodies exercises certain functions and powers. Along with the above-mentioned structures, the legal and administrative system is supplemented by the bodies of internal affairs, Adaptation Centers for Minors, educational authorities, special education organizations, educational organizations with special treatment, health authorities, a state body coordinating the implementation of state policy in the sphere of employment, culture and information authorities, physical culture, sports and tourism, bodies of trusteeship and guardianship.

The system of bodies charged with the functions of assisting the child in protecting his rights, as well as control over various aspects of their observance (Committee for the Protection of the Rights of the Child of the Ministry of Education of the Republic of Kazakhstan and its territorial bodies, guardianship and trusteeship bodies, commissions for minors affairs and protection of their rights etc.) in the Republic of Kazakhstan basically has long been formed. However, at present, there is a need to supplement the system of state control with control by civil society institutions, which would allow ensuring in practice an integrated approach to protecting the rights of the child. Existing control in the overwhelming majority of cases means control exercised by the executive authorities for its own actions (actions of institutions subordinate to executive bodies). In addition, this control is carried out only within the competence of the department.

The system of state control and supervision in the sphere of protection of minors' rights seamlessly completes the control of the Commissioner for Child Rights in the Republic of Kazakhstan.

Referenses

- 1 Конституция Республики Казахстан от 30.08.1995 г. (с изм. и доп. от 21.05.2007 г., 7.10.1998 г., 02.2.2011 г., 10.03.2017 г.) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution.
- 2 Общая теория государства и права. Академический курс / Отв. ред. М.Н. Марченко. — М.: Зерцало, 2000. — 639 с.
- 3 Закон Республики Казахстан от 27 ноября 2000 г. № 107 «Об административных процедурах» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus>.
- 4 Закон Республики Казахстан от 8 августа 2002 года № 345 «О правах ребенка в Республике Казахстан» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus>.
- 5 Указ Президента Республики Казахстан от 19 марта 2003 года № 1042 «О Комиссии по правам человека при Президенте Республики Казахстан» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/ru>.
- 6 Закон Республики Казахстан «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus>.
- 7 Закон Республики Казахстан «О прокуратуре» от 30 июня 2017 года № 81-VI [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1004024.

Г.Б. Әбікенова, А. Лавничак

Кәмелетке толмағандардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғау және қамтамасыз етудегі мемлекеттік органдардың рөлі

Кәмелетке толмағандардың құқықтары мен бостандықтарын іске асыру және қорғау кепілдіктері мәселесі адамның және азаматтың құқықтарының кепілдіктерін теориялық және құқықтық талдаумен тікелей байланысты. Құқықтар мен бостандықтар — бұл адамның өз мүдделерін толық іске асыруын қамтамасыз ететін құқықтық мүмкіндіктердің тұтастай жүйелі негізі болатын негіздеме. Баланың құқықтарын қорғау соңғы жылдары халықтың осы санатының құқықтарының бұзылуынан туындаған, сондай-ақ кәмелетке толмағандардың бұзылған құқықтарын қорғау, қалпына келтірудің тиімді механизмдерінің жоқтығы және осы саладағы заңнаманың жетілмегендігі болып табылатын аса өзекті әлеуметтік проблемалардың бірі болып табылады. Сонымен қатар БҰҰ-ның «Бала құқықтары туралы» Конвенциясында балалардың құқықтарын реттейтін негізгі халықаралық құжат балаға оның әл-ауқаты үшін қажетті қорғауды қамтамасыз ету және барлық тиісті заңнамалық және әкімшілік шараларды қабылдау міндеттемесін қарастырады. Авторлар мемлекеттік органдардың кәмелетке толмағандардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғау және қамтамасыз ету саласындағы өкілеттіктерін және негізгі бағыттарын талдады. Кәмелетке толмағандардың құқықтары

мен бостандықтарын жүзеге асыру саласындағы ұлттық заңнамаға шолу жүргізілді. Мақалада кәмелетке толмағандардың құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асырудың кепілі болып табылатын мемлекеттік органдардың кең ауқымы кәмелетке толмағандардың заңды құқықтары мен бостандықтарын іске асыруда өз тиімділігін, қоғам мен билік үшін қажеттігі дәлелденді.

Кілт сөздер: кәмелетке толмағандардың құқықтары мен бостандықтарын іске асыру кепілдіктері, кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғау, баланың құқықтары жөніндегі омбудсмен, президенттік бақылау, мемлекеттік бақылау, сот бақылауы, конституциялық бақылау.

Г.Б. Абикенова, А. Лавничак

Роль государственных органов в защите и обеспечении конституционных прав и свобод несовершеннолетних

Вопрос о гарантиях реализации и охраны прав, свобод несовершеннолетних непосредственно связан с теоретико-правовым анализом гарантий прав человека и гражданина. Права и свободы являются своеобразным базисом, на котором основывается вся разветвленная система юридических возможностей, обеспечивающих полную реализацию личностью собственных интересов. Защита прав ребенка относится к числу наиболее острых современных социальных проблем, порожденных нарушением прав данной категории населения в последние годы, а также отсутствием эффективных механизмов защиты и восстановления нарушенных прав несовершеннолетних, несовершенством законодательства в данной сфере. Между тем Конвенция ООН «О правах ребенка» — основной международный документ, регулирующий права детей, предусматривает обязанность государства обеспечить ребенку защиту, необходимую для его благополучия, и принять для этого все соответствующие законодательные и административные меры. В статье проанализированы полномочия и основные направления деятельности государственных органов в защите и обеспечении конституционных прав и свобод несовершеннолетних. Проведен обзор национального законодательства в сфере реализации прав и свобод несовершеннолетних. Авторами сделан вывод, что широкий круг государственных органов, являющихся гарантами обеспечения прав и свобод несовершеннолетних, доказал свою эффективность в вопросах реализации законных прав и свобод несовершеннолетних, свою востребованность обществом и органами власти.

Ключевые слова: гарантии реализации прав и свобод несовершеннолетних, защита прав несовершеннолетних, уполномоченный по правам ребенка, президентский контроль, правительственный контроль, судебный контроль, конституционный контроль.

Referenses

- 1 Konstitutsiia Respubliki Kazakhstan ot 30.08.1995 h. [Constitution of the Republic of Kazakhstan]. (n.d.). *akorda.kz*. Retrieved from: http://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution [in Russian].
- 2 Marchenko, M.N. (2000). *Obshchaia teoriia gosudarstva i prava [General theory of state and law]*. Moscow: Zertsalo [in Russian].
- 3 Zakon Respubliki Kazakhstan ot 27 noiabria 2000 h., No. 107 «Ob administrativnykh protsedurakh» [Law of the Republic of Kazakhstan of November 27, 2000. №107 «On Administrative Procedures»]. (n.d.). *adilet.zan.kz*. Retrieved from <http://adilet.zan.kz/rus> [in Russian].
- 4 Zakon Respubliki Kazakhstan ot 8 avhusta 2002 h. No. 345-II «O pravakh rebenka v Respublike Kazakhstan» [On the Rights of the Child in the Republic of Kazakhstan]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from: http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z020000345_ [in Russian].
- 5 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 19 marta 2003 h. No. 1042 «O Komissii po pravam cheloveka pri Prezidente Respubliki Kazakhstan» [Decree of the President of the Republic of Kazakhstan of March 19, 2003 No. 1042 «On the Commission on Human Rights under the President of the Republic of Kazakhstan»]. (n.d.). *adilet.zan.kz*. Retrieved from: <http://adilet.zan.kz/en> [in Russian].
- 6 Zakon Respubliki Kazakhstan «O profilaktike pravonarushenii sredi nesovershennoletnikh i preduprezhdenii detskoj beznadzornosti i besprizornosti» [Law of the Republic of Kazakhstan «On the Prevention of Offenses among Minors and Preventing Child Neglect and Homelessness»]. (n.d.). *adilet.zan.kz*. Retrieved from: <http://adilet.zan.kz/rus> [in Russian].
- 7 Zakon Respubliki Kazakhstan «O prokurature» ot 30 iyunia 2017 hoda № 81-VI [Law of the Republic of Kazakhstan «On Prosecutor's Office» of June 30, 2017 No. 81-VI]. (n.d.). Retrieved from: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1004024 [in Russian].

М.И. Билялова¹, Л.А. Тхабисимова²

¹Карагандинский государственный университет им. Е.А. Букетова, Казахстан;

²Юридический институт Пятигорского государственного университета, Россия
(E-mail: marzhan.bilyalova@mail.ru)

Конституционно-правовое регулирование системы принципов избирательного права: сравнительно-правовой анализ

Статья посвящена изучению вопросов избирательного права в сравнительном аспекте. Авторами рассматриваются принципы избирательного права, представляющие собой основополагающие начала, правила-требования, а также фундамент правового регулирования избирательных отношений. При изучении избирательного права в сравнительном аспекте следует обратить внимание на его источники, в число которых входят международные стандарты избирательных прав, конституции государств и иные нормативно-правовые акты зарубежного избирательного законодательства. Большую значимость имеет анализ источников избирательного права как Республики Казахстан, так и Российской Федерации, их классификация и сравнительно-правовое изучение. Во всех развитых демократических государствах выборы являются неотъемлемым элементом общественно-политической жизни. Поэтому несомненно, что для Республики Казахстан и Российской Федерации одним из важнейших направлений реформирования политической системы являются формирование демократического избирательного права и постоянное совершенствование избирательной системы. В заключение представленного исследования подводятся итоги о том, что принципы избирательного права максимально соответствуют положениям об общих принципах права.

Ключевые слова: конституционное регулирование, избирательные права граждан, международные избирательные стандарты, всеобщее избирательное право, принципы избирательного права.

Сравнительно-правовое исследование традиционно признано одним из специальных методов юридической науки [1]. Как указывает М.Н. Марченко, необходимость усиления внимания к сравнительному правоведению по мере развития общества обуславливается многими объективными и субъективными факторами.

С объективной стороны это предопределяется самой природой и логикой исторической эволюции различных народов и стран, которые по мере развития науки, культуры, новых технологий, совершенствования производственных процессов и образования объективно, помимо воли и желания (если таковые возникают) отдельных лиц или даже сообществ, в историческом контексте не только не отделяются друг от друга, а наоборот, все более «переплетаются» и сближаются друг с другом.

С субъективной стороны необходимость повышенного внимания к сравнительному правоведению обуславливается, с одной стороны, осознанием различными народами и странами своей общности со всем остальным мировым сообществом, пониманием ими важности и необходимости в своих собственных интересах развития разносторонних связей со всеми остальными народами и странами, а с другой — пониманием пагубности для экономического, социально-политического и иного развития отдельно взятой страны, ее изоляции от других стран [2; 1, 2].

Прежде чем перейти к сути вопроса, необходимо уяснить, что демократия как политический режим предполагает разделение властей на три ветви (законодательную, исполнительную и судебную), выборность и сменяемость власти. Развёрнутая и полная характеристика демократии приводится в работе американского политолога Роберта Даля «Полиархия» (1971 г.).

Помимо парадигмальных и главенствующих признаков демократии, можно еще добавить и свободу формировать и вступать в организации, свободу выражения собственного мнения, право голоса, право на избрание в органы общественного управления, право политических лидеров на конкуренцию в борьбе за голоса избирателей, альтернативные источники информации, свободные и честные выборы, институты для осуществления государственной политики, зависящие от голосов избирателей и других выражений предпочтений избирателей.

Таким образом, демократический политический режим как система методов осуществления государственной власти невозможен без соответствующей избирательной системы и правовой культуры граждан.

При изучении избирательного права в сравнительном аспекте следует обратить внимание на его источники, в число которых входят международные стандарты избирательных прав, конституции го-

сударств и иные нормативно-правовые акты зарубежного избирательного законодательства [3; 1, 2]. Большую значимость имеет анализ источников избирательного права как Республики Казахстан, так и Российской Федерации, их классификация и сравнительно-правовое изучение. На протяжении двадцати трех лет действия Конституции Республики Казахстан и двадцати пяти лет действия Конституции Российской Федерации 1993 г. законодательство о выборах и референдумах неоднократно обновлялось.

Проблемы избирательного права изучены в трудах таких ученых-конституционалистов, как С.А. Авакьян, А.С. Автономов, С.К. Амандыкова, П.А. Астафичев, Н.С. Бондарь, Ю.А. Веденеев, А.А. Вешняков, Н.В. Витрук, И.В. Выдрин, Г.А. Гаджиев, В.Д. Зорькин, А.В. Иванченко, В.Т. Кабышев, С.Д. Князев, А.И. Ковлер, Е.И. Колюшин, Л.В. Лазарев, В.И. Лысенко, В.О. Лучин, М.С. Матейкович, А.Е. Постников, Б.С. Эбзеев и другие. Нельзя не согласиться с мнением Е.И. Козловой и А.Г. Головина, что избирательное законодательство находится в непрерывном развитии. Определенный пересмотр положений федеральных законов о выборах происходит после каждого федерального электорального цикла [4; 56].

Во всех развитых демократических государствах выборы являются неотъемлемым элементом общественно-политической жизни. Поэтому несомненно, что для Республики Казахстан и Российской Федерации одним из важнейших направлений реформирования политической системы являются формирование демократического избирательного права и постоянное совершенствование избирательной системы. Значительный вклад в этот процесс вносят избирательные органы.

Конституции и законодательство Республики Казахстан и Российской Федерации о выборах, обеспечивают самые широкие гарантии реализации права граждан избирать и быть избранными, а также их участия в референдуме. Право избирать и быть избранным является конституционной возможностью гражданина участвовать в формировании и деятельности выборных органов государственной власти и местного самоуправления. Задача обеспечения конституционных избирательных прав граждан в современных условиях является ключевой линией в развитии выборного законодательства Республики Казахстан и Российской Федерации.

На наш взгляд, в Республике Казахстан и Российской Федерации на сегодняшний день создана отлаженная нормативно-правовая база в сфере организации и проведения выборов. Что касается Республики Казахстан, то ее избирательная система выстраивается с учетом традиций многонационального казахстанского народа, а в Российской Федерации, соответственно, с учетом национальных особенностей населения республик, являющихся субъектами Российской Федерации. Следует обратить внимание на то, что здесь необходимо учесть мировую электоральную практику, основывающуюся на принципах международных избирательных стандартов и требований к гарантиям избирательных прав граждан.

Необходимость построения правового демократического государства объективно выдвинула избирательное право и выборное законодательство в разряд самостоятельных и приоритетных направлений деятельности государственных органов, политических движений и общественности Республики Казахстан и Российской Федерации.

Не вызывает сомнений социально-политическая, публично-правовая значимость и актуальность данной проблематики, в силу чего вопросы становления и эволюции избирательного законодательства приобретают важнейшее значение в качестве исключительного и легитимного способа реализации права граждан на участие в деятельности органов государственной власти и местного самоуправления.

Необходимо признать, что основу современного выборного законодательства Республики Казахстан составляют нормы действующей Конституции и Конституционный закон Республики Казахстан «О выборах в Республике Казахстан» от 28 сентября 1995 г. [5]. Что касается Российской Федерации, то основу выборного законодательства составляют Конституция РФ 1993 г. и Федеральные законы «О выборах Президента Российской Федерации» от 10.01.2003 № 19-ФЗ [6], «О выборах депутатов Государственной думы Федерального Собрания Российской Федерации» от 22.02.2014 № 20-ФЗ [7], «Об основных гарантиях избирательных прав и права на участие в референдуме граждан Российской Федерации» от 12 июня 2002 г. № 67-ФЗ [8] и некоторые др. Избирательное законодательство и избирательная система современной России непрерывно модернизируются. Цель этой модернизации — обеспечение подлинного народовластия в Российском государстве, свободы волеизъявления граждан при формировании органов государственной власти и местного самоуправления, а главное — легитимности этой власти.

Весь перечисленный выше массив выборного законодательства достаточно подробно регламентирует принципы избирательного права обеих рассматриваемых нами стран. Конституционное регу-

лирование системы принципов избирательного права дает полную гарантию гражданам участвовать в избирательном процессе.

Содержание важнейших институтов избирательного права, в первую очередь, должно определяться теми принципами и нормами, которые заложены в основополагающих конституционно-правовых актах, устанавливающих избирательные права граждан именно как права конституционные и в этом качестве не подлежащих необоснованным ограничениям. Избирательное законодательство, как федеральное, так и субъектов Российской Федерации, должно в большей степени учитывать конституционные основы организации государственной власти и местного самоуправления, существующее конституционное разграничение предметов ведения между Российской Федерацией и ее субъектами. Более полный учет этих правовых реалий должен в немалой степени составлять содержание современного этапа совершенствования российского избирательного законодательства.

Отправной точкой для современных исследователей считается определение значения слова «принцип». Слово это происходит от латинского *princip*, которое означает «начало» или «основа». По Ожегову, принцип — это основная особенность в устройстве чего-нибудь.

Принципы избирательного права представляют собой основополагающие начала, правила-требования, представляющие фундамент правового регулирования избирательных отношений. Главным содержанием избирательного права служит критерий законности и правомерности действий всех субъектов избирательных правоотношений.

С.А. Комаров и А.В. Малько определяют принципы права как исходные идеи, определяющие положения, составляющие общие закономерности и сущность права как специального социального регулятора. Принципы права принимают участие в регулировании общественных отношений, поскольку не только определяют основные направления воздействия на право, но и могут быть основой решения конкретных юридических дел [9; 238].

В.Д. Перевалов отмечает, что принципы права считаются основополагающими идеями, которые позволяют объяснить идеальную модель государственного устройства, которую можно именовать правовой. Принципы права рассматриваются как некая модель действительности, признающая совокупностью руководящих начал, лежащих в основе осуществления тех или иных прав, которыми руководствуются и законодатель, и правоприменитель [10; 123].

Особенно важная роль принципов права в зарубежных странах оговаривается на конституционном уровне. Так, например, органы конституционного контроля (ФРГ) указывают, что конституционное право не ограничивается текстами конституций, а объединяет и некоторые общие принципы права, связывающие своими положениями систему органов государственной власти.

Вопрос о нормативности принципов права является дискуссионным. В российской науке предметом дискуссии является нормативная природа норм-принципов. В западной юридической науке это положение сомнению не подлежит. В рамках правового государства определена связь между объявлением о намерении регламентировать общественные отношения соответствующим образом и, собственно, самим регулированием. Ввиду отсутствия этого несоответствия нормативность принципов права не подвергается сомнению. В данном случае речь идет о вопросах полноты соответствия принципам права или с точки зрения того, какой именно принцип предпочтительней при использовании нескольких принципов.

Правовые государства рассматриваются как выражение идеи верховенства права, наличие прямой связи между государством и правом, которые образуются на основе определенных принципов, где принципы являются основной частью правовой материи. Эти принципы складываются естественным путем, общепризнанны, даже на конституционном уровне.

Соответствующее положение дел является одной из причин, по которой в основных законах многих стран принципы избирательного права прямо не перечисляются либо приводятся некоторые из них.

Принципы избирательного права максимально соответствуют положениям об общих принципах права. Без сомнения, независимо от того, обозначены они в конституционном тексте или законодательстве, считаются общепризнанными. Даже в случаях отсутствия конституционных или законодательных положений они оказывают регулирующее воздействие на избирательную систему соответствующей страны. С другой стороны, они обладают цементирующим свойством, придавая избирательной системе в целом цельность и направленность на права граждан государства, что позволяет соблюдать баланс общественных интересов и прав граждан.

Принципы избирательного права находятся не в стагнации, а в состоянии развития. В первую очередь, получили правовое оформление такие принципы избирательного права, как принципы все-

общего, равного и тайного голосования, а также прямого и непрямого избирательного права и свободы выборов.

Под влиянием международного права на конституционном и обычном уровнях получил закрепление принцип периодичности проведения выборов.

Но чаще всего большая часть принципов избирательного права, закрепленных нормами международного права, не получает отражения в текущем законодательстве, поскольку многие международно-правовые нормы прямо включены в национальное законодательство.

Для большей части современных конституций характерно включение не определенных положений о принципах избирательного права, а целых их списков. Они входят в разные главы и разделы конституции, что говорит о разном значении выборов для законодателя. В этом отношении можно выделить три основных подхода.

Во-первых, в некоторых конституциях такие перечни указываются в соответствии с правовым статусом человека и гражданина. Таким образом, выборы рассматриваются, прежде всего, как способ осуществления субъективных прав человека и гражданина. Так, например, в соответствии со ст. 129 Конституции Перу «голосование считается правом и обязанностью каждого гражданина. Выборы являются свободными, равными, всеобщими, тайными и прямыми».

Во-вторых, принципы избирательного права включаются в такие перечни в связи с регулированием статуса выборных органов государства, тем самым подчеркивается получение ими мандата непосредственно от народа.

В Конституции Испании, например, этот принцип, получил закрепление применительно к формированию Генеральных кортесов парламента Испании. Пункт 1 ст. 68 Конституции Испании содержит положение о том, что «Конгресс состоит минимум из 300 и максимум из 400 депутатов, избираемых путем всеобщего, равного, прямого и тайного голосования в порядке, установленном законом». «Депутаты германского Бундестага, — гласит ст. 38 Основного закона ФРГ, — избираются всеобщими, свободными, равными и тайными выборами» (пункт 1).

Названные два подхода к определению места включения в конституцию положений о принципах избирательного права определяют двойственность правовой природы выборов. Итак, с одной стороны, они считаются формой осуществления гражданами своих прав, а с другой — определенным способом создания государственных органов.

Конституции некоторых государств интересны тем, что законодатель соединил эти две стороны, повторив соответствующие положения в разных главах. Например, в Конституции Республики Беларусь соответствующий перечень присутствует и в разделе, который регулирует отношения личности, общества и государства. «Граждане Республики Беларусь имеют право свободно избирать и быть избранными в государственные органы на основе всеобщего, равного, прямого или косвенного избирательного права при тайном голосовании», — гласит ст. 38 Конституции Республики Беларусь. Положения о принципах избирательного права могут получить закрепление и в главах об органах государства, например: «Президент избирается на пять лет непосредственно народом Республики Беларусь на основе всеобщего, свободного, равного и прямого избирательного права при тайном голосовании», в соответствии со ст. 81 Конституции Республики Беларусь.

В-третьих, этот подход заключается в том, что принципы избирательного права выступают еще в одной форме, в частности, как проявление суверенитета народа и, соответственно, даются в сочетании с положениями о народном суверенитете. В качестве примера можно привести ст. 5 Конституции Конго, которая начинается с такого положения: «Национальный суверенитет принадлежит народу». В ней же содержится следующее положение: «Выборы являются всеобщими, равными и тайными. Они прямые или не прямые».

Теория идеологического и политического многообразия, закрепленная в Конституциях Республики Казахстан и Российской Федерации, требует нового осмысления, прежде всего, потому, что конституционные нормы относительно идеологического и политического многообразия образуют самостоятельный институт конституционного права. Исследуя эту проблему, можно дать характеристику избирательной системе Республики Казахстан и, соответственно, Российской Федерации.

Избирательная система — это совокупность установленных законом правил, принципов и критериев, с помощью которых определяются результаты голосования.

В Республике Казахстан применяется принцип большинства при определении состоятельности выборов, а также результатов голосования. Это так называемые мажоритарные избирательные системы (от французского слова *majorite* — большинство). Кроме мажоритарной избирательной системы,

в Республике Казахстан применяется пропорциональная избирательная система. Принципы избирательного права закреплены в Конституции и избирательном законодательстве Республики. Основным принципом является всеобщность, т.е. возможность участия в выборах всех граждан по достижении 18-летнего возраста, независимо от других ограничений имущественного и иного другого характера (ст. 4 Конституционного закона). Кроме того, принцип всеобщности избирательного права предполагает также возможность избрания изъявивших желание граждан баллотироваться в соответствующие выборные органы. Статья 4 Конституционного закона Республики Казахстан «О выборах в Республике Казахстан» [5] не допускает каких-либо ограничений избирательного права в зависимости от происхождения, социального, должностного и имущественного положения, пола, расы, языка, национальности, отношения к религии, убеждений. Ограничения избирательного права касаются граждан, признанных судом недееспособными, и граждан, содержащихся в местах лишения свободы по приговору суда. Они не вправе участвовать в выборах и не могут избираться на выборные должности.

Принцип равного избирательного права означает, что избиратели участвуют в любых выборах на равных основаниях, и каждый из них обладает соответственно одним голосом. Равное избирательное право проявляется также в том, что кандидаты в депутаты Парламента, маслихатов в органы местного самоуправления имеют равные права на участие в выборах. Каждый избиратель включается только в один список избирателей и обязан голосовать лично.

В Российской Федерации основополагающим принципом равного избирательного права является принцип избирательного права, согласно которому все избиратели участвуют в выборах на равных основаниях. Он закрепляется конституциями большинства демократических государств, ряд основополагающих международных актов устанавливает обязательность соблюдения данного принципа на выборах. В части 1 ст. 81 Конституции Российской Федерации закреплено, что выборы Президента Российской Федерации проводятся на основе принципов всеобщего, равного, прямого избирательного права, принципа тайного голосования. В статье 5 Федерального закона от 12 июня 2002 г. № 67-ФЗ «Об основных гарантиях избирательных прав и права на участие в референдуме граждан Российской Федерации» (ред. от 03.07.2018 г.) [8] содержится следующее определение принципа равного избирательного права: «Граждане Российской Федерации участвуют в выборах и референдуме на равных основаниях».

Принцип прямого избирательного права реализуется на выборах Президента Республики Казахстан, депутатов Мажилиса Парламента, маслихатов и органов местного самоуправления, которые избираются непосредственно самими гражданами (ст. 6 Конституционного закона Республики Казахстан «О выборах в Республике Казахстан») [5]. Выборы депутатов Сената Парламента осуществляются путем косвенного избирательного права. Депутаты Сената Парламента избираются выборщиками. Выборщиками являются все депутаты местных представительных органов (маслихатов) соответствующей области, столицы и города республиканского значения.

Что касается Российской Федерации, то принцип прямого избирательного права также реализуется на выборах Президента Российской Федерации, депутатов Государственной думы Федерального Собрания Российской Федерации, депутатов законодательных (представительных) органов субъектов Российской Федерации и депутатов местного самоуправления.

Принцип тайного голосования исключает возможность какого-либо контроля за волеизъявлением избирателей и оказания давления на граждан при выборах. Осуществление данного принципа предполагает создание таких условий, при которых тайна его волеизъявления сохраняется.

Одним из важных принципов избирательного права является принцип свободы выборов. Конституциями Республики Казахстан и Российской Федерации гарантируется свободное волеизъявление граждан на выборах. Принцип свободных выборов означает, что каждый избиратель сам решает, как ему участвовать в выборах. Никто не вправе каким-либо образом влиять на волю избирателя. Свобода выборов обеспечивается деятельностью должностных лиц избирательных органов, ответственных за надлежащую организацию свободного волеизъявления каждого гражданина в ходе избирательного процесса.

Принцип гласности выборов — это один из демократических принципов, его действие обеспечивается освещением средствами массовой информации всего процесса выборов, открытостью и гласностью подготовки и проведения выборов. Решения избирательных органов публикуются в печати, оглашаются по радио и телевидению. Избиратели имеют право получать информацию как о кандидатах в депутаты, так и о ходе выборов.

Из изложенного выше следует, что действующие законодательства Республики Казахстан и Российской Федерации предусматривают целый ряд гарантий и достаточно подробную правовую регламентацию принципов избирательного права.

Анализируя проведенные исследования и толкование данного понятия в широком смысле, отметим, что основополагающие вопросы избирательного права закреплены непосредственно конституциями ряда зарубежных стран. В Эстонской Республике, Республике Беларусь, Исламской Республике Пакистан вопросам избирательного права посвящены специальные главы конституций, а в ряде конституций иных зарубежных стран таких глав нет, но вопросы избирательного права регулируются статьями, входящими в состав некоторых других глав [11; 12-16].

Здесь необходимо отметить, что избирательное законодательство, регулирующее системы принципов избирательного права, четко конкретизирует закрепленную в правовых нормах сущность избирательной системы, обеспечивающую избирательный процесс.

Политическим последствиям принятия избирательных законов в 20 государствах, в которых действовали 32 избирательные системы, посвятил свое исследование классик западной политической науки А. Липхарт — автор знаменитого исследования «Модели демократии» [12]. По мнению современных авторов, он положил начало сравнительно-правовому изучению избирательных систем различных государств. Для анализа избирательных систем активно используется методология анализа политических институтов, разработанная известным французским конституционалистом М. Дюверже.

Сравнительно-правовое изучение типологии избирательных систем находилось в центре внимания международной исследовательской группы под руководством А. Рейнолдса, Б. Рейли, Э. Эллиса. Позитивные и негативные черты каждой из ныне действующих избирательных систем представлены департаментом парламентских исследований Парламента Австралии, а также чешским исследователем Петром Навратом. Содержанию принципов свободных и справедливых выборов, их имплементации в избирательном законодательстве и практике выборов конкретных стран посвящены обзоры и исследования Межпарламентского Союза. В ряде публикаций проведен сравнительно-правовой анализ национальных законодательств о референдумах.

Принципы избирательного права находятся в развитии: первыми получили правовое закрепление принципы всеобщего, равного и тайного избирательного права, а также прямого или непрямого избирательного права и свободы выборов.

Подводя итоги, можно сделать некоторые выводы.

Во-первых, выборы могут проводиться на различных политических платформах — демократической и антидемократической. Это находит свое отражение в основных принципах избирательного права, которые способствуют организации и проведению выборов в определенной стране.

Во-вторых, к числу основных и международно признанных принципов относятся следующие: всеобщность, свобода участия, равенство, прямой и непрямо́й характер выборов и тайное голосование.

В-третьих, принципы избирательного права максимально соответствуют положениям об общих принципах права. Без сомнения, независимо от того, обозначены они в конституционном тексте или законодательстве, считаются общепризнанными. Даже в случаях отсутствия конституционных или законодательных положений они оказывают регулирующее воздействие на избирательную систему соответствующей страны. С другой стороны, они обладают цементирующим свойством, тем самым придавая избирательной системе в целом цельность и направленность на права граждан государства, что позволяет соблюдать баланс общественных интересов и прав граждан.

Список литературы

- 1 See: Peter De Cruz. *Comparative Law in a Changing World* / Peter De Cruz. — London: Cavendish, 1995; Mary Ann Glendon, & et al. *1) Comparative Legal Traditions In a Nutshell*. — St. Paul: West, 1999; *2) Comparative Legal Traditions: Text, Materials, and Cases on the Civil Law, Common Law and Socialist Law Traditions*. — St. Paul: West, 1994; Bernhard Grossfeld. *The Strength and Weakness of Comparative Law* / Bernhard Grossfeld. — Oxford: Clarendon Press, 1990; Rene David. *Major Legal Systems in the World Today: An Introduction to the Comparative Study of Law* / Rene David, John E.C. Brierly. — London: Stevens, 1985; George E. Glos. *Comparative Law* / George E. Glos. — Littleton: Rothman, 1979; Frederick H. Lawson. *A Common Lawyer Looks at the Civil Law* / Frederick H. Lawson. — Ann Arbor: University of Michigan Law School, 1953; Herbert J. Liebesny. *Foreign Legal Systems: A Comparative Analysis* / Herbert J. Liebesny. — Washington D.C.: George Washington University, 1981; John Henry Merryman. *The Civil Law Tradition: An Introduction to the Legal Systems of Western Europe and Latin America* / John Henry Merryman. — Stanford: Stanford University Press, 1994; Csaba Varga. *Comparative Legal Cultures* / Csaba Varga. — New York: New York University Press, 1992; Alan Watson. *Legal Transplants: An Approach to the World's Legal Sys-*

tems / Alan Watson. — St. Paul: West, 1993; Jeanne Rehberg & Mirela Roznovschi. «Finding Foreign Law», in *Accidental Tourist on the New Frontier: An Introduction to Global Legal Research*, Jeanne Rehberg and Radu D. Popa, eds. — Littleton: Rothman, 1998; etc.

2 Марченко М.Н. Сравнительное правоведение. Общая часть / М.Н. Марченко. — М.: Зерцало, 2001. — 560 с.

3 Международные избирательные стандарты: сб. документов / Отв. ред. А.А. Вешняков; науч. ред. В.И. Лысенко. — М.: Весь мир, 2004. — 1152 с.

4 Козлова Е.И. Направления дальнейшего совершенствования системы избирательного законодательства в Российской Федерации / Е.И. Козлова, А.Г. Головин // *Избирательное законодательство и выборы в регионах: теория и практика* / под ред. С.В. Юсова. — М.: Норма, 2005. — 127 с.

5 Конституционный закон Республики Казахстан от 28 сентября 1995 г. № 2464 «О выборах в Республике Казахстан» (с изм. и доп. по состоянию на 29.06.2018 г.). [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://online.zakon.kz>.

6 Федеральный закон Российской Федерации от 10 января 2003 г. № 19-ФЗ «О выборах Президента Российской Федерации» (ред. от 05.12.2017 г.) // СПС «Консультант Плюс». — 2018.

7 Федеральный закон Российской Федерации от 22 февраля 2014 г. № 20-ФЗ «О выборах депутатов Государственной думы Федерального Собрания Российской Федерации» (ред. 04.06.2018 г.) // СПС «Консультант Плюс». — 2018.

8 Федеральный закон Российской Федерации от 12 июня 2002 года № 67-ФЗ «Об основных гарантиях избирательных прав и права на участие в референдуме граждан Российской Федерации» (ред. 03.07.2018 г.) // СПС «Консультант Плюс». — 2018.

9 Комаров С.А. Общая теория государства и права: учебник / С.А. Комаров. — 4-е изд., перераб. и доп. — М.: Юрайт, 1998. — 416 с.

10 Теория государства и права: учебник / Отв. ред. В. Д. Перевалов — 4-е изд., перераб. и доп. — М.: Юр. Норма, НИЦ ИНФРА-М, 2017. — 496 с.

11 Амандыкова С.К. Избирательное право и избирательные системы в Республике Казахстан // *Гражданин. Выборы. Власть: материалы II междунар. науч.-практ. конф. (25-26 ноября 2015 г.)*. — Пятигорск. — Ставрополь: Ставропольское изд-во «Параграф», 2016. — 440 с.

12 Grofman B. *Developing Democracy: Toward Consolidation* / B. Grofman, A. Lijphart. — Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2002. — С. 61–72.

М.И. Біләлова, Л.А. Тхабисимова

Сайлау құқығы қағидаларының жүйесін конституциялық-құқықтық реттеу: салыстырмалы-құқықтық талдау

Мақала сайлау құқығы мәселелерін салыстырмалы аспектіде зерттеуге арналған, сонымен қатар сайлау мемлекеттің қоғамдық-саяси өмірінің ажырамас бөлігі болып табылатыны да айтылды. Саяси жүйені реформалаудағы маңызды бағыттардың бірі демократиялық сайлау құқығын қалыптастыру және сайлау жүйесін үздіксіз жетілдіру болып табылады. Мақалада сайлау құқығының негізгі қағидаларымен қатар, ереже-талаптар және сайлау қатынастарын реттейтін нормалар жүйесі қарастырылды. Сайлау құқығын салыстырмалы-құқықтық талдау кезінде оның қайнар көздеріне, яғни олардың қатарына кіретін сайлау құқығының халықаралық стандарттары, мемлекеттердің конституциялары мен шетелдік сайлау заңнамасының басқа да нормативтік құқықтық актілеріне назар аудару қажет. Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясының сайлау құқығын зерттеу барысында негізгі қайнар көздерін талдауға ерекше назар аударылды, оларды жіктеу және салыстырмалы құқықтық зерттеу аса маңызды. Барлық дамыған демократиялық елдерде сайлау әлеуметтік-саяси өмірдің ажырамас бөлігі болып табылады. Сондықтан Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясы үшін саяси жүйені реформалаудың маңызды бағыттарының бірі демократиялық сайлау құқығын қалыптастыру және сайлау жүйесін үздіксіз жетілдіру болып табылады. Зерттеулердің нәтижесі сайлау құқығы қағидалары заңның жалпы қағидаттары туралы ережелерге сәйкес келеді деп қорытындыланды.

Кілт сөздер: конституциялық реттеу, азаматтардың сайлау құқығы, халықаралық сайлау стандарттары, жалпы сайлау құқығы, сайлау құқығының қағидалары.

M.I. Bilyalova, L.A. Thabisimova

Constitutional law regulation of the system of principles of electoral law: comparative legal analysis

The article is devoted to the study of issues of electoral law comparatively, and also states that elections are an integral element of the public and political life of the state. It is sets forth forcibly that one of the most important areas of reforming the political system, the formation of democratic electoral law and the continuous improvement of the electoral system. The principles of electoral law are considered, which are fundamental

principles, rules, requirements, as well as the foundation of the legal regulation of electoral relations. When studying the electoral law comparatively, one should pay attention to its sources, which include international standards of electoral rights, constitutions of states and other legal acts of foreign electoral legislation. Of great importance is the analysis of the sources of the electoral law of both the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation, their classification and comparative legal study. In all complex democratic states, elections are an integral element of social and political life. Therefore, there is no doubt that for the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation one of the most important areas of reforming the political system is the formation of democratic electoral law and the continuous improvement of the electoral system. In the conclusion of the presented research, it is summed up that the principles of electoral law correspond to the provisions on general principles of law to the maximum.

Keywords: constitutional regulation, electoral rights of citizens, international electoral standards, universal suffrage, principles of suffrage.

References

- 1 See: De Cruz, Peter. (1995). *Comparative Law in a Changing World*. London: Cavendish; Glendon, Mary Ann. Et al: 1) (1999). *Comparative Legal Traditions In a Nutshell*. St. Paul: West; 2) (1994) *Comparative Legal Traditions: Text, Materials, and Cases on the Civil Law, Common Law and Socialist Law Traditions*. St. Paul: West; Grossfeld, Bernhard. (1985). *The Strength and Weakness of Comparative Law*. Oxford: Clarendon Press; David, Rene and Brierly, John E.C. (1985). *Major Legal Systems in the World Today: An Introduction to the Comparative Study of Law*. London: Stevens; Glos, George E. (1979). *Comparative Law*. Littleton: Rothman; Lawson, Frederick H. (1953). *A Common Lawyer Looks at the Civil Law*. Ann Arbor: University of Michigan Law School; Liebesny, Herbert J. (1981). *Foreign Legal Systems: A Comparative Analysis*. Washington D.C.: George Washington University; Merryman, John Henry. (1994). *The Civil Law Tradition: An Introduction to the Legal Systems of Western Europe and Latin America*. Stanford: Stanford University Press; Varga, Csaba. (1992). *Comparative Legal Cultures*. New York: New York University Press; Watson, Alan. (1993). *Legal Transplants: An Approach to the World's Legal Systems*. St. Paul: West; Rehberg, Jeanne and Popa, Radu D. (Eds.). (1998). Rehberg, Jeanne & Roznovschi, Mirela. «Finding Foreign Law», in *Accidental Tourist on the New Frontier: An Introduction to Global Legal Research*, Littleton: Rothman, etc.
- 2 Marchenko, M.N. (2001). *Sravnitel'noe pravovedenie. Obshchaia chast' [Comparative Law. A common part]*. Moscow: Zertsalo [in Russian].
- 3 Veshniakov, A.A. (2004). *Mezhdunarodnye izbiratelnye standarty [International electoral standards]*. Moscow: Ves Mir [in Russian].
- 4 Kozlova, E.I., & Golovin, A.G. (2005). *Napravleniia dalneisheho sovershenstvovaniia sistemy izbiratel'nogo zakonodatel'stva v Rossiiskoi Federatsii [Directions for further improvement of the electoral legislation system in the Russian Federation]*. *Izбирatel'noe zakonodatel'stvo i vybory v rehiionakh – Electoral legislation and elections in the regions: theory and practice*, 127. S.V. Yusov (Ed.). Moscow: Norma [in Russian].
- 5 Konstitutsionnyi zakon Respubliki Kazakhstan ot 28 sentiabria 1995 h. N 2464 «O vyborakh v Respublike Kazakhstan» [The Constitutional law of the Republic of Kazakhstan of September 28, 1995 N 2464 «On elections in the Republic of Kazakhstan» (with modifications and additions as of June 29, 2017)]. *online.zakon.kz*. Retrieved from <http://online.zakon.kz> [in Russian].
- 6 Federalnyi zakon Rossiiskoi Federatsii ot 10 yanvaria 2003 h. N 19-FZ «O vyborakh Prezidenta Rossiiskoi Federatsii (red. ot 5 dekabria 2017 h.)» [The Federal law of the Russian Federation of January 10, 2003 N 19-FZ «About the election of the President of the Russian Federation» (as amended on December 5, 2017)]. (2018). *SPS «Consultant Plus»* [in Russian].
- 7 Federalnyi zakon Rossiiskoi Federatsii ot 22 fevralia 2014 h. N 20-FZ «O vyborakh deputatov Hosudarstvennoi dумы Federal'nogo Sobraniia Rossiiskoi Federatsii (red. ot 4 iunია 2018 h.)» [The Federal law of the Russian Federation of February 22, 2014 N 20-FZ «About the election of deputies of the State Duma of the Federal Assembly of the Russian Federation» (as amended on June 4, 2018)]. (2018). *SPS «Consultant Plus»* [in Russian].
- 8 Federalnyi zakon Rossiiskoi Federatsii ot 12 iunია 2002 h. N 67-FZ «Ob osnovnykh harantiiax izbiratel'nykh prav i prava na uchastie v referendumе hrazhdan Rossiiskoi Federatsii» (red. ot 3 iulija 2018 h.) [The Federal law of the Russian Federation of June 12, 2002 N 20-FZ «About basic guarantees of electoral rights and the right to participate in a referendum of citizens of the Russian Federation» (as amended on July 3, 2018)]. (2018). *SPS «Consultant Plus»*, 2018 [in Russian].
- 9 Komarov, S.A. (1998). *The Heneral teori hosudarstva i prava [Theory of state and law]*. (4d ed.). Moscow: Yurait [in Russian].
- 10 Perevalov, V.D. (Eds.). (2017). *Teoriia hosudarstva i prava [Theory of state and law]*. (4d ed.). Moscow: Yur. Norma, NITs INFRA-M [in Russian].
- 11 Amandykova, S.K. (2016). *Izбирatel'noe pravo i izбирatel'nye sistemy v Respublike Kazakhstan [Suffrage and electoral systems in the Republic of Kazakhstan]*. *Proceedings from Citizen. Elections. Power 2015: II Mezhdunarodnaia nauchno-prakticheskaiia konferentsiia (25-26 noiabria 2015 hoda) – 2-nd International Scientific and Practical Conference*. Stavropol: Stavropolskoe izdatel'stvo «Paraphr» [in Russian].
- 12 Grofman, B., & Lijphart, A. (Eds.). (2002). *Developing Democracy: Toward Consolidation*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС ЖӘНЕ КРИМИНАЛИСТИКА

УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС И КРИМИНАЛИСТИКА

CRIMINAL PROCEDURE AND CRIMINALISTICS

UDC 343.14

B.M. Nurgaliyev¹, K.S. Ualiyev¹, A.K. Kussainova²

¹Academy «Bolashak», Karaganda, Kazakhstan;

²South Ural State University (National Research University), Chelyabinsk, Russia
(E-mail: aiman_kusainova@mail.ru)

The legal status and rights of the victim in a plea bargain according to the criminal procedural legislation of the Republic of Kazakhstan

The article is devoted to the legal status of the victim (civil plaintiff) in the procedural agreement on the criminal procedural legislation of the Republic of Kazakhstan. The procedure for concluding procedural agreements in the form of a plea bargain and the role of the victim and civil plaintiff in concluding this procedural action are considered. Unfortunately, the rights of the victim and civil plaintiff were not regulated in detail in the Kazakhstani CPC until now, when they considered the request for a plea bargain, they were not warned about procedural and other problematic issues arising in the preparation of such agreements. And they are worried not only material, but also moral claims, and how they are resolved in the course of preliminary investigation and further in court. As you know, the developers at the stage of project development had a dilemma - to include the victim in the «transaction» orbit, or not. Now this problem is solved in the new Kazakhstani legislation. The role of the injured party in conciliation proceedings under the legislation of foreign countries is shown, where a civil claim for damages is also not included in the «deal» in most of the jurisdictions. The practice of considering criminal cases in conciliation proceedings in Kazakhstani courts is analyzed, procedural issues affecting the legality and validity of final decisions are emphasized. Arguments of imperfection of some procedural norms and difficulties in judicial consideration of this category of criminal cases are given.

Keywords: Criminal process, legal proceedings, procedural agreement, a plea bargain, victim, civil plaintiff.

The ongoing reform of the criminal process has entailed a significant transformation of its concept, the harmonization of the criminal procedure legislation with the norms of international law.

The main indicator reflecting compliance with the principles of criminal justice, enshrined in the Constitution of the Republic of Kazakhstan and the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, is the recognition of a person's guilt in committing a crime.

In law enforcement, there are often situations where a suspect or accused, feeling guilty, is in contact, trying to «agree» on mitigating punishment if he helps the investigation.

Previously, a Kazakhstani policeman could not give him any guarantees, except that the court, perhaps, will take into account a frank confession. But there was no legal basis for this in the law. Yes, and the mentality of Kazakhstanis, and in general the criminal situation in Kazakhstan did not have this, «where there are, as indicated not only Kazakhstani researchers, but also international experts, ill-conceived investigative methods and OIAs (torture[1], blackmail, provocations, etc.) [2], and corruption is, practically, an institutionalized practice, there can be no question of introducing such an institution [3].

Now there is such a possibility. It is described in detail in chapter 63 of the Criminal Procedure Code and is called the «procedural agreement».

Kazakhstan legislator included in the Criminal Procedure Code two forms of procedural agreement: a plea bargain and an agreement on cooperation. The first, in accordance with the new Law, should be applied

and is already applied to all categories of crimes, except for particularly serious crimes, and is designed to speed up the process of investigation and provide reparation to the victim.

One of the important circumstances of this institution is that, in accordance with Article 612, Part 3 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, the conclusion of a procedural agreement is not a ground for releasing a person from civil liability in front of persons recognized as victims and a civil plaintiff. The legislator, therefore, in accordance with Art. 15 Part 2 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, as a matter of priority, protects the interests of victims and civil plaintiffs in criminal proceedings. In addition, the law explicitly states that one of the mandatory conditions for concluding a procedural agreement in the form of a plea bargain is the consent of the victim to conclude a procedural agreement (Clause 3, Article 613 of the Code of Criminal Procedure), even if the suspect, the accused dispute the suspicion, the charge and the evidence on the case in committing the crime, the nature and extent of the harm caused by them. The expression of the consent of the victim for the conclusion of the procedural agreement is drawn up in writing, which takes into account not only the positions of the proof of the suspect, the accused or the defendant, but also the arguments of the victim in respect of harm and his moral and material claims to the guilty persons.

It should be noted that the injured party does not play any role in the conciliation proceedings in most countries, which allows defendants to recognize or not to challenge the guilt and go directly to the verdict, although the victim's position in the case may influence the decision of the public prosecutor. A civil claim for damages is also not included in the «deal» in most of these jurisdictions. In Russia, however, a defendant, despite his desire to admit guilt and agree to a «special procedure», will not be able to use it if he does not agree to satisfy a civil claim. In a smaller part of jurisdictions, however, the injured party must give its consent to the application of the procedures. Some German theorists, in principle against the plea bargain, recognize their positive role only if the victims take an active part in them. They see this as a potential model for the reprivatization of the criminal process and its reconstruction as a model for resolving conflicts, rather than simply a means for unilateral determination of the truth, that is, «as a more humane procedural model of the future» [4; 165-187].

Despite the fact that in Art. 615 of the Code of Criminal Procedure do not detail the rights of the victim and civil plaintiff when considering an application for a procedural agreement in the form of a plea bargain, the body leading the criminal process is required to notify the above persons of the forthcoming procedure and warn them of all the problematic issues that may arise during preparation and conclusion of such an agreement. The victims and civil plaintiffs, above all, are concerned with their moral and material claims, as they are proved in the course of the preliminary investigation and documented. And, of course, they are interested in how they can be resolved in the future when the investigation is terminated, and they will not be able to somehow influence the resumption of the investigation in order to restore their unrealized property rights.

As follows from part 2 of Article 615 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan, the investigating body, having received a petition from the suspect, the accused or the defender to conclude a procedural agreement on proceedings in the form of a plea bargain, taking into account the grounds provided for in Article 693 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, within three days sends the petition together with the materials of the criminal case to the prosecutor for resolving the issue of concluding a procedural agreement. At the same time, for each victim, if there are several of them, and for the civil plaintiff, are to be specified their property issues, how far they are proved in the course of the investigation, and how far they are confirmed by documentary evidence, for example, audit certificates, independent assessments of movable or immovable property by evaluators, certificates from the CPSs and notarial office and so on. In addition to documentary evidence, material claims must be confirmed by witness testimony, clarified during the confrontation between participants in the criminal process, other investigative actions. Before the conclusion of the procedural agreement, the investigator, as well as in the future, the prosecutor and the court, should explain to the suspect the essence of the procedural agreement and whether he agrees with it. In addition, which is undoubtedly important, it is necessary to find out for how long it will be able to voluntarily compensate for the harm caused to the victim with the indication of specific terms, amounts or quantitative characteristics.

As is known, any verdict can be appealed and challenged both by the defendant, the lawyer and the prosecutor, and the victim. Unfortunately, with respect to victims, sentences passed in conciliation proceedings cannot be appealed. Even the prosecutor — he cannot protest. This is an exceptional feature of the verdicts imposed on the concluded procedural agreement.

During the plea bargain, the victim, first of all, wins, for which it is important to get compensation as quickly as possible for the damage caused to him by the crime. And, since the basis of the procedural agreement is the recognition by the accused of the nature and amount of the harm caused, the voluntary reimbursement of it within the time limits specified in the agreement and the court's sentence, the victim will not be required to prove the claims in the case, then expect for years a real enforcement of the judicial act in part of the decision on civil action. The legislator, having established the specified conditions of compensation of the harm caused by the crime, along with it limited the will of the victim, forbidding him to refuse his consent to conclude a deal and to handle this claim in the civil procedure [5].

Precisely because the victim is deprived of the right to appeal the conciliatory sentence, the investigating bodies in the course of preparing materials for the conclusion of procedural agreements and further prosecutors should more thoroughly explain to the victims that they will not be able to appeal the verdict and they will not be summoned to the court to clarify issues of compensation for the damage caused and unsatisfied claims of a material nature [6].

This, in our opinion, concerns the judicial stage when the case is in conciliation proceedings. Since the law does not oblige the court to call the victim, however, the victim may be summoned by the judge. We support the opinion of some judges that «the court must necessarily call the victim to clarify his position. Judges should not allow violation of the rights of the victim. He must be clarified once again about his rights, the consequences of consent to the conclusion of a procedural agreement between the prosecutor and the defendant. The court must make sure that the victim understood the essence of this institution and expressed his will voluntarily and consciously. If the court does not comply with this requirement or does it improperly, then in this case we will give rise to discontent of the citizens who have suffered from the crime, we will damage the authority of the judiciary» [7].

As mentioned above, the procedural agreement is not concluded if at least one of the victims does not agree with it. In practice, this often occurs in multi-episode cases. The main reason for the disagreement of the victims to conclude a procedural agreement is, in the majority, the superficial decision of investigators of questions about the demand for compensation of material harm caused during the crimes. Therefore, victims often turn to court after the conclusion of a procedural agreement, since the law does not directly prohibit the invitation of him, as well as the civil plaintiff.

When the case is withdrawn from the investigating body, the prosecutor, in accordance with article 615, part 3 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, along with clarifying the possibility of concluding a procedural agreement, invites the defense party of the suspect or accused to discuss the issue of his conclusion or informs in writing about the refusal to satisfy the petition.

At the same time, not only such questions are subject to mandatory verification: whether an act committed by a person under a procedural agreement on proceedings falls within the form of a plea bargain; voluntariness of the person's application for a procedural agreement and awareness of the consequences of his detention; The person does not challenge the evidence collected and the qualification of the act. But, and importantly, the person's agreement with the nature and extent of the harm caused to him and with a lawsuit.

To clarify these circumstances, the prosecutor summons the suspect, the accused (requires delivery, held in custody), his defender and the victim, who find out the opinion on the possibility of concluding a procedural agreement. To the person who submitted the petition, the prosecutor clarifies the consequences of the conclusion of the procedural agreement, the right to refuse his conclusion.

In accordance with part 4 of article 615 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan, in case of the disagreement of the victim, a procedural agreement is not concluded. If the victim agrees, in view of his opinion on the issue of compensation for the damage caused by the crime, the prosecutor and the defense party conclude a procedural agreement within a reasonable time, which is stated in writing and signed by the parties to the agreement.

The court, at the same time, is not connected with the terms of the concluded agreement and is entitled, in case of disagreement with the size and type of punishment, of having doubts about the guilt of the defendant, to return the criminal case to the prosecutor for drawing up a new agreement or to conduct proceedings on the case in the general order.

Among the undoubted features of the deal can be distinguished voluntariness from the suspect (the accused) and the fact that the victims do not object to the deal.

It should be noted that even at the stage of project development in preparing this chapter, the developers had a dilemma — to include the victim in the «deal» orbit, or not. But, considering that in the beginning of 2018 a new law on the creation of a fund for victims of crimes appeared in the new Criminal Procedure

Code, replenished by fines, confiscated and seized property, the institution of reconciliation of the parties and mediation will remain, the victim does not participate in the deal, but he has the right to declare in court your opinion or objection. For example, in Georgia, the victim does not have any rights when making a deal with justice [8].

That is, there was a danger of excluding the victim from the orbit of a plea bargain. Professor Bersugurova L.Sh. right at the drafting stage, raised the issue of «more specific status of the victim, understanding that with the introduction of the institution of the procedural deal, the rights of the victim will be substantially limited, especially in his ability to fully compensate for harm (in his understanding). Apparently, it will also be necessary to conduct negotiations with the injured party about the deal at some stage. Otherwise, the victims (with the help of lawyers) will appeal any deals and will always do. Perhaps, it is necessary to give the victims the right to object to the deal immediately. And after resolving this issue (still positive or not), we already have to raise the issue of approving the deal and thus disavow the position of the victim, again proceeding from the purpose and legal expediency of the deal» [9].

It should be noted that the positions of the victim in conciliation proceedings are fundamentally different in the legislation of different countries from categorical denial of their participation to an active influence on the conclusion of agreements and consideration of the opinion on punishment for the defendants.

For example, in only seven states of the United States, the victim has the right to participate in the proceeding on concluding a plea bargain. In Connecticut, the victim's lawyer can take part if serious bodily injuries or large losses are involved in the case. The victim does not play any role in the shortened procedures in the Argentine provinces of Buenos Aires, Formosa, Missones, as well as in the Federal Code of Argentina. In El Salvador, for example, a judge must hear the victim's position, but may order a «reduced proceeding», despite his / her objection. The injured party has the right to be heard in France, but this right is rarely used. The victim's opinion is heard, inter alia, in some Argentine provinces, in others the defendant and the victim can agree on including it in the judgment as part of it. Victims also have a veto according to Article 373 of the Code of Criminal Procedure of Bolivia, as well as Estonia, Art. 239(2)(4) of the Code of Criminal Procedure. In Chile, if a victim accuses of a more serious crime, in which the punishment exceeds five years, the *procedimiento abreviado* will not be applied [4; 165-187].

In the Kazakhstani version of the deal, the developers tried to strengthen the victim's participation in the court stage, if he does not agree with the deal. In the final version of the project, among other things, it was fixed that prior written notification by the prosecutor when sending a criminal case to the court about the victim's right to appeal the deal in court and to file a civil claim [8]. However, this norm, unfortunately, was not included in the final version, and further in the Law.

The comparatively short period of application of conciliation proceedings in courts by Kazakhstani judges shows some imperfection of the norms on procedural agreement and the procedural «lack of rights» of the victims. Thus, one of the prerequisites for concluding a procedural agreement in the form of a plea bargain is «the consent of the victim to conclude a procedural agreement», which is directly provided for in Section 3, Part 1, Cl. 613 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan. Further, in it, in point 2, part 2, it is pointed out that such an agreement cannot be concluded, «if at least one of the victims does not agree with the conclusion of a procedural agreement». However, throughout Ch. 63 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan, and none of its articles regulating the «special procedure for its conclusion» does not state a single word and does not expressly state in what form and in what way such consent of the victim should be documented. In procedural agreements that have entered the court, the judges complain, there is actually no consent of the victims, which subsequently makes it difficult to hear the case in conciliation proceedings. Moreover, the persons suspected of committing crimes, as well as the victims at the stage of pre-trial investigation, do not explain the essence of the procedural agreement, have the facts of people's delusion regarding the consequences of concluding such a deal. In this connection, courts are compelled to return criminal cases to the prosecutor for drafting a new procedural agreement [9].

Even more this issue is aggravated by the fact that in a special rule establishing the procedure for drafting a procedural agreement in the form of a plea bargain, i.e. in Art. 616 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan Part 2 of the instructions that «the procedural agreement, along with the prosecutor, the suspect, the accused and his defender» is signed by the victim — no! Thus, the Kazakhstani legislator allegedly infringed on the victim, without providing for his legal right to sign the agreement.

Therefore, given the discrepancies in the new criminal procedure law and the difference in the enforcement of certain provisions of chapter 63 of the Criminal Procedure Code of the RK, the Supreme Court of the RK gave official explanations in its Regulatory Decree. In accordance with clause 10 of the Normative

Decision No. 4 of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan of July 7, 2016 «On the practice of considering courts of criminal cases in conciliation proceedings», the body conducting the criminal proceedings before sending the prosecutor's request for a plea bargain in accordance with the requirements of Clause 22, Paragraph six of Article 71 of the CCP, to explain to the victim that he has the right to know about the intention of the parties to conclude an agreement on pleading guilty, on his conditions and consequences, the right to offer their terms for compensation for damage caused by the crime, or to object to its conclusion. On the production of this action at the stage of pre-trial investigation in compliance with the requirements of Article 199 of the Code of Criminal Procedure, a protocol is drawn up, and in the judicial proceedings - recorded in the record of the court session.

The same resolution explained that in order to properly ensure the rights of the victim in the criminal process at the stage of concluding the agreement on confessing guilt and obtaining consent of the victim for his conclusion, the prosecutor should additionally explain to the victim the legal consequences stipulated in Article 614 of the Code of Criminal Procedure of giving consent to them to conclude an agreement on pleading guilty. On the production of this action by the prosecutor, in compliance with the requirements of Article 199 of the Code of Criminal Procedure, a protocol is drawn up.

Since the consent of the victim to conclude a plea agreement is a prerequisite for his conclusion, except when in the criminal case the victim (natural or legal person) is absent, such consent of the victim in writing should be attached to the materials of the criminal case together with the explanatory protocols to the victim his rights and the consequences of giving them consent for concluding an agreement on confessing guilt [10].

In terms of sentencing, it should be noted that as a result of the fact that the consideration of cases in conciliation proceedings is a novel for judges, there are not entirely correct formulations of sentences. Some courts do not touch at all on the verdicts of the prosecution, its proof, do not indicate the consent of the victims. Other courts fully reflect the essence of the prosecution, the available evidence base, give reasons for the decision [7].

Thus, some irrationality and inconsistency of the legislator in determining the role and place of the victim at the conclusion of the procedural agreement is still evident and to some extent amended by the above-mentioned Normative Decision. Therefore, we agree with the view that for a more equitable resolution of this issue, we can use the Recommendations of the participants of the international seminar on the topic «Application of the norms of the new criminal and criminal procedural legislation» (September 25-27, 2014, Shchuchinsk), according to which «in order to ensure the rights of the victim at the conclusion of the procedural agreement, it is expedient to draw up (by the investigator or the prosecutor) a separate procedural document on granting consent to the victims for the use of this type of proceeding».

In practice, there are also cases when the defendants in court refuse the previously signed procedural agreements. So, the court № 2 of the city of Semey in the East Kazakhstan region considered a criminal case against Mr. M., who, when clarifying the issue, when he can voluntarily reimburse the damage done to the victim, said that he does not want to compensate for harm, that he agreed to a procedural agreement to get a small sentence. Therefore, it is logical for the judges to suggest that to successfully apply conciliation proceedings it is necessary that the penalties assigned in the plea bargain are on the average less strict than those prescribed for similar cases considered in the general order. Some lawyers believe that if the defendant refuses a procedural agreement previously signed with the prosecutor, the punishment imposed in the general proceedings must be stricter than the contractual one, which he refused [6].

Many scholars, and even practitioners, believe that not only the suspect, the accused or the defendant wins in the conclusion of a plea bargain, but also the victim, for whom, more importantly, first of all, getting compensation for the damage caused to him by the crime. Although, in the law (article 614, p.3 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan), there is still an infringement of his right to change in the future the demand for compensation for damage.

Given that the basis of the procedural agreement is the recognition of the nature and amount of harm caused by the defendants, it is presumed that voluntary reimbursement is possible within the time specified in the procedural agreement and then in the conciliatory sentence. The victim will not be required to prove his property claims during long proceedings during the investigation, and then wait for an indefinite time for the execution of the judgment in the part of the claims.

References

- 1 Нурсейтова Т. Из 84 дел о пытках 18 совершены должностными лицами [Электронный ресурс] / Т. Нурсейтова, М. Когамов. — Режим доступа: <https://www.zakon.kz/4900345-marat-kogamov-iz-84-del-o-pytkah-18.html>.
- 2 Манфред Новак. Доклад Специального докладчика по вопросу о пытках и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видах обращения и наказания. Миссия в Казахстан // Комитет по правам человека, 2009 г. Генеральная Ассамблея ООН (A/HRC/13/39/Add.3). Пункт 70; а также см.: Леонардо Деспуй. Доклад Специального докладчика по вопросу о независимости судей и адвокатов. Миссия в Казахстан // E/CN. 4. 2005. 60.
- 3 Сулейменова Г.Ж. Заключение научно-правовой экспертизы Концепции проекта Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан [Электронный ресурс] / Г.Ж. Сулейменова. — Режим доступа: <https://www.zakon.kz/4520192-zakljuchenie-nauchno-pravovojj.html>.
- 4 Цит. по: Стивен Ч.Тейман. Экспертное заключение на проект Закона Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан по вопросам упрощенного досудебного производства». Ежегодник Центра исследования правовой политики 2009. — Алматы, 2010. — 407 с.
- 5 Юрченко Р.Н. Процессуальные соглашения и законодательное поощрение их заключения [Электронный ресурс] / Р.Н. Юрченко. — Режим доступа: <https://www.zakon.kz/4693063-processualnye-soglasheniya-i.html>.
- 6 Абенова Ж. В основе соглашения — признание вины / Ж. Абенова // Юридическая газета. — 2016. — 24 сент. — № 105/1.
- 7 Бердыгулова Ж.М. Проблемные вопросы, возникающие при заключении процессуальных соглашений [Электронный ресурс] / Ж.М. Бердыгулова. — Режим доступа: akm.sud.kz/rus/content/problemnye-voprosy-voznikayushchie-pri-zaklyuchenii-processualnyh-soglasheniy.
- 8 Кененбаев Е. О плюсах и минусах введения института сделки о признании вины [Электронный ресурс] / Е. Кененбаев. — Режим доступа: <https://www.zakon.kz/4521797-o-pljusakh-i-minusakh-vvedeniya.html>.
- 9 Мергенова Г. Процессуальное соглашение — новый этап к сотрудничеству [Электронный ресурс] / Г. Мергенова. — Режим доступа: <https://www.zakon.kz/4757118-processualnoe-soglashenie-novyyj-jetar.html>.
- 10 Шакун В. При заключении процессуального соглашения [Электронный ресурс] / В. Шакун. — Режим доступа: <https://www.zakon.kz/4698032-pri-zakljuchenii-processualnogo.html>.

Б.М. Нұрғалиев, К.С. Уәлиев, А.Қ. Құсайынова

Қазақстан Республикасының қылмыстық-процессуалдық іс жүргізу заңнамасы бойынша кінәні мойындау туралы мәміледегі жәбірленушінің құқықтық мәртебесі мен құқықтары

Мақала Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу заңнамасы бойынша процессуалдық келісімдегі жәбірленушінің (азаматтық талап қоюшының) құқықтық жағдайына арналған. Кінәні мойындау туралы мәміле нысанындағы процессуалдық келісім жасасу рәсімі және бұл процессуалдық әрекеттегі жәбірленуші мен азаматтық талап қоюшының рөлі қарастырылған. Қазақстандық Қылмыстық-процессуалдық кодексінде, өкінішке орай, қазірге дейін кінәні мойындау туралы мәміле жасасу туралы өтінішхатты қарастыру кезінде жәбірленуші мен азаматтық талап қоюшының құқықтары егжей-тегжейлі реттелмеген, олар мұндай келісімдерді дайындау барысында туындайтын іс жүргізу және өзге де проблемалық мәселелер туралы ескертілмеген. Оларды материалдық талаптар ғана емес, сонымен қатар моральдік талаптар және олар алдын ала тергеу барысында және одан кейінгі сотта қалай шешілетіні алаңдатады. Белгілі болғандай, жобаны әзірлеу сатысында әзірлеушілерде дилемма болды – жәбірленушіні «мәміле» орбитасына қосу немесе қоспау. Енді бұл мәселе жаңа қазақстандық заңнамада шешілген. Мақала авторлары юрисдикциялардың көпшілігінде залалды өтеу туралы азаматтық талап «мәмілеге» енгізілмеген шет мемлекеттердің заңнамасы бойынша келісім рәсімдеріндегі жәбірленушінің рөлін көрсеткен. Үзілді-кесілді шешімдердің заңдылығы мен негізділігін қозғайтын іс жүргізу және рәсімдік мәселелерге назар аударып, қазақстандық соттардағы келісім өндірісінде қылмыстық істерді қарастыру практикасы талданған. Кейбір процессуалдық нормалардың кемшіліктері мен қылмыстық істердің осы санатын соттық қарау кезіндегі қиындықтарына дәлелдер келтірілген.

Кілт сөздер: қылмыстық процесс, сот ісін жүргізу, процессуалдық келісім, кінәні мойындау туралы мәміле, жәбірленуші, азаматтық талап қоюшы.

Б.М. Нургалиев, К.С. Уалиев, А.К. Кусаинова

Правовое положение и права потерпевшего в сделке о признании вины по уголовно-процессуальному законодательству Республики Казахстан

Статья посвящена правовому положению потерпевшего (гражданского истца) в процессуальном соглашении по уголовно-процессуальному законодательству Республики Казахстан. Рассматриваются процедура заключения процессуальных соглашений в форме сделки о признании вины и роль потерпевшего и гражданского истца при заключении этого процессуального действия. В казахстанском УПК, к сожалению, до настоящего времени подробно не были регламентированы права потерпевшего и гражданского истца при рассмотрении ходатайства о заключении сделки о признании вины. Они не предупреждались о процедурных и других проблемных вопросах, возникающих при подготовке такого рода соглашений. Их волнуют не только материальные, но и моральные претензии и то, как они решаются в ходе предварительного расследования и далее в суде. Как известно, у разработчиков еще на стадии разработки проекта была дилемма — включать потерпевшего в орбиту «сделки» или нет. Теперь эта проблема решена в новом казахстанском законодательстве. В работе показана роль потерпевшей стороны в согласительном производстве по законодательству зарубежных стран, где гражданский иск по поводу возмещения убытков также не включается в «сделку» в большинстве из юрисдикций. Проанализирована практика рассмотрения уголовных дел в согласительном производстве в казахстанских судах, акцентировано внимание как на процессуальных, так и на процедурных вопросах, влияющих на законность и обоснованность принятия окончательных решений. Приведены аргументы несовершенства некоторых процессуальных норм и трудности при судебном рассмотрении данной категории уголовных дел.

Ключевые слова: уголовный процесс, судопроизводство, процессуальное соглашение, сделка о признании вины, потерпевший, гражданский истец.

References

- 1 Nurseitova, T., & Kogamov, M. (2018). Iz 84 del o pytkakh 18 soversheny dolzhnostnymi litsami [Of the 84 cases of torture, 18 were committed by officials]. *zakon.kz*. Retrieved from <https://www.zakon.kz/4900345-marat-kogamov-iz-84-del-o-pytkah-18.html> [in Russian].
- 2 Manfred Novak. (2009). Doklad Spetsialnogo dokladchika po voprosu o pytkakh i druhih zhestokikh, beschelovechnykh ili unizhaiushchikh dostoinstvo vidakh obrashcheniia i nakazaniia. Missiia v Kazakhstan [Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment. Mission in Kazakhstan]. Komitet po pravam cheloveka. Heneralnaia Assambleia OON (A/HRC/13/39/Add.3). Punkt 70; a takzhe smotret: Leonardo Despui Doklad Spetsialnogo dokladchika po voprosu o nezavisimosti sudei i advokatov. Missiia v Kazakhstan. E/CN. 4. 2005. 60 – Human Rights Committee, 2009 UN General Assembly (A / HRC / 13/39 / Add.3). Item 70; and also to watch: Leonardo Despouy Report of the Special Rapporteur on the independence of judges and lawyers. Mission Kazakhstan. E / CN. 4. 2005. 60 [in Russian].
- 3 Sulejmenova, G.Zh. (2012). Zakliuchenie nauchno-pravovoi ekspertizy Kontseptsii proekta Uholovno-protsessualnogo kodeksa Respubliki Kazakhstan [Conclusion of scientific and legal expertise of the Concept of the draft code of Criminal procedure of the Republic of Kazakhstan]. *zakon.kz*. Retrieved from <https://www.zakon.kz/4520192-zakljuchenie-nauchno-pravovojj.html> [in Russian].
- 4 Tsitiruetsia po: Stiven, Ch.Teiman. (2009). Ekspertnoe zakliuchenie na proekt Zakona Respubliki Kazakhstan «O vnesenii izmenenii i dopolnenii v Uholovno-protsessualnyi kodeks Respubliki Kazakhstan po voprosam uproshchennogo dosudebnogo proizvodstva». Ezhehodnik Tsentra issledovaniia pravovoi politiki 2009 [Expert opinion on the draft law of the Republic of Kazakhstan «On amendments and additions to the Criminal procedure code of the Republic of Kazakhstan on simplified pre-trial proceedings»]. Almaty [in Russian].
- 5 Yurchenko, R.N. (2015). Protsessualnye sohlasheniia i zakonodatelnoe pooshchrenie ih zakliucheniiia [The procedural agreement and legislative promotion of their conclusion]. *zakon.kz*. Retrieved from <https://www.zakon.kz/4693063-processualnye-soglasheniia-i.html> [in Russian].
- 6 Abenova, Z.H. (2016). V osnove sohlasheniia — priznanie viny [The agreement is based on a confession]. *Yuridicheskaia hazeta – Legal newspaper, 105/1* [in Russian].
- 7 Berdygulova, Zh.M. (2015). Problemnye voprosy, voznikaiushchie pri zakliuchenii protsessualnykh sohlashenii [Problematic issues arising in the conclusion of procedural agreements]. *akm.sud.kz*. Retrieved from akm.sud.kz/rus/content/problemnye-voprosy-voznikaiushchie-pri-zaklyuchenii-processualnyh-soglashenii [in Russian].
- 8 Kenenbaev, E. (2012). O plusakh i minusakh vvedeniia instituta sdelki o priznanii viny [About pluses and minuses of introduction of Institute of the plea bargain]. *zakon.kz*. Retrieved from <https://www.zakon.kz/4521797-o-pljusakh-i-minusakh-vvedeniia.html> [in Russian].
- 9 Mergenova, G. (2015). Protsessualnoe sohlashenie — novyi etap k sotrudnichestvu [Procedural agreement-a new stage of cooperation]. *zakon.kz*. Retrieved from <https://www.zakon.kz/4757118-processualnoe-soglashenie-novyjj-jetap.html> [in Russian].
- 10 Shakun, V. (2015). Pri zakliuchenii protsessualnogo sohlasheniia [At the conclusion of the procedural agreement]. *zakon.kz*. Retrieved from <https://www.zakon.kz/4698032-pri-zakljuchenii-processualnogo.html> [in Russian].

АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ ПРОЦЕСС ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО И ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE

UDC 347.65/68

A.A. Nukusheva

*Academy of Justice of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan
(E-mail: akuka007@mail.ru)*

Elimination of inheritance of unfortable heirs in the Republic of Kazakhstan

This article considers the grounds for eliminating unworthy heirs from inheritance under the laws of the Republic of Kazakhstan. The aim of the study is to carry out a comprehensive analysis of theoretical positions and problems of law enforcement practice of the institution of unworthy heirs, the development of proposals aimed at improving the national legislation in the field of inheritance. The work is based on the general scientific and special research methods: analysis, synthesis, abstraction, induction, deduction, logical and comparative legal method. The provisions of Art. 1045 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan providing for an exhaustive list of categories of persons not entitled to inherit, both under the will and under the law, circumstances for elimination of inheritance regulated by law, theoretical provisions, practical materials from judicial practice are analyzed. The rules in the civil legislation of the CIS countries, which provide for the elimination of unworthy heirs from inheritance in the interests of bona fide heirs, are also considered. Conducted research came to conclusions aimed at improving the mechanism for protecting the rights of the testator by eliminating unworthy heirs from inheritance.

Keywords: succession law, the subjects of hereditary legal heir, an unworthy heir, the elimination of the inheritance, inheritance under a will, inheritance by law.

Analysis of the current civil legislation on inheritance of the Republic of Kazakhstan allocates a category th heir as unworthy heirs. Elimination of unworthy heirs from inheritance are devoted to Art. 1045 and p. 2 of Art. 1070 of the Civil Code (CC) of the Republic of Kazakhstan (hereinafter - the Civil Code of the Republic of Kazakhstan) [1].

The provisions of Art. 1045 CC RK provide an exhaustive list of categories of persons who do not have the right to inherit both under the will and under the law:

1. Neither have the right to inherit, either under a will or under the law, persons who intentionally killed the testator or any of the possible heirs who attempted to kill them. The exception is made by persons in respect of whom the testator made a will after the commission of an attempt on his life (clause 1 of Article 1045 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan);

2. The persons who deliberately prevented the testator from exercising his last will were not entitled to inherit either by the will or by law, thereby contributing to the fact that they or their close friends were called to inherit or increase the inheritance share due to them (clause 2 of Article 1045 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan);

3. Parents cannot legally inherit after children whom they have been deprived of parental rights and have not been restored to these rights by the time of the opening of the inheritance, as well as parents (adoptive parents) and adult children (adopted children) who evade fulfillment of their obligations, the rights or duties on the maintenance of the testator (clause 3 of article 1045 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan).

The circumstances to eliminate the inheritance belonging to the first category clearly indicating the intent on acts that should be directed precisely at taking the life or the attempt on the life of the testator or one

of the possible heirs, and not just at the commission of other intentional actions that caused his death. So, according to Art. 20 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, a criminal offense committed intentionally is recognized as an act committed with direct or indirect intent [2]. The object of an intentional crime must be the life of the testator or one of the possible heirs. Such circumstances may be established only in the order of criminal proceedings on the basis of a court judgment that has entered into legal force.

In the commentary to article 1117 the Civil Code of the Russian Federation rightly draws attention to the fact that this rule does not apply for those convicted of committing a crime by negligence. Moreover, the persons who committed socially dangerous acts in a state of insanity are not recognized as unworthy heirs, since they were deprived of the opportunity to realize their own actions or to manage them. In this case, the court imposes not a sentence, but a decision to exempt a person from criminal responsibility [3].

Being under insanity stands for a state when a person during a socially dangerous act could not be aware of the actual nature and social danger of his actions (inaction) or direct them as a result of chronic mental illness, temporary mental disorder, dementia or other morbid mental state (Art. 16 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan) [2].

A person who has committed a crime being intoxicated with alcohol, narcotic drugs or other intoxicating substances is subject to criminal liability (Article 18 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan), therefore, he may be considered an unworthy heir [2].

As for the exclusion specified in paragraph 1 of Art. 1045 where the legislator directly specifies in the law an exception for persons in respect of whom the testator made a will after committing an attempt on his life, as the testamentary order is based on the will of the testator, and if the testator left a will in favor of such an heir, it means he has forgiven the heir.

The second group includes persons who deliberately prevented the testator from carrying out the last will, and thus contributed to calling themselves or their close friends to inherit or increase the portion of the inheritance due to them (clause 2 of Article 1045 of the Civil Code). The grounds for eliminating an unworthy heir can be established both in criminal proceedings and by a court decision in a civil case on the elimination of the unworthy heir from inheritance. This is due to the fact that the decrees in paragraph 2 of Art. 1045 of Civil Code of RK, illegal actions can be expressed in threats, deception, violence in order to force the testator to make a will or prevent the preparation of a will or to confess a will, force any of the heirs to abandon the inheritance, increase their own or their loved ones shares in the inheritance and the like which can be covered but the standards of the Criminal Code, and may not constitute a criminal offense.

The literature suggests that the purpose of the crime in this case does not matter [4; 32]. By committing a deliberate wrong, a citizen should help his or other persons to be called upon to inherit or increase the portion of the inheritance due to him or others [5; 21]. This means that the killing of a potential testator, for example, from jealousy, as a result of a quarrel, etc. It cannot serve as a basis for recognizing a possible heir as unworthy. It does not matter whether the intentional illegal action of the pursued goal has reached or not [6; 400].

This interpretation does not match the Civil Code of the Republic of Kazakhstan, which established that, by committing an intentional unlawful act, a person must promote the vocation of his or other persons to inherit or increase the share of the inheritance due to him or to others. Based on the analysis of 1-2 subparagraphs of Art. 1045 deliberate killing or attempted murder, deliberate obstruction of the last will by the testator in any case should be the grounds for recognizing such an eventual heir unworthy.

Current legislation of the Republic of Kazakhstan takes into account not only the situation when the intentional wrongful act reached the goal pursued, but also when there was an attempt to reach the goal, but it failed, that is, the plan was not implemented. Intentional unlawful actions are actions that are directed against the exercise of the will of a possible testator, expressed in a will. For example, having learned about a perfect will, a potential heir, using violence or a threat against a testator, may force or try to force him to change or revoke a will. At the same time, it will be necessary to prove that the beatings, tortures, threats were committed in order to compel the testator to revoke or change the will.

In the literature, there are disagreements regarding the consequences of a will in favor of an unworthy heir made by a testator who is not aware of the willful unlawful action of the heir. According to Y.K. Tolstoy, «if the testator did not know the heir about such an action and made a testament based on his integrity, then the interested parties after the discovery inheritances may require the recognition of a will to be invalid» [7; 23].

M.V. Telyukina believes that this problem can be solved only by logical and systematic interpretation, in order to confirm that the testament was made by the testator who is aware of the loss by the heir of the legal inheritance [8; 25].

In our opinion, the theory of ignorance by the victim of a possible testator of the deliberate actions committed against him by a possible heir can be modeled only theoretically. The commission of a crime against the life of a potential testator must be confirmed by a court verdict, so the potential testator who survived always knows about this, as he participates in the criminal trial as a victim.

Elimination of unworthy heirs from inheritance is also realized in the civil norms of the countries of the former Soviet Union.

Thus, according to the claim 1 -2 of Art. 1117 of the Civil Code of the Russian Federation neither law nor will probates citizens who, by their deliberate unlawful actions directed against the testator, one of his heirs or against the implementation of the last will of the testator expressed in the will, contributed to or tried to encourage their own or others persons to inherit, or contributed to or attempted to increase the share of inheritance due to them or other persons, if these circumstances are confirmed in court. However, citizens to whom the testator, after losing their inheritance rights, bequeathed the property, shall have the right to inherit this property. Parents do not inherit by law after children in respect of whom parents were judicially deprived of parental rights and not restored in these rights by the day of opening the inheritance. At the request of the interested person, the court excludes from inheritance, by law, citizens who have maliciously avoided performing the duties of the testator, which were imposed on them by virtue of the law [3]. According to paragraph 1 of Art. 1224 of the Civil Code of Ukraine, a person does not have the right to inherit if he intentionally killed the testator or any of the possible heirs or threatened their lives. Persons who intentionally prevented the testator from drawing up a will, making changes or revoking a will, and thereby facilitating the right to inheritance from themselves or from other persons or contributing to an increase in their share in the inheritance, have no right to inheritance. Parents are not entitled to inherit under the law after a child in respect of whom they were deprived of parental rights and their rights were not renewed at the time of opening the inheritance. Parents (adoptive parents) and adult children (adopted children), as well as other persons who evaded from the obligation to maintain the testator, are not entitled to inheritance by law, if this is established by the court. They are not entitled to inherit under the law one after another, the marriage between which is invalid or recognized by court decision [9]. According to pp. 1-2 Art. 1434 of the Civil Code of Moldova, a person who: a) intentionally committed a crime or other immoral act against the last will of the testator, expressed in his will, if these circumstances are established by the court, cannot be an heir under the will or the law; b) deliberately prevented the testator from exercising his last will, and thereby contributed to his own or his close relatives being called to inherit or increase their inheritance shares. Parents are not entitled to inherit after the children after children for whom they were deprived of parental rights and not restored to these rights at the time of opening the inheritance, as well as parents (adoptive parents) and adult children (including adopted children) who in bad faith evade fulfillment they are responsible for the maintenance of the testator, if these circumstances are established by the court [10].

Thus, we see similar norms in the civil legislation of the CIS countries providing for the elimination from inheritance of unworthy heirs in the interests of bona fide heirs.

In the practice of the courts there are claims to eliminate the inheritance of unworthy heirs [11]. The courts in the consideration of this category of cases apply the rules of Art. 1045 of the Civil Code regulating the elimination of inheritance from unworthy heirs.

The Oktyabrsky District Court of Karaganda considered a civil case on the basis of a statement of claim by A. and B. to M. on the elimination of the inheritance of an unworthy heir, the recovery of non-pecuniary damage and court costs. The plaintiffs asked the court to recognize M. as an unworthy heir after the death of the testator N., who died on June 9, 2012, to recover from the defendant in favor of B. the amount of non-pecuniary damage and court costs, to recover from the defendant in favor of the plaintiff A. non-pecuniary damage and court costs incurred.

The plaintiffs motivated their position by the circumstances that they, their mother V. and N.'s father are the owners of the apartment on the basis of the privatization agreement of December 10, 1993. By the sentence of the Karaganda Kazybek-bi district court of April 26, 2013, which entered into force on 14 May 2013, defendant M. was found guilty of committing crimes under Part 5 of Art. 28, Part 2 of Art. 325, part 3, paragraph «b» of Art. 177 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. A court sentence established that M. had cohabited since 1999, and since June 3, 2006 she was married to the latter, living in this apartment. M., having received a certificate of registered rights and encumbrances on this apartment, found that

the right of ownership of real estate, in which they lived together with N., in the manner prescribed by law, is registered in equal shares for N., A., B. and B. on the basis of a privatization agreement. At the same time, defendant M. and N., reliably knowing that the former spouse and children of N. had left for permanent residence from the borders of the Republic of Kazakhstan since the 1990s, decided to take advantage of this circumstance for mercenary motives, for the purpose of unlawful gratuitous treatment not belonging to them share ownership of the said apartment in favor of M. and to steal the right of ownership of the co-owners to the specified housing with the simultaneous transfer of the sole right of ownership to the specified housing. M. and N., knowing that in the case of the death of N. himself, as the spouse of the latter can claim only $\frac{1}{12}$ the share of this apartment, reliably knowing the state of the housing market in Karaganda, knowing the high level of market prices for apartments, as well as knowing the well-known statutory rules related to registration of real estate and its implementation and the necessary documents for this, decided to use this information in for the purpose of personal material enrichment in an unlawful manner and under circumstances not established by the investigation, they took active steps to seize the right of ownership to the above The object property.

As a result of criminal actions, M. single-handedly took possession of the right of ownership to the given property. Later, on June 9, 2012, on the day of the death of the plaintiffs' father and her husband N., M. sold this apartment to her daughter-in-law S., in connection with which the plaintiffs were forced to file a claim with court on the recognition of the purchase agreement sales invalid.

By a decision of the Oktyabrsky District Court of Karaganda dated July 18, 2013, the claims of A. and B. against M., R. and S. on the recognition of the purchase and sale contracts were void. The apartment sale agreement concluded between M. and R., and the apartment sale agreement concluded between R. and S., was declared invalid.

As a result of criminal, unlawful and willful acts committed by M., the plaintiffs lost not only their property rights, but they were actually deprived of their right to be called to inherit after the death of their father N. At the same time, M., being heir to the law of the first queue, committed a crime not only against them, but also committed a crime against her husband, the testator N.

By a court decision, the claims of A. and B. to M. to remove from the inheritance of an unworthy heir, to recover compensation for moral harm were partially satisfied. The claim A. and B. to M. was satisfied with the claim. About the elimination of the unworthy heir was refused. The claims of A. and B. to M. on the recovery of compensation for non-pecuniary damage were partially satisfied.

In making the decision, the court was guided by the following. According to Part 2, 3, Art. 71 of the Code of Civil Procedure, the circumstances established by a court decision that had entered into legal force in a previously considered civil case are mandatory for the court and are not proven again in the proceedings of other civil cases in which the same persons are involved. A verdict of a court that entered into legal force is mandatory for the court considering the civil case, also on the questions, whether these acts were committed and committed by this person, and also in relation to other circumstances established by the verdict and their legal assessment.

By the verdict of the Kazybek bi district court of Karaganda city dated April 26, 2013, Mr M. was found guilty under 28, Part 5, 325, Part 2, 177, Part 3, Section «b» of the Criminal Code. The court established that M., having mercenary motives and direct intent to take possession of a real estate object owned in equal shares by the victims and A., B. and B., as well as to the deceased spouse N., of what she was reliably known in acting in persons by providing information about themselves and the owners of the apartment, facilitated the commission of a crime by forging an official document that granted M. sole ownership to a disputed apartment, and then by using a counterfeit judgment of the Oktyabrsky district court in Karaganda from August 18 that 2008 in the registering body registered the right of ownership, thereby committed fraud.

The court verdict established that M. acted in a group of persons and contributed to the commission of a crime by forging an official document that granted her sole ownership rights to a disputed apartment. The parties to the plaintiffs did not refute the respondent's arguments about the fact that the defendant's spouse N. also took part in aiding in the forgery of the court decision.

The requirements of Art. 1045 Civil Code provides for circumstances where heirs are not allowed to inherit. In particular, parts 2 and 4 of this article are determined that they are not entitled to inherit either by will or by law also by persons who intentionally prevented the testator from exercising his last will and by this contributed to calling themselves or their close friends to inherit inheritance shares. Circumstances that serve as the basis for eliminating inheritance of unworthy heirs are established by the court.

From the literal interpretation of the provisions of this norm it follows that for its application it is necessary that the unlawful actions of a person must be intentional. The result of such illegal actions should be a call to inheritance or an increase in the proportion in the inheritance. These illegal actions can be expressed in forcing the testator to make a will, or to prevent the drafting of a will, or to conceal a will, etc. However, the court was not given evidence that such actions of M. against N. were carried out.

Due to the fact that the party of the plaintiffs did not provide evidence to the court as grounds for eliminating M. as an unworthy heir from inheritance after the death of spouse N., the court refused the plaintiffs to satisfy the requirement for M. about elimination from the inheritance of an unworthy heir.

This decision appealed by the plaintiffs, was considered in the Appeals Chamber for Civil and Administrative Cases of the Karaganda Regional Court. By a decree of the collegium, this decision of the first-instance court was left unchanged [11].

The third group of «unworthy heirs» is made up of parents after children in respect of whom they are deprived of parental rights and were not restored in these rights by the time of opening the inheritance, as well as parents (adoptive parents) and adult children (adopted) who evade from force of law of duty of maintenance of the testator.

The alimony obligations of parents and children are governed by the Code of the Republic of Kazakhstan dated December 26, 2011 No. 518-IV «On Marriage (Matrimony) and Family» (hereinafter referred to CMF RK) [12].

According to paragraph 1-2 of Art. 138, Clause 1, Article. 139 of the Code of RK parents are obliged to maintain their minor children. If the parents voluntarily do not provide funds for the maintenance of their minor children, as well as adult children studying in the system of general secondary, technical and vocational, post-secondary education, in the system of higher education in full-time education at the age of twenty-one, these funds are collected in court. In the absence of an agreement on the payment of alimony, child support for minor children is collected by the court from their parents on a monthly basis in the amount of [12].

Adult able-bodied children are also required to maintain their parents who are unable to work and need care and take care of them (Clause 1, Article 145 of the CMF RK) [12]. In the absence of an agreement on the payment of alimony, alimony for disabled parents in need of assistance shall be recovered from adult able-bodied children in a judicial proceeding (paragraph 2 of Article 145 of the CMF RK) [12].

Note that this rule applies only to inheritance by law. Due to the fact that a testamentary decree reflects the will of the testator, it is impossible not to recognize the right of inheritance for unworthy parents and unworthy children, if the testator, having forgiven them their guilt, left the «unworthy heirs» all of their property or part of it.

In addition to unworthy heirs, spouses can be legally excluded from inheritance if it is proved that the marriage with the testator actually ceased before the opening of the inheritance and the spouses lived for not less than five years before the opening of the inheritance (clause 2 of Article 1070 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan) [1].

The basis for elimination from the inheritance of a spouse can be established in a judicial procedure only.

To eliminate the inheritance of the spouse, the following circumstances are necessary:

- the actual termination of marriage with the testator before the opening of the inheritance and
- separate living of spouses for at least five years.

According to paragraph 26 of Art. 1 CMF of the RK, marriage is an equal union between a man and a woman, concluded with free and full consent of the parties in the order established by the law of the Republic of Kazakhstan, with the purpose of creating a family that generates property and personal non-property rights and obligations between spouses [12].

Separate residence of spouses can be confirmed by the presence of spouses of different addresses of residence, long-term residence of the spouse in the places of deprivation of liberty, residing of the spouse with another person, etc.

For analysis of interest is the following court decision on the elimination of the spouse from inheritance.

The plaintiffs T. and M. appealed to the court to Sh. for the elimination of inheritance by law, stating that on 16.09.2015 of the year the sister of the plaintiffs A., the former spouse of the defendant. A. left a will in the name of her sisters. The defendant submitted to the notary a statement of acceptance of the inheritance under the law, having the property specified in the will as the inheritance considering the claims of the defendant illegal. The defendant and their sister do not actually live together since 1996, when the marriage was dissolved by the court. Their sister and the respondent lived separately. The defendant disposed of his

own single-handedly, indicating in numerous transactions that he is not married. There are reasonable grounds for asserting that the marriage with the testator actually ceased more than five years before the opening of the inheritance. The defendant A. did not participate in the funeral, he neglected the relationship with his wife and had connections on the side, he had a son from another woman beyond his marriage. A. had lived with her sister since 2013 due to her illness.

The defendant did not recognize the lawsuit, decreed that neither he nor the spouse actually terminated the marriage relationship; they lived in the same family, in the same house, and managed the joint economy. They did not apply after divorce for registration of divorce. In 2013, A.'s spouse became ill with diabetes, after which, due to the agreement between the parties, her sister M. moved in and looked after her.

The court rejected the claim. At the same time, among the established circumstances, on the basis of which the court made its conclusions, the following facts are indicated.

1) The court found that after the dissolution of the marriage in court, A. and Sh. did not apply to the Court. In accordance with the legislation in effect for that period, marriage is considered to be terminated from the moment of registration of the divorce. Consequently, the argument of the plaintiffs that the marriage between A. and S. was terminated was not substantiated.

2) The court found that the defendant in 2010 and in 2012 was a will, which bequeathed the house acquired during the marriage, in favor of the wife A. and his son.

3) The court found that the spouses A. and Sh. lived for a long time together in the same house and conducted a joint household [13; 84, 85].

All circumstances, according to which the heirs are excluded from the inheritance as unworthy, are established by the court (paragraph 4 of article 1045 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan). In this case, it does not matter in what legal procedure a citizen is considered an unworthy heir. Circumstances of unworthiness can be established in the course of criminal proceedings, as well as in civil litigation.

An important fact is that an unworthy heir is obliged to return all property unjustifiably received by him from the inheritance, and if it is impossible to return the hereditary property, the unworthy heir is obliged to reimburse his market value (item 4-1 of Article 1045 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan) .

The rules on unworthy heirs are applied to a testamentary refusal and to heirs who have the right to an obligatory share (clause 5-6 of article 1045 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan).

Thus, the elimination from inheritance of unworthy heirs is one of the measures of restriction of inheritance rights on the grounds expressly established by law.

References

- 1 Гражданский кодекс Республики Казахстан от 1 июля 1999 г. № 409-І (Особенная часть) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1013880.
- 2 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252.
- 3 Гражданский кодекс РФ. Часть 3 ГК РФ [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://stCCrf.ru/1117>.
- 4 Зайцева Т.И. Наследственное право. Комментарий законодательства и практики его применения / Т.И. Зайцева, П.В. Крашенинников. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Статут, 2002. — 384 с.
- 5 Сергеев А.П. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации (постатейный) / А.П. Сергеев, Ю.К. Толстой, И.В. Елисеев. — Ч. 3. — М.: Проспект, 2002. — 304 с.
- 6 Казанцева А.Е. Недостойные наследники [Электронный ресурс] / А.Е. Казанцева. — Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/nedostoynye-nasledniki>.
- 7 Гражданское право: учебник / под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. — 4-е изд., перераб. и доп. — М.: Проспект, 2000. — 610 с.
- 8 Телюкина М.В. Наследственное право: Комментарий Гражданского кодекса Российской Федерации / М.В. Телюкина. — М.: Дело, 2002. — 216 с.
- 9 Гражданский кодекс Украины [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://meget.kiev.ua/kodeks/grazdanskiy-kodeks>.
- 10 Гражданский кодекс Республики Молдова от 6 июня 2002 г. № 1107-XV (Книга четвертая. Наследственное право) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30397921#pos=368;-55.
- 11 Применение отдельных норм наследственного права [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://causa.kz/primenenie-otdelnyh-norm-nasledstvennogo-prava/>.
- 12 Кодекс Республики Казахстан от 26 декабря 2011 г. № 518-ІV «О браке (супружестве) и семье» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1100000518>.
- 13 Куанова И.З. Наследственные споры: методика подготовки дела, судебного разбирательства и составления решения суда: практ. пособие / И.З. Куанова. — Астана, 2017. — 120 с.

А.Ә. Нүкішева

Қазақстан Республикасында лайықсыз мұрагерлерді мұрадан шеттету

Зерттеудің мақсаты лайықсыз мұрагерлер институты туралы теоретикалық тұжырымдар мен құқыққолдану тәжірибесінің мәселелеріне кешенді талдау жүргізу, мұрагерлік саласындағы ұлттық заңнаманы жетілдіруге бағытталған ұсыныстар әзірлеу болып табылады. Жұмыста зерттеудің жалпы ғылыми және арнайы әдістері қолданылды: талдау, синтездеу, абстракция, индукция, дедукция, логикалық және салыстырмалы-құқықтық талдау жүргізу. ҚР АҚ-нің 1045-бабында қарастырылған өсиет бойынша да, заң бойынша да мұра алуға құқығы жоқ тұлғалардың тізімін қарастыратын ережелері, заңнамамен реттелген мұрадан шеттетудің мән-жайлары, теориялық тұжырымдар жан-жақты талдауға алынып, сот тәжірибесінен алынған тәжірибелік материалдарға талдау жүргізілген. Сондай-ақ адал ниетті мұрагерлердің құқықтарын қорғау мақсатында мұрадан лайықсыз мұрагерлерді шеттетудің негіздерін орнататын ТМД елдерінің азаматтық заңнамаларындағы нормалар қарастырылған. Жүргізілген зерттеулердің негізінде мұрадан лайықсыз мұрагерлерді шеттету жолымен мұра қалдырушының құқықтарын қорғау тетігін жетілдіруге бағытталған қорытындылар жасалған.

Кілт сөздер: мұрагерлік құқық, мұрагерлік қатынастың субъектілері, мұрагер, лайықсыз мұрагер, мұрадан шеттету, өсиет бойынша мұрагерлік, заң бойынша мұрагерлік.

А.А. Нукушева

Устранение от наследования недостойных наследников в Республике Казахстан

Целью исследования является комплексный анализ теоретических положений и проблем правоприменительной практики института недостойных наследников, выработка предложений, направленных на совершенствование национального законодательства в области наследования. В работе используются общенаучные и специальные методы исследования: анализа, синтеза, абстракции, индукции, дедукции, логического и сравнительно-правового анализа. Тщательному анализу подвергнуты положения ст. 1045 ГК РК, предусматривающие исчерпывающий перечень категорий лиц, не имеющих право наследовать как по завещанию, так и по закону, обстоятельства для устранения от наследства, регламентированные законодательством, теоретические положения. Проанализированы практические материалы из судебной практики. Также рассмотрены нормы в гражданском законодательстве стран СНГ, устанавливающие основания устранения от наследования недостойных наследников в интересах добросовестных наследников. На основании проведенного исследования сделаны выводы, направленные на совершенствование механизма защиты прав наследодателя путем устранения от наследования недостойных наследников.

Ключевые слова: наследственное право, субъекты наследственного правоотношения, наследник, недостойный наследник, устранение от наследования, наследование по завещанию, наследование по закону.

References

- 1 Hrazhdanskii kodeks Respubliki Kazakhstan ot 1 iuliia 1999 hoda № 409-I (Osobennaia chast) [The Civil Code of the Republic of Kazakhstan of July 1, 1999 No. 409-I (Special Part)]. *online.zakon.kz*. Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1013880 [in Russian].
- 2 Uholovnyi kodeks Respubliki Kazakhstan ot 3 iiuliia 2014 hoda №226-V [The Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2014 No. 226-V]. *online.zakon.kz*. Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252 [in Russian].
- 3 Hrazhdanskii kodeks Rossiiskoi Federatsii. Chast 3 [Civil Code of the Russian Federation. Part 3 of the Civil Code]. *stCCrf.ru*. Retrieved from <http://stCCrf.ru/1117> [in Russian].
- 4 Zaitseva, T.I., & Krashenninnikov, P.V. (2002). *Nasledstvennoe pravo. Kommentarii zakonodatelstva i praktiki eho primeneniia* [Inheritance law. Commentary of legislation and practice of its application]. (3d ed., 2nd plant). Moscow: Statut [in Russian].
- 5 Sergeev, A.P., Tolstoy, Yu.K., & Eliseyev, I.V. (2002). *Kommentarii k Hrazhdanskomu kodeksu Rossiiskoi Federatsii (postateinyi) Chast 3* [Commentary to the Civil Code of the Russian Federation (itemized). Part Three]. Moscow: Prospekt [in Russian].
- 6 Kazantsev, A.E. *Nedostoinye nasledniki* [Unworthy heirs]. *cyberleninka.ru*. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/nedostoinnye-nasledniki> [in Russian].
- 7 Sergeev, A.E., Tolstoy, Yu.K. (2000). *Hrazhdanskoe pravo [Civil Law]*. (4d ed.). Moscow: Prospekt [in Russian].

-
- 8 Telyukina, M.V. (2002). *Nasledstvennoe pravo: Kommentarii k Hrazhdanskomu kodeksu Rossiiskoi Federatsii [Inheritance law: Comment of the Civil Code of the Russian Federation]*. Moscow: Delo [in Russian].
- 9 Hrazhdanskii kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine]. *meget.kiev.ua*. Retrieved from <https://meget.kiev.ua/kodeks/grazdanskiy-kodeks> [in Russian].
- 10 Hrazhdanskii kodeks Respubliki Moldova No. 1107-XV ot 6 iyunia 2002 hoda (Kniha 4. Nasledstvennoe pravo) [Civil Code of the Republic of Moldova No. 1107-XV of June 6, 2002 (Book Four. Inheritance Law)]. *online.zakon.kz*. Retrieved from https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30397921#pos=368;-55 [in Russian].
- 11 Primenenie otdelnykh norm nasledstvennogo prava [The use of individual rules of inheritance law]. *causa.kz*. Retrieved from <https://causa.kz/primenenie-otdelnyh-norm-nasledstvennogo-prava/> [in Russian].
- 12 Kodeks Respubliki Kazakhstan ot 26 dekabria 2011 hoda No.518-IV «O brake (supruzhestve) i seme» [Code of the Republic of Kazakhstan dated December 26, 2011 No. 518-IV «On Marriage (Matrimony) and Family»]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1100000518> [in Russian].
- 13 Kuanova, I.Z. (2017). *Nasledstvennye spory: metodika podgotovki dela, sudebnogo razbiratelstva i sostavleniia resheniia suda [Inherited disputes: methods of preparing the case, the trial and drafting the court decision]*. Astana [in Russian].

T.T. Uteubayev, A.S. Kizdarbekova

*Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan
(E-mail: kizdarbekovaa@mail.ru)*

Institute of common ownership right of France, Germany, Switzerland and the Netherlands

The features of the common property institution in the codifications of France, Germany, Switzerland and the Netherlands, which form the basis of the General Part of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan, are considered in the article. The peculiarity of these civil codifications is that the recited norms of Roman private law coexisted in them along with national norms. The implementation and development of these rules led to the fact that over time taking into account some specifics in most countries two codifications German and French were developed in European countries. In accordance with them, the rules on common property were also developed. The work indicates that common property in the legislation of European states is characterized by the existence of a common right to common property, which is not unique, because its implementation depends on the will of other co-owners, which is a kind of restriction of the right of each participant to common property and the right to share, the implementation of which does not depend on the will of other members of the community, however, in some cases, requires the observance of certain rules - the preemption right. In addition, a legal community in European jurisdictions arises either on the basis of a contract, or by virtue of the law, it has both a real and a binding nature, it can be shared or joint. The principle of majority, and the principle of unanimity, which is used at making decisions on the management of property in common ownership is characterized both for the countries of Europe.

Keywords: common ownership, participatory share ownership, limited interest, owner, common thing, agreement, possession, use, disposal, property right.

The Roman-German law that emerged as a result of the reception of Roman law began to develop actively from the XIII century, and, after a certain time, became the law of almost all of Europe, excluding England. The subsequent process of the formation of nations and the formation of their states added national legal elements to it, with the result that the general principles of Roman law were integrated into national jurisdictions. The greatest interest in the aspect of the study of common property relations is the legislation of such Western European states as France, Germany, Switzerland and the Netherlands, since the civil legislation of these countries formed the basis of the Model Civil Code, on the basis of which the Civil Code of the Republic of Kazakhstan was developed.

France. Due to a number of historical events, France was divided into two halves. The southern part of France was considered a country of written law, since it was dominated by the Romanesque population and retained its effect, provided by the force of custom, Roman law. In the northern part, customary German law was applied, influenced by local folk customs, despite the fact that, as such, there was no common customary law in the northern part of France. Starting from the XIII century, all these customs begin to be synthesized under the influence of ordinances. As in most European countries, the unification of French law was greatly influenced by the reception of Roman law, which in some cases led to the neglect of local customs in favor of applying the general principles of Roman law.

Despite the desire to unite the law, this process in France was not entirely successful, due to the separation of the southern and northern regions, certain obligations guaranteed by the kings to individual provinces when they joined, class estate fragmentation based on various privileges. The situation changed only after the revolution, as a result of which France rushed to complete unity, creating the possibility of developing a common civil law for France, which ended with the adoption of the Civil Code of France in 1804.

The materials for the compilation of the French Civil Code were former local customs, ordinances, Roman law and French scientific literature [1; 37]. This codification consisted of three books, the first of which was devoted to persons, the second — to property and various modifications of property, the third — to ways of acquiring property rights.

Despite the fact that the French considered their code to be the height of perfection, it was repeatedly criticized. The incompleteness, the surface, the mechanicalness of the unifying principles were called among its shortcomings [1; 37]. One way or another, this act became widespread almost throughout the entire territory of Western Europe: in some countries it was adopted entirely (Belgium, Sardinia, the Warsaw Duchy,

many German princedoms), in others —in a revised form (Spain, Italy). Moreover, codifications of countries denying it were developed on its basis (the Saxon Code of 1863). It played an important role in the creation of the Code of Laws of the Russian Empire.

In legal regulation of common property relations, the Civil Code of France (hereinafter — the CC of France) adopted the Roman individualistic approach as a basis [2; 94]. However, in the French Civil Code there is no special chapter on common property. In the text of this codification there are norms about it in relation to the common wall and the ditch (Art. 653-673) [3] and about the division of inheritance and returns to the hereditary mass (Art. 815-842) [4].

Thus, in accordance with Article 653 of the Civil Code of France, in cities and villages, any wall that serves as a division between buildings to the height to which the lower building rises, or between courtyards and gardens, and even between the enclosed areas of the field, is assumed to be common, if otherwise not set by the document or external feature [3]. Thus, the right to a common wall is a common right of ownership.

Civil Code of France regulates the planting of trees adjacent to the common fence. So, if a neighbor wants the tree he planted to belong to him on the right of sole proprietorship, he must plant it at a distance not less than two meters from the common fence. Otherwise, this tree falls into the common property of the neighbors, which gives the right to the dissenting neighbor to demand their uprooting.

There are no such requirements regarding the common wall. Each neighbor has the right to plant a tree near the common wall; however, the crown of such a tree should not be higher than the common wall. Otherwise, the neighbor has the right to demand a cut of the branches that hang on his site to the desired height. The same goes for the roots. At the same time, the fruit that fell on the plot of such a neighbor is its sole proprietorship.

In addition to the common ownership of the moat, hedge and common wall, the CC of France provides for a common property for inseparability during inheritance.

In the Civil Code of France it is stipulated that no one has the right to demand the preservation of separateness that arose during inheritance. At the same time, by agreement of the heirs, it can be suspended for a period not exceeding 5 years with the right of subsequent renewal. Such inseparability can be preserved on movable and immovable things, which form agriculture, even if one of the owners or his successors objects to this in two cases:

- at the request of the surviving spouse, if he is a co-owner of the estate and has lived there since the day of the death of the spouse;
- at the request of the surviving spouse or his heir, if the dead were left behind by minors in a descending order (Article 815) [4].

Inseparability can be saved on materials, tools and livestock, provided that the total value of the listed items does not exceed a quarter of the value of the property forming the economy.

The requirement of such inseparability cannot exceed 5 years, however, it can be renewed until the surviving spouse dies.

Thus, each joint-heir has the right to demand separation of his share in the inheritance. The shares of the heirs are assumed to be equal. In the case when joint heirs deviate from equality of shares, the court may appoint an expert who determines the size of these shares. Such cases, according to the Civil Code of France, are subject to tribunals at the place of opening of the inheritance.

The Civil Code of France establishes the rule according to which the division of estates should be avoided when dividing the estate. Inequality of the allocated shares in kind can be compensated by other property.

If inseparability is preserved, then the co-owners must determine the person to whom documents on common property are deposited before it is divided.

Thus, common property under inheritance, according to the Civil Code of France, is temporary. This, apparently, explains its rather narrow legal regulation. Based on this, it is possible to formulate the conclusion that in France the community is considered as forced: due to the presence of common walls, a ditch, a fence and a common inheritance.

There are practically no rules on common property that arises by the will of the participants, apart from preserving, by agreement, undividedness during inheritance, in the Civil Code of France. Separate norms are fragmentary in nature and are completed by special legislation. In particular, common property arising in buildings. Due to the adoption of the law on common ownership of houses, divided into separate premises on June 28, 1938, this question received proper legal regulation. According to this law it is allowed to establish partnerships for the purpose of building and purchasing houses, which in parts are provided to members of

such partnerships. Parts of the house are provided to these comrades who form the «syndicate» on the right of ownership or use. It took almost 30 years of practice analysis for this law to be adopted in its final version in 1967.

Thus, the rules on common property in France testify to the co-owners of the rights to a common thing and to a share. If in relation to a share a participant in a community is guided by his own discretion, then in relation to a common thing all actions are consistent with the general will. In this case, the principle of unanimity is. Moreover, each of the co-owners has the right to object to the actions of others in relation to the common thing.

In addition to the types of condominium considered, the type of common ownership in France can be called the collective property of spouses and partnerships. The common property of the spouses is built according to the type of German joint property, and in this respect has many features similar to it. Powers in a private partnership belong to a community in which relations are governed by the contract. On this basis, it can be concluded that, despite the similarity of certain principles in the legal regulation of relations in common property of France with other codifications, it still has a certain originality dictated by the peculiarities of the development of civil law in this country.

Germany. By the beginning of the XVIII century, Germany consisted of more than 300 states, each of which had its own legislation, among which Prussia, Saxony, Bavaria and Austria can be distinguished [5; 485].

Germany has repeatedly tried to unite. Thus, as a result of the defeat of France in 1814, the German Union was created, the center of which was Austria, which united 35 states, in 1866 the North German Union led by Prussia, which included 22 German states.

Both in the first and in the second case, the United States maintained their independence and, accordingly, their laws. The aspiration of small German states to independence from the center was persistent, with the result that city states remained in some states, others - adapted prescriptions of Roman law, in the third, French law in the third, and Danish law in the fourth [6].

The process of unification of Germany ended with the entry into the Union of the South German states as a result of the victory of Prussia in the war with Napoleon and the proclamation of the German Empire on January 18, 1871 [7; 111].

Thus, at the time of the unification of Germany, the civil law of the states included in it was a combination of different content sources that in one way or another influenced the further development of the general civil law of Germany, among which the Bavarian Civil Code of Maximilian of 1756 and the Prussian Code of Law 1794, Civil Code of Galicia 1797, Austrian General Civil Code of 1811, 1863 Saxon Civil Code. The further development of German civil legislation was also influenced by the French Civil Code of 1804 [8].

One of the earliest codified sources of the period under review was the Bavarian Civil Code of Maximilian of 1756. Regulations on common property have been included in its content. Also, as in the early codifications of the classical period, the community of owners in this codification was considered as one person [9; 293]. The basis of decision-making on the disposal, management and use of a common thing is the principle of unanimity of common property participants. There was a rule that served as a certain guarantee of compensation of expenses incurred by one of the participants in common ownership on the maintenance of a common thing. The co-owner could be deprived of his share only if he was informed about the necessary expenses for maintaining the general thing, and these expenses in no way impair his interests [9].

The next codified act to which would like to draw attention is the Prussian State Code of 1794. It is based on German national and Roman law, united in one and regulating mainly private relations.

Filatova U. writes that «despite certain identifiable differences from Roman law, the Prussian State Code defines common property as a basis for Roman common property by shares, although the wording of chapter 17 § 1 is closer in content to modern German joint ownership» [2; 68]. And then she quotes Bruno Schneider's statement: «In some cases, common property in Prussian civil code resembles a cross between joint and shared property. And although the Prussian Code regulates common shared property, various organizational norms represented an appeal to the theory of joint property» [2; 68].

In contrast to the Bavarian codification, the basis for solving issues related to the management of a common thing, its content in the Prussian Code is based on the principle of majority, and not unanimity. But not all questions. Here we see a mixed type of reaching agreement on a common thing between co-owners: basically decisions are made by the majority, but, for example, there are cases when unanimity was required, in particular, when deciding whether to change the purpose of a common thing.

The concept of a majority when making decisions was established depending on the size of the share. Filatova U. indicates that the Prussian Code does not establish a mechanism for counting votes with the majority, on the basis of which, she concludes that this was established by the participants in the common property themselves [2; 70].

In 1811, the General Civil Code, created on the basis of the Civil Code of Galicia of 1797, which also contained a section on common property, entered into force in Austria. This code contained only general principles, which, according to some scholars, seemed completely empty and useless for practice [1; 40]. In this regard, the best codification work, in their opinion, was the Saxon Civil Code of 1863, which entered into force in 1865.

Part two was devoted to property law in the Saxon Civil Code, the sixth section of which contained rules on common property [10].

In the Saxon Civil Code of 1863 in the section of common property refers to the common joint property. To dispose of a common thing requires the consent of all joint owners. At the same time, when making decisions regarding the use and management of a common thing, the principle of majority of votes in terms of shares is applied. At the same time, the procedure for making a decision on an issue with equal votes is interesting. In this case, the co-owners choose a person (Obmann), who must take one side or the other [11; 75].

The Saxon Civil Code contains the requirement that each owner must treat common property with the care with which he relates his own business (p. 336).

Any of the joint owners has the right to demand the termination of the community (Gemeinschaft) [11; 76]. The co-owner may waive the right to demand the termination of the community. Such a waiver is optional for execution by his heirs and is valid for the first for 25 years.

The order of termination of the community is determined by the agreement of joint owners. If the lot is chosen as such, then the eldest divides the common thing into parts, and the lot is drawn, starting with the youngest [11; 77]. The section should be made in the most satisfying way of all co-owners.

The general civil code was developed in Germany only by 1896. It combines all the achievements of the civil law thinking of the XIX century.

The structure of the German Civil Code (hereinafter referred to as GCC) is represented by 5 books. Directly the third section of the third book is devoted to the right of ownership, in which the rules on common property are placed in chapter five (Art. 1108-1011). Along with this, Section 7 «Separate Obligations» of the second book contains Chapter Fifteen «The Commonality of Law», including the rules on equity rights to property.

Filatova U. writes that according to the prevailing German doctrine, relations connected directly with the exercise of the right of ownership are governed by the property law §§ 1008-1011 of the GCC, the community itself has an obligatory nature, therefore the provisions on shared community are located in the «Obligatory law» section of chapter 17 «Community» §§ 741-758, where the shared community is regulated as the most important form of expression of common property [2; 70, 71].

On this occasion, we can say the following. If we take the property community in the broad sense, which, along with real rights, includes general liabilities, then it is unlikely to call this community of things real and, accordingly, the appropriateness of placing the rules on such a community in the «Real Rights» section is doubtful. On the other hand, splitting up such a community, highlighting in it a community of real nature, placing it in the «Real rights» section, and property of obligations, including the rules on it in the section of the law of obligations, as an acceptance of legal technique leads to an increase in codification. From our point of view, such an approach is advisable. It is necessary to place the rules on common property in the section of property rights, as required by the nature of this right, and to apply these rules by analogy when regulating the obligation community in that part in which it does not contradict the essence of this general obligation. The German legislator acted differently, apparently, based on the fact that common property is one of the sub-types of common rights, most of which, judging by the placement of this section among obligations, have an obligatory nature. This explains the rather scant amount of norms in the GCC on common property.

In Germany, shared and joint common ownership is distinguished. Thus, according to §1008 GCC, the right of ownership may belong to several persons in certain shares [12]. The analysis of the norms of the GCC gives the right to assert that the preemptive right to purchase the transfer of a share to third parties to German law is unknown [13; 202–205]. At the same time, with respect to a share, those rights that are exercised in relation to the whole common thing cannot be realized, since their realization depends on the agreement of all the participants in common ownership and only if it can be exercised.

Thus, common shared ownership confers a person participating in it with powers with respect to a share and with powers with respect to a common thing.

Another type of common property is co-ownership. It is characterized by the fact that it should be in the same hands [2; 71]. As a rule, joint ownership of a specific thing in the GCC is not allocated, it is considered as part of other rights to joint property, and therefore, it is considered that the right to joint property does not have a real nature [13; 202]. That is why there are no general rules in the GCC providing for a uniform procedure for all cases of common joint ownership, as for shared ownership. For each case of joint property, there are separate rules. For example, joint property may arise:

- in a partnership, under a contract for which to achieve a common goal, the partners are mutually obligated to make fixed contributions, which, in addition to things, can be provided as a service (§§705, 706);
- in a contracted marriage, by virtue of which the property of the wife is subordinated to the management and use of the husband (contributed property) (§ 1363);
- upon inheritance, if after the testator several heirs are left (§ 2032) [12].

In other cases, according to GCC, joint ownership cannot arise [13; 202], this list is closed. Accordingly, it cannot arise on the basis of a contract.

Thus, joint ownership is considered as a component of the right to common property, the nature of which is not proprietary, this explains the fact that the rules about it are located in the section of obligations of the GCC.

A feature of joint ownership is the fact that each of its members cannot freely dispose of its share. If, as applied to the partnerships of the GCC, the prohibition of the disposal of its shares (§ 720) is explicitly established, then during inheritance such right is granted to co-heirs provided that the disposal of shares is put in the form of a judicial or notarial act (§ 2033). At the same time, in the GCC it is fixed that the co-heir cannot manage his share in individual hereditary objects.

The owners jointly manage the common thing. At the same time, § 744 GCC grants the right to an individual co-owner of a lawful disposal of a common thing as an exception. In accordance with this provision, any member of the common property can individually decide on the common thing in order to preserve it. For example, a participant in a common property may dispose of a common thing in order to avoid its death [14]. The disposition of a common thing can be carried out both in the framework of one transaction together and sequentially by disposing of each participant in the common property of their shares [15; 90].

Thus, an analysis of the formation of legal regulation of common property relations in Germany allows us to formulate the following conclusions.

Common property rules were part of each Germany codification, starting with the Bavarian Civil Code. The most developed mechanism of legal regulation of common property among them was the Prussian State Code of 1794 and the Saxon Civil Code of 1863. The current GCC has consolidated the experience of previous codifications, dividing at the same time the legal regulation of the relations of the owners among themselves and the relations of their realization of the powers of the owners, awarding the obligation to the first, and the second the nature of the legal nature.

Switzerland. In Switzerland, as in Germany, before the adoption of the German civil code, extreme diversity of national rights reigned. In some cantons, various local sources acted; in others (Geneva, Bern Jura), Napoleon's Recipient Code, and in the third (Bern, Lucerne, etc.) cantonal codes, drafted under the strong influence of the Austrian code [16; 75]. Such fragmented legal regulation hindered the effective development of economic relations, which led to the conscious need for the formation of legal unity.

Swiss civil law was formed under the influence of German legal doctrine. At the same time, the Swiss refused to directly copy the norms of the GCC, but only took its general principles as a basis. Thus, Swiss civil law is collective in nature and takes into account historical and national peculiarities [17; 255–259].

Purposeful work on the development of a single codified act in the sphere of civil law in Switzerland was started in 1892 and ended on December 10, 1907 with the adoption of the Swiss Civil Code [16; 76] (hereinafter referred to as SCC), which consists of 4 books: 1) Law subjects — individuals and legal entities; 2) Family law; 3) Inheritance law; 4) Ownership [18]. The Swiss Book of Obligations Act, passed in 1881 and updated in 1911, is considered to be a separate 5th book of SCC.

SCC provides for 2 types of common property: shared (art. Art. 646-651) and joint (art. art. 652-654) [19].

According to C. Brunner and D. Wihterman, the share ownership in the SCC is formulated individually [20]. Its peculiarity is that each owner has an individual right to an ideal share, which he has the right to dispose of as a sole proprietor at his own discretion without the consent of the other participants (paragraph 3

of Article 646 of the SCC). At the same time, being a participant in common property, he has the right to a common thing.

Thus, the right to share ownership covers the sole right to share and the joint right to a common thing.

If common share ownership may arise by virtue of a certain transaction, then common joint ownership, according to Swiss law, arises on the basis of law in certain commonalities: spouses (Art. 211 SCC); heirs (Art. 602 SCC); relatives (art.336 SCC); in a simple partnership (Article 530 of the Obligatory Law of Switzerland (hereinafter - the OLS)); in a limited partnership (Art.552 OLS) [19].

Unlike shared ownership, in the joint ownership under Swiss law, its participant, in addition to the joint right to a common thing, does not own any sole right to a share. We can only talk about it when a section is being carried out. In some sources, this right was called «the right of expectation» [21].

All decisions on common property in the joint ownership of Switzerland are made by all participants together. If in shared ownership we can talk about the transfer of rights to other persons, for example, in the event of the alienation of a share to third parties and to other co-owners due to the exercise of the preemptive right to purchase, then rights cannot be transferred to joint ownership. This is explained by the fact that rights in joint ownership arise only by virtue of belonging to a community. For example, to participate in joint property of spouses, you must be a spouse. There can be no talk of any sale of a share in joint ownership in Switzerland, since the object as such is that there is no share in Swiss joint ownership. On the basis of this, it can be concluded that the regime of common share and common joint ownership in the SCC is different.

Thus, each participant in common ownership has an exclusive right to a share and a common right to the whole common thing. If the co-owner decides on his share at his own discretion, the principle of unanimous decision applies to the realization of common rights. The category of such rights includes, for example, the right to dispose of a common thing. So, according to Art. 648 SCC will to alienate things must be expressed unanimously. The right to dispose of a common thing is an indivisible right and is not considered as the sum of rights to dispose of shares [22; 67].

In the 50s of the 20th century, the common property institute was subjected to a significant audit, during which it included the rules on common property in an apartment building, eliminated a number of law enforcement problems [2; 74].

It should be noted that the legal technique used in the SCC was appreciated by many countries that used the Swiss experience (Italy, Greece, etc.). Cases and full reception of SCC are known. The practically unchanged SCC was adopted in Turkey in 1926 [17; 258].

The Netherlands. The formation of the civil law of the Netherlands was greatly influenced by the Napoleonic Code. Its norms are reflected both in the Civil Code of 1809 and in the Civil Code of 1838. In fact, the latter was the actual translation of the French Code of 804 into Dutch [23]. The only thing that distinguished these two acts is the structure. The Dutch Civil Code of 1838 was represented by 4 books: persons, things, obligations and proofs, while the French codification included only 3: persons, property and various modifications of property, ways of acquiring property rights. The similarity of these codes suggests that issues related to common property in the Netherlands were regulated in the same way as in France.

The Civil Code of the Netherlands in 1838 existed almost unchanged, not counting individual amendments introduced in the form of separate independent laws, for about 150 years. The current civil codification of the Netherlands was adopted in 1992 and is among the youngest codifications of Europe.

The Civil Code of the Netherlands (hereinafter — the CC of the Netherlands) consists of nine books: 1) family law and individuals; 2) legal entities; 3) general provisions regarding ownership; 4) inheritance; 5) property rights; 6) general provisions on obligations; 7) certain types of contracts; 8) transport law; 9) intellectual property law [24]. Unlike the previous codification, there is no prevailing foreign influence in this code, it can be said to be balanced in it. The Dutch CC has a «own style, developed on the basis of common continental European law» [24]. Section 5 of the book 5 is devoted to issues of common property.

According to Article 60 of the Civil Code of the Netherlands, common property arises when the property is owned by two or more persons who use it to achieve a common benefit based on an act concluded between them and registered in the prescribed manner [25].

The legislation of the Netherlands allows asserting that it is familiar with both shared and joint common ownership.

The separate partition, palisade or fence, separating the property belonging to different owners may be in a shared ownership.

The owners jointly participate in the costs of maintaining and keeping of common property. The right to property is not separated from the right of common ownership, which means that everyone has the right not to a part of the property, but to all the property along with other co-owners.

A participant in the common property may transfer his share to third parties. However, the remaining co-owners have the right to provide them with servitude so that they can exercise rights in relation to their property.

Every owner has the right to make improvements in respect of property under common ownership. At the same time, he should produce them in such a way that they do not violate the rights of other owners and do not harm the common property itself. Besides emergency cases, each owner has the right to require the involvement of experts to determine the best way to make such improvements before making improvements to the common property.

Shared joint ownership in the Netherlands arises on the property of the spouses. The main source of legal regulation of common property relations in the family, along with the norms of the Civil Code, is the Law «On Community of Property» [26], which was enacted in 1970. According to the general meaning of the law, if the spouses have not foreseen otherwise before entering into marriage, from the moment of marriage registration they enter into a property community, which includes property belonging to each spouse at the time of marriage, including debts and the property that they will acquire in future. Such a property regime may be excluded or significantly limited by the marriage contract [27].

From January 2018, property acquired by spouses prior to marriage is not included in the community of spouses in the Netherlands; property inherited or received as a gift, both before and during marriage; pensions; spouse company, created by him before marriage.

Issues related to the management of the property are decided by the spouse who introduced it into the community. Spouses are obliged to inform each other about the state of the property in the community and the presence of debts on it. As can be seen from the analysis, a closer relationship is present in the relations of joint owners.

The total joint ownership of spouses in the Netherlands ends in the following cases:

- divorce;
- separation of spouses by the court;
- availability of a court order to annul the community;
- the presence of a post-marriage property agreement on annulment of a community (Art. 1:99) [28].

When dividing the property, the spouses have equal shares. Each of them leaves half of the total property. However, even after the termination of community, each of the spouses continues to be responsible for all the common debts for which he was responsible while in the community. In this regard, each spouse continues to be responsible for half the debts of the other spouse (v.1: 102) [28]. After the termination of the joint property of the spouses, each of them has the right to purchase clothes and jewelry, which he wore during the existence of the marital community.

Thus, analyzing the norms of the legislation of European states, which formed the basis of the civil legislation of the Republic of Kazakhstan, we can formulate the following conclusions.

Common property in the legislation of European states is characterized by the existence of a common right for two or more persons to own property, which, as a rule, is indivisible (fence, ditch, wall, etc.). Each participant has the right to common property, which is not unique, because its implementation depends on the will of other co-owners, which is a kind of restriction of the right of each participant to common property. In addition to the right to common property, participants own the right to a share, the realization of which does not depend on the will of other members of the community, however, in some cases, it requires compliance with certain rules - the pre-emptive right to purchase.

The legal community in European jurisdictions arises either on the basis of a contract, or by virtue of the law, it has both a real and a binding nature, it can be shared or joint.

As applied to the management of common property, the codification of Europe can reveal both the principle of majority and the principle of unanimity, which is used when making decisions, for example, in managing common property. Moreover, in extreme cases, in order to avoid the destruction of common property, decisions are allowed by one of the participants in the community, who must act only in the common interests, which eliminates the need to coordinate such actions with the other co-owners.

Referenses

- 1 Шершеневич Г.Ф. Курс гражданского права. — Тула: Автограф, 2001. — 720 с.
- 2 Филатова У. Институт права общей собственности в странах романо-германской правовой семьи (Германии, Австрии, Швейцарии, Франции и России): сравнительно-правовое исследование: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 – «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / У. Филатова. — М., 2015. — 437 с.
- 3 Книга 2. Об имуществах и о различных видоизменениях собственности [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://rutlib5.com/book/4528/p/5>.
- 4 Книга 3. О различных способах, которыми приобретаетась собственность [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://rutlib5.com/book/4528/p/6>.
- 5 Прудников М.Н. История государства и права зарубежных стран: учебник для бакалавров / М.Н. Прудников. — М.: Юрайт, 2013. — 811 с.
- 6 Галанза П.Н. История государства и права зарубежных стран / П.Н. Галанза. — Т. 2. — М.: Юрид. лит., 1980. — 550 с.
- 7 Антропов Р.В. Кодификация права Германии: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 – «Теория и история права и государства» / Р.В. Антропов. — Екатеринбург, 2006. — 259 с.
- 8 Стефанчук Р.А. Гражданский кодекс Галиции 1797 г. как одна из первых мировых кодификаций гражданского законодательства / Р.А. Стефанчук // Часопис цивілістики. — 2016. — № 20. — С. 227–230.
- 9 Kreittmayr R. Anmerkungen über den Codicem Maximilian eunbavaricum civilem. II. Teil. — München, 1821. — S. 293.
- 10 Саксонское гражданское уложение 1863 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://m.studwood.ru/551094/pravo/chast_vtoraya_veschnoe_pravo.
- 11 Саксонское гражданское уложение. — СПб.: в Государственной Типографии, 1885. — 75 с.
- 12 Германское гражданское уложение [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B5%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B6%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B5%D1%83%D0%B0%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0_3%D0%A0%D0%B0%D0%B7%D0%B4%D0%B5%D0%BB_3.
- 13 Westermann H. Sachenrecht / H. Westermann, K. Westermann, K. Gursky, D. Eickmann. — Heidelberg: C.F. Müller, 2011. — 872 s.
- 14 Sprau H. in: Palandt Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch / H. Sprau. — München: C.H. Beck, 2008. § 744 (Rn. 3). — S. 1104.
- 15 Wieling H.J. Sachenrecht / H.J. Wieling. — 4. Aufl. — Berlin; Heidelberg; NY: Springer, 2001. — 531 s.
- 16 Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права / И.А. Покровский. — М.: Статут, 2003. — 350 с.
- 17 Цвайгерт К. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права: в 2 т. — Т. I / Пер. с нем. — М.: Междунар. отношения, 1998. — 480 с.
- 18 Гражданское и торговое право зарубежных государств: учебник: в 2-х т. — Т. 1 / под ред. Г.Н. Будневой, Е.А. Васильева, А.В. Грибанова, В.В. Зайцева и др. — М.: Статут, 2008. — 560 с.
- 19 Code civil suisse du 10 décembre 1907 (Etat le 1er janvier 2018) [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.admin.ch/opc/fr/classified-compilation/19070042/index.html> (circulation date August 10, 2018).
- 20 Brunner C. In: Basler Kommentar zum schweizerischen Zivilgesetzbuch / C. Brunner, J. Wichtermann; H. Honsell, P. Vogt, T. Geiser (Hgs.). — 2. Aufl. — Basel, 2003. — 848 s.
- 21 Wieacker F. Die Forderung als Mittel und Gegenstand der Vermögenszuordnung / F. Wieacker // Deutsche Rechtswissenschaft. — 1941. — S. 249.
- 22 Schneider B. Das schweizerische Miteigentumsrecht / B. Schneider. — Bern, 1973. — 282 s.
- 23 Шраге Э. Судебные системы европейских стран. Справочник / Э. Шраге, М.М. Тиллем; пер. с фр. Д.И. Васильева и с англ. О.Ю. Кобякова (по соглашению с Советом Европы). — М.: Междунар. отношения, 2012. — 336 с.
- 24 Правовая система Нидерландов / Отв. ред. В.В. Бойцова, Л.В. Бойцова. — М.: Зерцало, 2008. — 432 с.
- 25 Burgerlijk Wetboek Boek 5. Zakelijke rechten [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://wetten.overheid.nl/BWBR0005288/2018-01-01>.
- 26 Правовые системы стран мира: Энциклопедический справочник [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://kommentarii.org/strani_mira_esciklopediy/niderlandi.html (дата обращения 18.08.2018 г.).
- 27 Гражданское и уголовное право Нидерландов – Голландии [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.bibliotekar.ru/3-1-31-2-pravovye-sistemy/96.htm>.
- 28 Заключение брака в Нидерландах – Голландии [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.businesslegalconsultancy.com/ru/487/zakljuchenye-braka-v-nyderlandah-gollandyy.html>.

Т.Т. Өтеубаев, А.С. Қыздарбекова

Франция, Германия, Швейцария және Нидерландыдағы жалпы меншік құқығы институты

Мақалада Нидерланды, Швейцария, Германия және Франция кодификацияларында Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің Жалпы бөлімінің негізін құрайтын ортақ меншік институтының ерекшеліктері қарастырылды. Азаматтық кодификацияларындағы мәліметтер ерекшелігі болып рим жеке құқығының түзетілген нормалары ұлттық нормалармен бірге әрекет еткендігі табылады. Осы ережелердің нормалардың дамуы және имплементациясы еуропа елдерінде және көптеген елдерде германдық мен француздық екі кодификацияның кейбір ерекшеліктерін ескере отырып, қайта жасауға алып келді. Соның нәтижесінде жалпы меншік туралы нормаларда дамыды. Жұмыста жалпы меншікке қатысты еуропа елдерінің заңнамасында жалпы мүлікке жалпы құқықтың болуымен сипатталғаны көрсетілді, себебі ортақ мүлікте басқа меншік иелерінің еркіне байланысты сатуға болады, бұл өз кезегінде қалған қатысушылардың еркіне байланысты болмайтын, ал кей жағдайда белгілі бір ережелердің – сатып алудағы басым құқығының сақталуын талап ететін, ортақ меншіктегі әрбір қатысушының құқығын және үлеске құқығын шектейді. Бұдан басқа еуропалық юрисдикцияда құқықтық қауым не шарт негізінде, не заң күшіне байланысты туындайды, заттық, сондай-ақ міндеттемелік табиғатта болады, үлестік және бірлескен түрде болуы мүмкін. Еуропа елдері үшін ортақ меншікте болатын мүлікті басқару бойынша шешімді қабылдауда қолданылатын көпшілік қағидасы және бірауыздылық қағидасы тән.

Кілт сөздер: ортақ меншік, үлестік меншік, құқықтағы үлес, меншік иесі, ортақ зат, келісім, иелену, пайдалану, билік ету, меншік құқығы.

Т.Т. Утеубаев, А.С. Киздарбекова

Институт права общей собственности во Франции, Германии, Швейцарии и Нидерландах

В статье рассмотрены особенности института общей собственности в кодификациях Франции, Германии, Швейцарии и Нидерландов, положенных в основу Общей части Гражданского кодекса Республики Казахстан. Особенностью данных гражданских кодификаций является то, что рецепированные нормы римского частного права сосуществовали в них наряду с национальными нормами. Имплементация и развитие данных правил привели к тому, что со временем в европейских странах были разработаны и большинством стран восприняты с учетом некоторой специфики две кодификации — германская и французская. В соответствии с ними развивались и нормы об общей собственности. В работе указывается, что общая собственность в законодательстве европейских государств характеризуется наличием общего права на общее имущество, которое не является единоличным, поскольку его реализация зависит от воли других собственников, такая собственность является своего рода ограничением права каждого участника на общее имущество и права на долю, реализация которого не зависит от воли иных участников общности, однако, в некоторых случаях, требует соблюдения определенных правил — преимущественного права покупки. Кроме того, правовая общность в европейских юрисдикциях возникает либо на основании договора, либо в силу закона, имеет как вещную, так и обязательственную природу, может быть долевым и совместным. Для стран Европы характерен как принцип большинства, так и принцип единогласия, используемый при принятии решений по управлению имуществом, находящимся в общей собственности.

Ключевые слова: общая собственность, долевая собственность, доля в праве, собственник, общая вещь, соглашение, владение, пользование, распоряжение, право собственности.

Referenses

- 1 Shershenevich, G.F. (2001). *Kurs hrazhdanskoho prava [The course of civil law]*. Tula: Avtohrاف [in Russian].
- 2 Filatova, U. (2015). *Institut prava obshchei sobstvennosti v stranakh romano-hermanskoj pravovoi semi (Hermanii, Avstrii, Shveitsarii, Frantsii i Rossii): sravnitelno-pravovoe issledovanie [Institute of Common Ownership Rights in the countries of the Roman-German legal family (Germany, Austria, Switzerland, France and Russia): a comparative legal study]. Extended abstract of doctor's thesis*. Moscow [in Russian].
- 3 Kniha 2. *Ob imushchestvakh i o razlichnykh vidoizmeneniakh sobstvennosti [Book 2. On property and on various modifications of property]*. *rutlib5.com*. Retrieved from <https://rutlib5.com/book/4528/p/5> (circulation date August 7, 2018) [in Russian].
- 4 Kniha 3. *O razlichnykh sposobakh, kotorymi priobretaetsia sobstvennost [Book 3. On the different ways in which property is acquired]*. *rutlib5.com*. Retrieved from <https://rutlib5.com/book/4528/p/6> (circulation date August 7, 2018) [in Russian].

- 5 Prudnikov, M.N. (2013). *Istoriia hosudarstva i prava zarubezhnykh stran [History of the State and Law of Foreign Countries]*. Moscow: Yurait [in Russian].
- 6 Galanza, P.N. (1980). *Istoriia hosudarstva i prava zarubezhnykh stran [History of the state and law of foreign countries]*. Vol. 2. Moscow: Yuridicheskaiia literatura [in Russian].
- 7 Antropov, R.V. (2006). Kodifikatsiia prava Hermanii [Codification of German law]. *Candidate's thesis*. Ekaterinburg [in Russian].
- 8 Stefanchuk, R.A. (2016). Hrazhdanskii kodeks Halitsii 1797 h. kak odna iz pervykh mirovykh kodifikatsii hrazhdanskoho zakonodatelstva [The Civil Code of Galicia in 1797 as one of the first world codifications of civil legislation]. *Chasopis tsivilistiki – Journal of Civilizations*, 20, 227–230 [in Ukrainian].
- 9 Kreittmayr, R. (1821). *Anmerkungen über den Codicem Maximilianum Bavaricum Civilem [Commentary on Maximilian Bavarian Civil Code]* (II. Teil). München [in German].
- 10 Saksonskoe hrazhdanskoe ulozhenie 1863 hoda [Saxon Civil Code of 1863]. *m.studwood.ru*. Retrieved from https://m.studwood.ru/551094/pravo/chast_vtoraya_veschnoe_pravo [in Russian].
- 11 *Saksonskoe hrazhdanskoe ulozhenie [Saxon civilian structure]*. (1885). Saint Peterburg: v Hosudarstvennoi Tipografii [in Russian].
- 12 Hermanskoe hrazhdanskoe ulozhenie [German Civil Code]. *ru.wikisource.org*. Retrieved from https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B5%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B6%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B5%D1%83%D0%B%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0_3/%D0%A0%D0%B0%D0%B7%D0%B4%D0%B5%D0%BB_3 (circulation date August 8, 2018) [in Russian].
- 13 Westermann, H., Westermann, K., Gursky, K., & Eickmann, D. (2011). *Sachenrecht [Property law]*. Heidelberg: C.F. Müller [in German].
- 14 Sprau, H. (2008). in: *Palandt Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch [Palandt Commentary on the Civil Code]*. München: C.H. Beck. § 744 (Rn. 3). [in German].
- 15 Wieling, H.J. (2001). *Sachenrecht [Property law]*. (4. Aufl). Berlin; Heidelberg; NY: Springer [in German].
- 16 Pokrovsky, I.A. (2003). *Osnovnye problemy hrazhdanskoho prava [The main problems of civil law]*. Moscow: Statut [in Russian].
- 17 Zweigert, K. & Kötz, X. (1998). *Vvedenie v sravnitelnoe pravovedenie v sfere chastnogo prava [The main problems of civil law]*. (Vol. 1-2; Vol. I). Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniia [in Russian].
- 18 Budneva, G.N., Vasilyev, E.A., Gribanov, A.V., Zaitsev, V.V., & et al. (Eds.). (2008) *Hrazhdanskoe i torhovoie pravo zarubezhnykh hosudarstv [Civil and commercial law of foreign countries]*. (Vol. 1-2; Vol. 1). Moscow: Statut [in Russian].
- 19 Code civil suisse du 10 décembre 1907 (Etat le 1er janvier 2018) [Swiss Civil Code of December 10, 1907 (Status as of January 1, 2018)]. *admin.ch*. Retrieved from <https://www.admin.ch/opc/fr/classified-compilation/19070042/index.html> [in French].
- 20 Brunner, C., & Wichtermann J. (2003). In: *Basler Kommentar zum schweizerischen Zivilgesetzbuch [Civil code]*. H. Honsell, P. Vogt, T. Geiser (Hgs.). (2. Aufl). Basel [in German].
- 21 Wieacker, F. (1941). *Die Forderung als Mittel und Gegenstand der Vermögenszuordnung. Deutsche Rechtswissenschaft [The demand as a means and subject of asset allocation. German jurisprudence]*. [in German].
- 22 Schneider, B. (1973). *Das schweizerische Miteigentumsrecht [Swiss co-ownership.]* Bern [in German].
- 23 Shrage, E., & Tillem, M.M. (2012). *Sudebnye sistemy evropeiskikh stran [Judicial systems of European countries]*. (D.I. Vasilyeva, O.Yu. Kobyakov, Trans.). (by agreement with the Council of Europe). Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniia [in Russian].
- 24 Boytsova, V.V., & Boytsova, L.V. (2008). *Pravovaia sistema Niderlandov [The legal system of the Netherlands]*. Moscow: Zertsalo [in Russian].
- 25 Burgerlijk Wetboek Boek Zakelijke rechten. [Civil Code Book Business rights]. *wetten.overheid.nl*. Retrieved from <http://wetten.overheid.nl/BWBR0005288/2018-01-01> [in Dutch].
- 26 Pravovye sistemy stran mira: Entsiklopedicheskii spravochnik [Legal systems of the countries of the world: Encyclopedic reference book]. *kommentarii.org*. Retrieved from http://kommentarii.org/strani_mira_encyklopediy/niderlandi.html [in Russian].
- 27 Hrazhdanskoe i uholovnoie pravo Niderlandov – Hollandii [Civil and criminal law of Netherlands Holland]. *bibliotekar.ru*. Retrieved from <http://www.bibliotekar.ru/3-1-31-2-pravovye-sistemy/96.htm> [in Russian].
- 28 Zakliuchenie braka v Niderlandakh – Hollandii [Marriage in the Netherlands – Holland]. *businesslegalconsultancy.com*. Retrieved from <http://www.businesslegalconsultancy.com/ru/487/zakljuchenye-braka-v-nyderlandah-gollandyy.html> [in Russian].

U.K. Kumarova¹, A. Lavnichak²¹*Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan;*²*University of Wrocław, Poland
(E-mail: ul_1986@mail.ru)*

The concept and legal nature of transport obligations

The article examines the concept and legal nature of transport obligations in civil law, the place of transport contracts in the system of civil law contracts, and studies theoretical provisions on the legal nature of transport obligations in legal literature. The author analyzed the scientific views of civilian scientists about transport obligations and identified three main ideas in relation to transport obligations: first, the transport obligation is considered as polytypic obligations with one element that is providing services for the movement of goods and people in space; secondly, this system of contracts is the one mediating transportation relations; thirdly, in the legal literature there is a concept of a system of transport contracts, which considers the system of contractual obligations aimed at compensated provision of services. The essence of transport obligations lies in the fact that they include various types of contractual obligations, and the participation of transport organizations in these contracts cannot serve as a criterion for distinguishing the corresponding classification group of contracts. The author draws a conclusion that transport obligations represent an institution of civil law, while being an institution of transport law as well. Transport obligations according to the classification of civil and legal obligations that have been developed in the civil law doctrine, belong to the group of obligations for the provision of transport services.

Keywords: transport obligations, the legal nature of transport obligations, transport contracts, transport services, civil law.

The processes of reforming the domestic economy in the light of the transport system reform objectively stipulated a necessity of reassessment and improvement of the forms of relations regulation in the provision of transport services. The use of new forms and methods of state transport policy has necessitated the development of a scientifically based doctrine of the transport obligation theory, the development of current transport legislation. The stated circumstances predetermined the relevance of the research topic.

The concept of a transport obligation, its place in the system of civil and legal obligations are defined differently in legal literature: the terms «transport contracts» and «transport obligations» are used as synonyms. There are three main points of view regarding transport obligations:

1. Transport obligations is a collective concept that includes polytypic obligations with one, indispensable element that is a service, the essence of which is the activity of moving goods and people in space. «Transport obligation» is investigated as a civil legal relationship, the basis of which is the contract.

Transportation obligations, even though they are a type of civil law, as a whole, as such, do not form a separate, single obligation type, but represent a set of obligations covering independent contractual types and their varieties [1; 29].

This concept is widely used both in educational [2, 3] and in scientific literature [4]. G.P. Savichev defines a transport obligation as «an obligation whereby one person – the carrier (operator) undertakes to commit in favor of another person – the shipper, consignee, passenger, baggage or cargo owner – certain legal or actual actions for the provision of transport services related to transportation, and another person to pay for the services rendered in the amount established by law or by agreement of the parties» [2; 37]. Based on this definition, the concept of transport obligations covers compensated contracts for the provision of transport services related to transportation. Unfortunately, the definition does not cover the subject and content of a set of contracts for the provision of transport services, for example, not all entities providing transport services are covered, limited only to services related to transportation. Because, at present, the whole range of transportation services is carried out by transport forwarders, as well as marine agents, they can carry out both legal and factual actions. Moreover, in the market of transport services, other contracts not related to transportation are concluded as well, for example, a maritime agency agreement, sea mediation, a salvage contract, an aerial work contract, etc. Thus, the transport obligation cannot be identified with the carriage.

A similar definition is given by D.A. Medvedev, V.T. Smirnov: «Transport obligations are obligations for the carriage of goods, passengers and baggage, as well as other obligations for the provision of transport services related to transportation, or aimed at cargo movement by other means» [3; 374].

Supporting and developing the theory of the transport obligation, A.I. Hasnutdinov noted that just as buying and selling, supplying and contracting are reduced to a group of obligations that mediate the transfer of property to property, all obligations for the provision of transport services can be grouped according to their essential economic basis that is a specific service by moving in space. On this basis, all obligations mediating transport activities in any of its forms should be included in the category of transport, despite the differences in their specific economic and legal characteristics [5; 35].

A.N. Romanovich gives a broader concept of transport obligation, defining it as a civil legal relationship, one of the parties of which is a transport organization and which is built on the use of conveyances and means of communication and expresses the main activity of transport on movement or activities that directly ensure its implementation [1; 29]. Further, the author rightly notes that the system of obligations is something more than the usual classification, as it must be built taking into account such an important factor as the interrelation of its links.

Proponents of this idea proceed from the assumption that transport obligations are divided into basic (transportation) and subsidiary in relation to transportation obligations. The core of the transport commitment system is the transportation obligation. Subsidiary commitments are designed to assist in the fulfillment of basic obligations and are closely related to the latter, in relation to which they perform a service role, have an auxiliary meaning.

Carriage obligations consist of a carriage obligation and a towage obligation. Subsidiary obligations include the following obligations: long-term organizational (hub agreements, agreements on centralized export (import) of goods), 2) forwarding (forwarding agreement, contract for loading and unloading, agreement on centralized settlements for transportation), 3) transport (contracts for the supply and cleaning of cars, for the operation of railway sidings, counterparty contract, railway service contract), 4) rental (rent of warehouses and cargo sites within the territory of transport organizations, rent of wagons and other running composition, etc.) [4; 5].

In legal literature there is an opinion that the concept of «transport obligation» is collective and to some extent conditional. It combines both private law and public law principles [6; 11].

2. In civil law, contracts of carriage regulate an extensive and independent group of relations; therefore, they are distinguished into a separate group of contracts related to transportation. Such wise, some authors include transportation with its sub-types in this group and call them the system of contracts of carriage [7; 8]. The authors proceeded from the system of contracts regulating transportation, provided by the chapter entitled «Transportation» of the Civil Code (hereinafter referred to as the Civil Code). For example, V.V. Vitryansky noted that relations on the transport of goods today are governed by a system of contracts that serve as the basis for the occurrence of relevant civil and legal obligations for the transport of goods. He further writes: «All the contracts named in the Civil Code, of course, differ from each other in a variety of ways: legal meaning, subject composition, subject matter of obligations arising from them, etc., however they are united in the fact that they are all ultimately designed to regulate legal relations arising in the process of transporting goods, passengers and baggage ... It seems that now we should talk about a system of contracts that mediate the transport of goods, passengers and baggage» [7; 254].

According to G.I. Tulegaliyeva, these contracts (provided in Chapter 34 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan) have their own specifics regarding the legal status, subject composition, characterization of rights and obligations, and other grounds, but they have a common goal – carriage regulation. Thus, the Civil Code provides a whole system of contracts mediating transportation relations [8; 166].

In our opinion, transportation contracts do not only lead to emergence of transportation obligations. Since the provision of transport services is not limited to transportation. Practically, compensated contracts for the provision of transportation are also concluded (for example, a freight forwarding contract, a contract for the organization of transportation, a towing contract, contracts for the operation of railway sidings and supply and cleaning of wagons) and other contracts for the provision of compensated services related to transport activities (an agreement on the provision of pilotage services, an agreement on rescue, an agreement on the performance of aerial work, etc.).

3. In the scientific literature there is an established concept of a system of transport contracts. Among the obligations to provide services those that are aimed at the provision of transport services are usually separated into a separate group. However, unfortunately, in civil law science there is an erroneous concept of «transport contracts», which is understood as civil law contracts applied in the field of transport activities with the participation of transport organizations.

According to V.V. Vitryansky, the concept of «transport contracts» covers various types of contractual obligations: transportation, transport expedition, towing, rental (chartering by time) of vehicles, construction

contracts (construction of railway sidings), etc. Quite rightly thinks V.V. Vitryansky when he writes that this approach suffers from a number of shortcomings. According to the author, the traditionally understood category of transport contracts, which includes various types of contractual obligations, does not fit into the system of civil law contracts, and the only unifying feature — participation of transport organizations in these contracts — can in no way serve as a criterion for identifying the appropriate classification group of contracts [9; 63].

S.Yu. Morozov defines transport contracts as «agreements of the parties, according to which one party commits to provide services aimed at ensuring or carrying out transportation of material objects from one point to another, and the other party commits to pay a fixed fee for the services rendered» [6; 12].

As the criteria allowing to single out transport contracts from the system of contractual obligations aimed at compensated provision of services, S.Yu. Morozov names: the subject composition of the contractual relationship and the orientation of the transport contractual obligations. Carriers, charterers, consignors (consignees), passengers should be considered as subjects of transport contracts. All transport contracts are aimed at moving passengers or material objects in space or at ensuring this movement. Such a move should have two mandatory features: made with the help of vehicles; carried out on a reimbursable basis [6; 13].

The position of the author, from our point of view, is not without flaws. As subjects of transport contracts, in addition to the above subjects, there may be freight forwarders, multimodal transport operators, agents, pilots.

According to G.A. Ilyassova pursuant to the classification of civil law treaties that have been developed in the doctrine of civil law, «transport contracts belong to the group of contracts for the provision of transport services. Thus, the transport contract is an institution of transport law, at the same time it is an institution of civil law as well». The author gives the following definition of the concept of a transport contract «this is an agreement of the parties, according to which one party (the performer) ensures to provide transportation services for the movement of goods, baggage, passengers with the help of vehicles, or for the operation of vehicles and ways of communication, and the other (customer, client) — to pay a fixed fee for the services rendered» [10; 42].

The transport service represents two components — translocation, i.e. moving from one place to another, and forwarding services. Proceeding from this, the transport service is divided into the following parts: stevedore, i.e. loading and unloading operations; tallyman — selling services, invoices of goods; warehouse — trade deliveries, services for the storage and sale of other types of services (for example, tare and packaging, cargo sorting, etc.) [8; 160].

A.N. Romanovich identifies four main features inherent in transport relations: one of the parties of these legal relations is always a transport organization; they add up to the operation of vehicles and means of communication; the subject of them is the activity of providing services; they express relations aimed at fulfilling the main transport function or directly contributing to its implementation. The first three features are characterized by the author as common, since they can be peculiar not only to transport, but also to other legal relations with the participation of transport authorities, and the fourth — as special, because it is inherent only in transport legal relationship [1; 21]. Thereby, the author names the features characterizing the transport contracts. The following features that characterize the transport contracts can be added as well: transport of goods, baggage, passengers is carried out on a paid basis; the provision of transportation services; a carrier, a multimodal transport operator, a charterer, a forwarder, an agent, a pilot, etc. can serve as a party to a contract providing transportation services.

In our opinion, transport obligations represent an institution of civil law, while being also an institute of transport law. To determine the place of transport obligations in the civil law system, it should be noted that according to the classification of civil and legal obligations that have been developed in the civil law doctrine, they belong to the group of obligations for the provision of transport services. Thus, the transport obligation is an institution of transport law, at the same time it is an institution of civil law as well.

The above said allows to develop a definition of the concept of a transport obligation: a transport obligation is an agreement of the parties, according to which one party (performer) undertakes to provide transport services for transporting goods, baggage, passengers with the help of vehicles, or for ensuring this movement, for operating vehicles and means of communication and the other party (customer, client) is obliged to pay a fixed fee for the services provided.

A transport contract is a civil law contract and is part of a complex branch of transport law. If to consider business activity as a type of civil law activity, then the provision of transport services is a type of business activity. Furthermore, the entrepreneur will always be the party providing paid transport services. Therefore, the transport contract is a type of business contract.

The issue of transport obligations legally did not find an unequivocal resolution not only in the Republic of Kazakhstan, but also in foreign countries. Improving the legal regulation of transport relations is to a large extent related to the clarification of the concept of transport obligation. The obligations to provide services are usually separated into a separate group those that are aimed at the provision of transport services. However, their range is determined in different ways.

Transport obligations can be classified into several groups. The first group consists of a contract of carriage; the second group consists of organizational contracts (contracts for the organization of transportation, hub agreements, contracts for centralized delivery (export) of goods); the third group includes the contract of transport expedition; the fourth group includes contracts for the provision of compensated transport services or contracts for the provision of other services in the field of transport (contracts for the supply and cleaning of cars; for the operation of railway sidings; towing agreement; contract for the provision of pilotage services; contract of sea agency services: contract of sea brokerage; agreement air navigation services; rescue agreement, etc.)

Chapter 34 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan provides for the types of contracts regulating transportation (contract of carriage of goods, contract of carriage of a passenger and baggage; contract of carriage by common use transport; contract of direct mixed message; chartering agreement (charter); agreements on the organization of transport; agreements between transport organizations (hubs agreements, contracts for the centralized delivery (export) of goods. If to take into account the types of transport by which the transportation is carried out, then the system of transport contracts is expands respectively.

The main part of the transport contractual relations are governed by special transport laws. As for the codified civil legal acts (GK RK), they include only certain fundamental provisions defining the system of legal regulation of the carriage of goods, passengers and baggage, and otherwise refer to transport laws.

References

- 1 Романович А.Н. Транспортные правоотношения / А.Н. Романович. — Минск: Университетское, 1984. — 126 с.
- 2 Савичев Г.П. Глава 44. Транспортное и экспедиционное обязательство // Гражданское право: в 2-х т. Т. II, полутом 2: учебник / Г.П. Савичев; отв. ред. проф. Е.А. Суханов. — М.: Изд-во «БЕК», 2000. — С. 35–81.
- 3 Медведев Д.А. Гражданское право: учебник / Д.А. Медведев, В.Т. Смирнов; под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. — Ч. II. — М.: ПРОСПЕКТ, 1998. — 784 с.
- 4 Тютрина Н.Н. Транспортные обязательства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 – «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Н.Н. Тютрина. — М., 2005. — 28 с.
- 5 Хаснутдинов А.И. Понятие транспортного договора / А.И. Хаснутдинов // Правоведение. — 1990. — № 3. — С. 34–42.
- 6 Морозов С.Ю. Транспортное право: учеб. пособие / С.Ю. Морозов. — М.: Изд-во «Волтерс Клувер», 2010. — 320 с.
- 7 Брагинский М.И. Договорное право. Книга четвертая: Договоры о перевозке, буксировке, транспортной экспедиции и иных услугах в сфере транспорта / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. — М.: Статут, 2007. — 910 с.
- 8 Тулеугалиев Г.И. Избранные труды по транспортному праву / Сост. М.К. Сулейменов. — Алматы: НИИ частного права КазГЮУ, 2003. — 506 с.
- 9 Витрянский В.В. Некоторые итоги кодификации правовых норм о гражданско-правовом договоре // Кодификация российского частного права / В.В. Витрянский; под ред. Д.А. Медведева. — М.: Статут, 2008. — 336 с.
- 10 Ильясова Г.А. Система транспортных договоров по законодательству Республики Казахстан / Г.А. Ильясова // Вестн. Караганд. ун-та. Сер. право. — 2012. — № 2 (66). — С. 39–44.

Ұ.Қ. Құмарова, А. Лавничак

Көліктік міндеттемелердің ұғымы және құқықтық табиғаты

Мақалада азаматтық құқықтағы көліктік міндеттемелердің мәнісі мен құқықтық табиғаты, азаматтық-құқықтық шарттар жүйесіндегі көліктік шарттардың алатын орны қарастырылды, заң әдебиетіндегі көліктік міндеттемелердің құқықтық табиғаты жөніндегі теориялық тұжырымдар зерттелді. Авторлар көліктік міндеттемелер туралы ғалым-цивилистердің ғылыми көзқарастарына талдау жүргізді және көліктік міндеттемелерге қатысты үш түрлі көзқарастарды айқындады: біріншіден, көліктік міндеттемелер бір элемент — жүктер мен адамдарды кеңістікте бір жерден екінші жерге тасымалдау бойынша қызмет көрсетуден тұратын әртүрлі типтегі міндеттемелер деп қарастырды; екіншіден, бұл — тасымалдау қатынастарын реттейтін шарттардың жүйесі; үшіншіден, заң әдебиетінде көліктік шарттар жүйесі туралы тұжырымдама қалыптасқан, ол бойынша көліктік міндеттемелерге өтеулі қызмет көрсетуге бағытталған шарттық міндеттемелердің жүйесі деген анықтама берілді. Көліктік міндеттемелердің мәнісін ашып қарайтын болсақ, ол шарттық міндеттемелердің әртүрлі түрлерін

біріктіреді және аталмыш шарттарда көлік ұйымдарының қатысуы тиісінше шарттар тобын жіктеп дербес алып қараудың белгісі бола алмайды. Авторлар көліктік міндеттемелер азаматтық құқықтың институты болып табылады, сонымен қатар көлік құқығының да институты болады деген қорытынды жасайды. Азаматтық құқық ілімінде қалыптасқан азаматтық-құқықтық міндеттемелердің жіктелуі туралы теориялық тұжырымдамаға сәйкес көліктік міндеттемелер көліктік қызмет көрсетулер туралы міндеттемелердің тобына жатқызылады.

Кілт сөздер: көліктік міндеттемелер, көліктік міндеттемелердің құқықтық табиғаты, көліктік шарттар, көліктік қызмет көрсетулер, азаматтық құқық.

У.К. Кумарова, А. Лавничак

Понятие и правовая природа транспортных обязательств

В статье рассматривается сущность и правовая природа транспортных обязательств в гражданском праве, место транспортных договоров в системе гражданско-правовых договоров, исследованы теоретические положения о правовой природе транспортных обязательств в юридической литературе. Автором проанализированы научные взгляды ученых-цивилистов о транспортных обязательствах и выявлены три основные точки зрения в отношении транспортных обязательств: во-первых, транспортные обязательства рассматриваются как разнотипные обязательства с одним элементом — оказание услуги по перемещению грузов и людей в пространстве; во-вторых, это система договоров, опосредующих перевозочные отношения; в-третьих, в юридической литературе сложилась концепция о системе транспортных договоров, которая рассматривает систему договорных обязательств, направленных на возмездное оказание услуг. Сущность транспортных обязательств заключается в том, что они включают в себя различные типы договорных обязательств, и участие в указанных договорах транспортных организаций не может служить критерием для выделения соответствующей классификационной группы договоров. Авторы делают вывод о том, что транспортные обязательства представляют собой институт гражданского права, являясь при этом также институтом транспортного права. Транспортные обязательства по классификации гражданско-правовых обязательств, которые сложились в доктрине гражданского права, относятся к группе обязательств об оказании транспортных услуг.

Ключевые слова: транспортные обязательства, правовая природа транспортных обязательств, транспортные договоры, транспортные услуги, гражданское право.

References

- 1 Romanovich, A.N. (1984). *Transportnye pravootnosheniia [Transportation relationship]*. Minsk: Universitetskoe [in Russian].
- 2 Savichev, G.P. (2000). Hlava 44. Transportnoe i ekspeditionnoe obiazatelstvo [Chapter 44. Transport and Expeditionary Obligations]. *Hrazhdanskoe pravo – Civil Law*, 35–81. (Vol. 1-2; Vol. II, half vol. 2). E.A. Sukhanov (Ed.). Moscow: Izdatelstvo «BEK» [in Russian].
- 3 Medvedev, D.A., & Smirnov, V.T. (1998). *Hrazhdanskoe pravo [Civil law]*. (Part II). A.P. Sergeev, Yu.K. Tolstoy (Ed.). Moscow: PROSPEKT [in Russian].
- 4 Tyutrina, N.N. (2005). Transportnye obiazatelstva [Transportation commitments]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
- 5 Hasnutdinov, A.I. (1990). Poniatie transportnogo dohovora [The concept of the transport contract]. *Pravovedenie – Jurisprudence*, 3, 34–42 [in Russian].
- 6 Morozov, S.Yu. (2010). *Transportnoe pravo [Transport law]*. Moscow: Izdatelstvo «Volters Kluver» [in Russian].
- 7 Braginsky, M.I., & Vitryansky, V.V. (2007). *Dohovornoe pravo. Kniha chetvertaia: Dohovory o perevozke, buksirovke, transportnoi ekspeditsii i inykh usluhakh v sfere transporta [Contract law. Book four: Contracts for the transportation, towing, transport expedition and other services in the field of transport]*. Moscow: Statut [in Russian].
- 8 Tulegaliev, G.I. (2003). *Izbrannye trudy po transportnomu pravu [Selected Works on Transport Law]*. M.K. Suleimenov. Almaty: NII chastnogo prava KazHUU [in Russian].
- 9 Vitryansky, V.V. (2008). Nekotorye itohi kodifikatsii pravovykh norm o hrazhdansko-pravovom dohovore [Some results of the codification of legal norms on a civil law contract]. *Kodifikatsiia rossiiskogo chastnogo prava – Codification of Russian private law*, 336. D.A. Medvedev (Ed.). Moscow: Statut [in Russian].
- 10 Ilyassova, G.A. (2012). Sistema transportnykh dohovorov po zakonodatelstvu Respubliki Kazakhstan [The system of transport contracts under the laws of the Republic of Kazakhstan]. *Vestnik Karahandinskogo universiteta. Seriya Pravo – Bulletin of the Karaganda University. Law series*, 2 (66), 39–44 [in Russian].

А.Т. Сұлтанова, Г.А. Илиясова

*Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қазақстан
(E-mail: ali.sa@list.ru)*

«Тұтынушы» ұғымы және тұтынушының Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша құқықтық жағдайы

Зерттеу жұмысының мақсаты — теориялық ережелер мен қолданыстағы заңдарды талдау негізінде азаматтық заңдар бойынша тұтынушының құқықтық мәртебесін айқындау, «тұтынушы» ұғымын және тұтынушылардың құқықтарын қорғаудың құқықтық тетігін анықтау. Авторлар қойылған мақсаттарға қолжеткізу үшін келесідей міндеттерді белгіледі: осы саладағы заңдарды жетілдіру, оны жүйелендіру бойынша, сондай-ақ оны қолдану тәжірибесінің тиімділігін арттыруға бағытталған ұсыныстар әзірлеу. Авторлар «тұтынушы» ұғымының теориялық мәнін қарастырып, Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес тұтынушының құқықтық жағдайына талдау жүргізді. Мақалада тұтынушылардың құқықтарын қорғауға бағытталған ұлттық заңнаманың құқықтық нормаларына ерекше көңіл бөлінеді, нормативтік-құқықтық актілер топтарға бөлініп қарастырылды, соның негізінде тұтынушылардың құқықтарын қорғау бойынша қатынастарды құқықтық реттеудегі ақаулықтар мен қарама-қайшылықтар анықталды. Зерттеудің ғылыми жаңалығы Қазақстан Республикасында тұтынушылар құқығын қорғаудың теориялық және тәжірибелік мәселелеріне кешенді азаматтық-құқықтық тұрғыда талдау жүргізу, тұтынушылар құқығын қорғауды қамтамасыз ететін заңнамаларды жетілдіруге бағытталған ұсыныстар әзірлеу болып табылады. Зерттеу нәтижесінің қорытындылары мен ұсыныстарын тұтынушылар құқығын қорғаумен байланысты қатынастарды құқықтық реттейтін ұлттық заңнамалардың тиімділігін арттыру мәселелерін одан әрі зерттеуде, сонымен қатар заңшығарушылық пен құқыққолдану тәжірибесін жетілдіру мақсатында пайдаланылуы мүмкін.

Кілт сөздер: тұтынушы, тұтынушының құқықтық жағдайы, тұтынушылардың құқықтарын қорғау, Қазақстан Республикасы, заңнама, ҚР Азаматтық кодексі.

Тұтынушылардың құқықтары адам құқығының ажырамас бөлігі болып табылады. Өмір сүруге құқық, адамгершілігінің қорғалуына құқық, жеке өміріне қолсұқпаушылық, пікірін білдіру бостандығы, жеке өмірінің қорғалуына деген құқықтар сияқты тұтынушылар құқығы өркениетті қоғамда адамның жеке өмірінің негізгі шарты болып есептеледі және олар мемлекетпен танылуы және қорғалуы тиіс.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-б. бойынша: «Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырды, оның ең қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары» [1]. Мемлекеттің саяси жүйесінің қарқынды дамуы үшін адам құқықтарына басты көңіл бөлу қажет, сонымен қатар тек қана жалпы мүдделерді қорғап қана қоймай, жеке азаматтың жетістіктерін де қамтуы тиіс.

Тұтынушылар құқығын назардан тыс қалдырмай үнемі жетілдіріп отыру үрдісі тәуелсіз Қазақстанда Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың жыл сайынғы Жолдауларындағы халық сұранысын қанағаттандыру, әлеуметтік саланы жетілдіруге арналған көреген саясатынан да көрініс тауып келеді.

Қазақстанда тұтыну қатынастары саласындағы негізгі сұрақтарды реттейтін Заңдар қабылданды. Тұтынушының құқықтарын қорғау келесі мемлекеттік органдармен жүзеге асырылады: жалпы құзыретті органдар (полиция, прокуратура, сот), арнайы құзыретті органдар (Мемлекеттік монополияға қарсы комитет, Мемсанэпидқадағалау), жергілікті органдар (әкімшіліктегі арнайы бөлімдер). Мемлекеттік органдардан басқа тұтынушылардың құқықтарын қорғайтын тәуелсіз мемлекеттік емес ұйымдар құруға рұқсат етіледі. Олар заң бойынша сот шығындарын төлеуден босатылады, ал соттағы талабы қанағаттандырылған жағдайда құқықбұзушыға салынған айыппұлдың 30 пайызы мөлшері тұтынушылар құқығын қорғау жөніндегі қоғамдардың пайдасына түседі. Қазіргі кезде тұтынушылардың құқықтарын қорғайтын ұйымдар өзінің қызметін ақпараттық және құқық қорғаушылық бағытта жүзеге асырылады.

Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан–2050» атты Қазақстан халқына Жолдауында «Қазақстан–2050» Стратегиясының негізгі бағыттарының бірі ретінде: «Заңнамалық негізде бизнеске ұсынатын тауар, жұмыс және қызмет сапасын бақылау мәселелерін өзі реттейтін жағдай тудыру қажет. Бізге тұтынушылар үшін сот шешімдерін қабылдаудың көпдеңгейлі жүйесін алып тастап, олардың құқығын қорғаудың жаңа жүйесін әзірлеп шығу керек», — деп атап көрсеткен болатын [2].

Бұл міндетті мемлекеттік, қоғамдық ұйымдар мен бизнесмендердің тығыз бірігіп қызмет етуі нәтижесінде шешу қажет.

Қазіргі уақытта нарықтық қатынастарға көп көңіл бөлініп, шарт бостандығы қалыптасқан кезде, сонымен бірге тауар және қызмет көрсетушілер, сатушылар, өндірушілер қатардағы тұтынушылардың мүдделерін елемейді, сондықтан тұтынушылардың құқықтарын қорғау ерекше маңызды мәселеге ие болады. Дегенмен, қазақстандық тұтынушылар нарығының қалыптасуы дағдарыстық құбылыстармен, оны монополиялаудың теріс салдарларымен бірге жүзеге асырылды. Осындай жағдайларда әсіресе тұтынушы-азаматтардың негізгі құқықтары – білім алу, ақпаратқа қолжетімділік, өнімнің қауіпсіздігі мен сапасына, соттық қорғануға, келтірілген шығынды өндіріп алуға, мемлекеттік және қоғамдық ұйымдар арқылы өз мүдделерін білдіру құқықтарын жүзеге асыруда тұтынушы құқықтарын қорғаушы заңнаманың рөлі арта түседі.

Тұтынушылардың құқықтары адам құқығының ажырамас бөлігі болып табылады. Өмір сүруге құқық, адамгершілігінің қорғалуына құқық, жеке өміріне қолсұқпаушылық, пікірін білдіру бостандығы, саяси процестерге қатысу, жеке өмірге деген құқықтар сияқты тұтынушылар құқығы өркениетті қоғамда адамның жеке өмірінің негізгі шарты болып есептеледі және олар мемлекетпен танылуы және қорғалуы тиіс.

Тұтынушылар құқықтарының мазмұны және оның қоғамда таралуы — тарихи құбылыс. Халықаралық-құқықтық құжаттарында бекітілген тұтынушы құқықтарының қазіргі кездегі тізімі — жетілген қоғамның нормасы болып табылатын эталондар мен стандарттардың тарихи құрылуының нәтижесі. Тұтынушылардың құқықтарының дамуының шешуші кезеңі ретінде 1962 ж. 15 наурызда АҚШ Президенті Джон Кеннеди қабылдаған Тұтынушылардың құқықтары туралы декларациясы болып табылады. Онда төрт негізгі құқық көрсетілген:

1. Тауарлар мен қызметтердің қауіпсіздігі.
2. Тауар туралы сенімді және толық ақпарат.
3. Тауар мен қызметті таңдау бостандығы.
4. Тыңдалу құқығы.

Халықаралық қоғамдастық оған тағы төрт құқықты қосты:

1. Негізгі тұтынуды қанағаттандыру.
2. Келтірілген шығынды өтеу.
3. Тұтынушылық ағартушылық.
4. Қолайлы қоршаған орта жағдайы [3; 6].

Осы құқықтардың барлығы тұтынушылар құқықтарының негізін құрайды және ол Тұтынушылар одағының халықаралық ұйымының жұмысына негізделген «Біріккен Ұлттар Ұйымының 8 парызы» деген атпен танымал. Бұл ұйым 1960 ж. құрылған, осы ұйымға 64 әлем елдерінің 181 тұтынушылар бірлестігі кіреді. Кез келген мемлекет өзі Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы заңдылықты қалыптастыруда осы Тұтынушылар одағының халықаралық ұйымы қойған талаптарды ескере отырып, әрекет етеді. 1985 ж. Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы тұтынушылардың мүдделерін қорғайтын басты қағидаларды қабылдады [4; 113].

Қазіргі кезде «Тұтынушылар құқықтарын қорғау туралы» ҚР Заңында осы сегіз негізгі қағидалар басшылыққа алынған, оларды өмірде жүзеге асырудың механизмін қамтамасыз етеді.

Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы қоғамдық қозғалысы Америкада және Шығыс Еуропада 1960–1970 жж. жалпылама танылды. Осы елдердің тәжірибесі көрсеткендей, тұтынушылар құқығын қорғаудың тиімді жұмыс жасаушы механизмі өзін-өзі реттеу немесе нарықты мемлекеттік реттеу механизмі бола алады. Тұтынушылар армиясы арқылы коррупция мен жасырын экономиканың негізін құраушы теріс пиғылды бәсекелестік, баға туралы келісімді, заңсыз алынған табысты жағдайларын бақылап отыруға болар еді.

«Тұтынушы» дегеніміз жеке өзі тұтыну немесе жеке меншік шаруашылықта пайдалану мақсатында тауар сатып алатын және жұмыстар мен қызметтерді пайдаланатын азамат; сатушы тауарларды сатып алу-сату шарты бойынша өткізетін кәсіпорын, ұйым, мекеме немесе азамат; дайындаушы өнімді өткізу үшін өндіретін кәсіпорын, ұйым, мекеме немесе азамат; орындаушы жұмыс атқаратын немесе қызмет көрсететін кәсіпорын, ұйым, мекеме немесе азамат.

ҚР «Тұтынушылар құқығын қорғау туралы» 2010 ж. 4 мамырдағы № 274-IV Заңында «тұтынушы» ұғымына келесідей анықтама берілген: «Тұтынушы — өз қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін тауарға (жұмысқа, көрсетілетін қызметке) тапсырыс беру немесе иелену ниеті бар не тапсырыс беретін, оларды иеленетін және (немесе) пайдаланатын жеке тұлға» [5].

Бұл қызметті жүзеге асырудың басты негізі — мемлекеттегі табиғи монополияның жүзеге асырылу тәртібі. Жалпыға бірдей қызмет көрсету — табиғи монополиялар субъектілері қызметін жүзеге асыратын және көрсетілетін қызметтерді (тауарларды, жұмыстарды) ұсына алатын Қазақстан Республикасының белгілі бір аумағында табиғи монополиялар субъектілерінің барлық тұтынушыларға көрсетілетін қызметтерді (тауарларды, жұмыстарды) ұсынуы.

«Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» ҚР Заңға сәйкес тұтынушылар тауарларды (орындалатын жұмысты және көрсетілетін қызметті) иеленуге еркін шарт жасасуға, тұтынушылар құқықтарын қорғау саласындағы ақпаратқа қолжеткізуге, тауар (жұмыс, көрсетілетін қызмет) туралы, сондай-ақ сатушы (дайындаушы, орындаушы) туралы ақпарат алуға, қауіпсіз тауарды (жұмысты, көрсетілетін қызметті) сатып алуға, тауарды (жұмысты, көрсетілетін қызметті) еркін таңдауға, тауардың (жұмыстың, көрсетілетін қызметтің) тиісті сапасына, тиісті де, тиісті емес те сападағы тауарды айырбастап алуға немесе қайтарып беруге, тауардың (жұмыстың, көрсетілетін қызметтің) кемшіліктері салдарынан өздерінің өміріне, денсаулығына және (немесе) мүлкіне келтірілген залалды (зиянды) толық көлемде өтетуге, сатушыдан (орындаушыдан, дайындаушыдан) тауарды сатып алу (жұмысты орындау, қызмет көрсету) фактісін растайтын құжатты алуға, ұтыс түрінде берілген (орындалған, көрсетілген) тауардың (жұмыстың, көрсетілетін қызметтің) сапасы бойынша ойындардың бастамашысына (ұйымдастырушысына) кінә қоюға, тұтынушылардың қоғамдық бірлестіктерін құруға, моральдік зиянды өтетуге, құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауға, құқықтарды жүзеге асыруға құқығы бар. Тұтынушының тауарларды (орындалатын жұмыстарды және көрсетілетін қызметтерді) иеленуге еркін шарт жасасуға құқығы бар. Тұтынушыны тауарларды (орындалатын жұмыстарды және көрсетілетін қызметтерді) иеленуге шарт жасасуға мәжбүрлеуге жол берілмейді.

Тұтынушы азаматтық айналымның негізгі қатысушысы тұтынушының құқықтарының сұрақтары жан-жақты, кешенді зерттеуді қажет ететін тақырып. Бұл тек теория емес тәжірибелік маңызы жоғары өзекті тақырыптардың бірі. Тұтынушылар қатысқан қатынастар, олардың құқықтары мен міндеттері, осы құқықтарды жүзеге асыру мен қорғау тәртібі, сондай-ақ сатушылардың, дайындаушылардың, жұмыстар мен қызметтерді орындаушылардың құқықтары мен міндеттері «Тұтынушылар құқын қорғау туралы» ҚР Заңнан басқа және оған қайшы келмейтін заңдық және нормативтік құқықтық актілерімен, сондай-ақ заңда көзделген немесе оған қайшы келмейтін шарттар мен басқа да мәмілелермен реттеледі.

«Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасында» «азаматтардың мемлекеттік емес ұйымдарға өздерінің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау, оның ішінде қарау мерзімін сақтау, ұйымдар мен олардың лауазымды тұлғаларының өз қызметтерін тұтынушылардың өтініштерін қараудағы жауапкершілігін белгілеу мәселелері бойынша өтініштерімен байланысты қатынастарды реттеу қажет», — деп атап көрсетілген [6].

Сонымен қатар «қазіргі заманның болмысы тұтынушылардың құқықтарын қорғаудың жаңа жүйесін енгізуді, меншік құқықтары мен шарттық міндеттемелердің қорғалуын күшейтуді талап етеді, сондай-ақ олар сот ісін жүргізудің жекелеген элементтерін түзету мен жеделдетілген талап-арыз арқылы іс жүргізуді енгізуді көздейді», делінген.

Тұтынушылардың құқықтарын азаматтық-құқықтық қорғаудың түсінігіне жалпы сипаттама мен талдау жүргізбес бұрын, біз тұтынушы кім деген сұраққа анық жауап іздеуіміз керек.

Біздің елімізде қолданыстағы заңнамада «тұтынушы» термині жиі кездеседі. Оның анықтамасы түрлі нормативтік құқықтық актілерде әртүрлі мағынада түсіндіріледі. Өндірістік-техникалық мақсаттағы және халық тұтынатын тауарлардың жеткізілімі туралы заңдарда тұтынушы ретінде өндірістік қайта өңдеу, өндірістік тұтыну мақсатында немесе нарықта өткізу үшін тауарларды алушы, пайдаланушы, әртүрлі сауда кәсіпорындары, қоғамдық тамақтандыру кәсіпорыны бола алады. Бұл жерде «тұтынушы» түсінігі қысқа мағынада беріліп, тек қана өндірістік тұтынушыға қатысты айтылады [7; 24]. Аталмыш түсінікті пайдалану қарастырылып отырған жағдайда сәйкес келмейді, өйткені тауар жеткізілімі туралы заң тауар жеткізілімі туралы шарт бойынша алынған өнімді немесе тауарды тұтынудың шарттары немесе тәртібі туралы ережелерді бекітпейді.

Қолданыстағы заңнама бойынша тұтынушы түсінігі кең мазмұндалған, тұтынушы ретінде тек ұйым ғана емес, сонымен қатар азаматтар да танылады. Азаматтық кодекстің 11-б. 3-т. байланысты кәсіпкерлік қызмет жүргізетін адамның және тұтынушылардың заңды мүдделеріне қысым көрсетуге бағытталған теріс-пиғылды әрекеттер жасауына жол берілмейді. Осы айтылған ережелерді талдау

тұтынушы ретінде өнімді тұтыну мақсатында иеленетін кез келген тұлға деген қорытындыға келуге мүмкіндік береді. Бұл жерде өндірістік және жеке тұтынушы туралы айтылды. Осыған ұқсас жағдайлар 2015 ж. 29 қазандағы ҚР Кәсіпкерлік туралы кодексында да орын алған. Осы заңның 3-б. бойынша, кәсіпкерлік субъектілері мен мемлекеттің өзара іс-қимылының қағидаттарының бірі – «тұтынушылар, кәсіпкерлік субъектілері және мемлекет мүдделерінің теңгерімі» болып табылады. Осы заңның 8-б.: «Бәсекелестікті шектеуге немесе жоюға, тұтынушылардың құқықтары мен заңды мүдделеріне қысым көрсетуге бағытталған қызметке, жосықсыз бәсекелестікке тыйым салынады», — деп атап көрсетілген.

Кәсіпкерлік туралы заңдылықта да «тұтынушы» термині белсенді қолданылады. ҚР Кәсіпкерлік туралы кодексында: «Бәсекелестік: жарыспалылық, адалдық, заңдылық, тұтынушылар құқықтарының сақталу бастауларына негізделеді», — деп жазылған (162-б. 2-б.) [8]. Бірақ кәсіпкерлік туралы заңнамада «тұтынушы» ұғымына анықтама берілмейді.

Нарықтық экономикасы дамыған елдерде «тұтынушы» термині құқықтық категория ретінде «коммерсант» категориясымен жұптасқанда құндылыққа ие болады. Ендеше, сөз тауарды экономика саласынан алып жеке тұтыну саласына өткізетін жеке тұтынушы жайында болуы тиіс [9; 26].

Дамыған нарықтық экономикасы бар елдерде «тұтынушы» термині «термині» заңдарда «коммерсант» категориясына қарсы тұратын категория ретінде пайдаланылады. Швед құқығында «тұтынушы» термині тауарды ең бастысы тұтыну үшін, атап айтқанда, сату немесе коммерциялық қызмет үшін емес, алушы жеке тұлға ретінде анықталады. Франция, Бельгия, Дания және Ұлыбритания елдерінің заңдылықтарында да «тұтынушы» термині кездеседі, ал кейбір елдерде тұтынушы термині соттық тәжірибе мен доктрина айналымына енгізілген [10; 6]. Жалпы, «тұтынушы» термині тауарлар мен қызмет көрсетулер нарығында тауарды жеке тұтыну мақсатында алушы. Тауар мен қызмет нарығында тұтынушыға кәсіби маман қарсы тұрады. Коммерсант кәсібі — «тұтынушыны» арнайы кәсіби білімі жоқ және қызмет пен тауарды қолдану үшін иеленетін, үнемі тұрақты коммерциялық қызметпен айналыспайтын тұлға ретінде анықтайтын қосымша критерий.

Осы айтылғанды негізге ала отырып, сондай-ақ арнайы нормалардың күші қолданылатын субъектінің нақты анықтамасын беру қажет. Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы заңның 1-б. 15-б. тұтынушының анықтамасы берілген. Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы заңға сәйкес, «тұтынушы өз қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін тауарға (жұмысқа, көрсетілетін қызметке) тапсырыс беру немесе иелену ниеті бар не тапсырыс беретін, оларды иеленетін және (немесе) пайдаланатын жеке тұлға болып табылады».

Аталмыш анықтамадан көріп отырғанымыздай, тұтынушыға үш талап қойылады. Оның біріншісі жеке өзі тұтыну және пайдалану мақсатында тауар сатып алу, яғни, тауар пайда табумен байланысты емес жеке қажеттіліктер үшін алынуы тиіс. Сондықтан «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» ҚР Заңы азаматтар арасындағы жеке тұрмыстық емес қажеттіліктерін қанағаттандыруға қатысты қатынастарды реттемейді. Толығырақ айтар болсақ, азаматтардың тауарды, жұмыс пен қызметті кәсіпкерлік қызмет үшін, яғни, пайда табу мақсатында және негізгі қызмет қажеттіліктерін не өз жұмысшыларының әлеуметтік-тұрмыстық қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатында алуы осы Заңмен реттелетін қатынастар қатарына жатпайды.

Тұтынушыға қойылатын екінші талап — ол міндетті түрде жеке тұлға болуы тиіс. Ал заңнамаға сәйкес, жеке тұлғаға Қазақстан Республикасының азаматтары, шетел азаматтары, азаматтығы жоқ тұлғалар жатады, әрі Азаматтық кодекстің 3-б. 7-т. сәйкес, шетелдік жеке тұлғалар, сондай-ақ азаматтығы жоқ адамдар азаматтық заңдарда Қазақстан Республикасының азаматтары мен заңды тұлғалары үшін қандай құқықтар мен міндеттер көзделсе, нақ сондай құқықтарға ие болуға құқылы және сондай міндеттерді орындауға міндетті [11]. Ал заңды тұлғалардың тауар алу кезіндегі бұзылған құқықтары жалпы заңнама нормалары арқылы қорғалады. Олардың мұндай бөлінуін заңды тұлғалардың мүдделері мамандармен (экономистер, заңгерлер және тағы басқалармен) қорғалатындығымен, ал тұтынушыға ешкім мұндай көмек көрсетпейтіндігімен түсіндіруге болады.

Заң бойынша қызмет пен тауарды алатын адам ғана емес, осы өнімді пайдаланатын адам да, сонымен бірге тауарды алуға ниет білдірген адам да тұтынушы болып есептеледі. Яғни, тұтынушы сатушыдан тауарды көрсетуді және ол туралы ақпарат беруді өтінгеннен бастап тұтынушы болып есептеледі.

Қазіргі кезде көп кәсіпорындар, ұйымдар мен жеке адамдар тұрғындарға әртүрлі қызметтер көрсетумен айналысады. Сондықтан тұтынушы, егер де осы қызметтерді пайдаланатын болса, өзіне не ұсынылып жатқанын, бағасын, жұмыстың орындалу мерзімін біліп алғаны жөн. Яғни,

тұтынушының басты мақсаты — орындаушымен жазбаша түрде келісімшарт жасасу. Ол келісімшарт тұтынушыға қажетті барлық шарттарды айқындайды: баға, мерзімдер, өзара құқықтар мен міндеттер, жетіспеушіліктерді жою мерзімі, міндеттемелердің орындалмағаны үшін жауапкершілік.

«Тұтынушылардың құқығын қорғау туралы» ҚР Заңы, егерде орындаушы (өндіруші) келісімшартты уақытында орындамаса, тұтынушыға кез келген уақытта жұмыс істеу туралы немесе қызмет көрсету туралы келісімшартты біржақты бұзуға, шығындарды өтеттіру туралы талап қоюға құқық береді.

Кепілдік жөндеуді жүргізу сияқты қызмет саласында тұтынушыға үлкен құқықтар берілген. Заңға сәйкес тұтынушыға отандық тауарларға берілетін сатудан кейінгі қызмет көрсету кепілдігі, сондай-ақ шетелдік тауарларға да қатысты кепілдік берілуі тиіс. Осы құқықты қамтамасыз етпегені үшін, тұтынушының алдында сол тауарды сатушы кәсіпорын немесе азамат жауапты. Тауарларды сатқаннан кейін көрсетілетін қызмет туралы қажетті ақпаратты тауарды сатушы немесе сондай қызметті көрсетуші беруі керек.

Тауарды өндіруші өнімнің, сонымен қоса қосалқы бөлшектердің қалыпты жұмыс істеуін (қолданылуын) кепілдік мерзім ішінде Қазақстан Республикасының заңдылығына сай немесе басқа да нормативті-техникалық құжаттамаға сай қамтамасыз етуі керек [12; 7].

Кепілдік жөндеудің мерзімі сатып алушының алғашқы жолдану күнінен бастап, он күннен аспауы керектігі заңмен белгіленген. Сонымен бірге кепілдік мерзімі, заттың жөндеуде жатқан уақытына созылады.

Азаматтардың өз мүдделерін қоғамда еркін білдіру негізінде қоғамдық бірлестіктер құру құқығы Қазақстан Республикасының Ата Заңымен бекітілген. Тұтынушылардың құқығын қорғау туралы қоғамдық бірлестіктер солардың бір түрі болып табылады.

Тұтынушылардың құқығын қорғау қоғамы қоғам мүшелерінің жалпы жиналысында қабылданатын жарғыларға сай әрекет етеді және заңды тұлға боп табылады.

Қоғам тұтынушының құқығын қорғау саласында едәуір кең құқықтарға ие, атап айтқанда, олар тауарлардың, қызметтердің бағалардың тәуелсіз сараптамасын өткізе алады. Сонымен қоса құқық қорғаушы және бақылаушы органдарға сапасыз, негізсіз қымбат тауарлар шығаратын, халыққа саудасаттық жүргізу және қызмет көрсету ережелерін бұзатын кінәлі адамдарды жауапқа тарту туралы құқыққорғаушы органдарға материалдарды жібере алады. Сонымен қоса орталықтан белгіленетін бағаларды белгілеуге мемлекеттік органдармен тең дәрежеде қатыса алуы және тұтынушының мүддесі тұрғысынан сот органдарына шағымдана алады.

Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі шарттық-мүліктік құқық қатынастарының әртүрлі саласындағы қатынастарды басым реттейді және оның нормаларын, бәрінен бұрын, келісім жасарда коммерциялық пайда алуды көздейтін кәсіпкерлер — негізгі қатысушылар болып табылатын келісімшарттарды реттеуге бағытталған. Дамыған нарықтық экономиканың басты қатысушысы болып табылатын тұтынушы сияқты әлсіз тараптың мүдделерін қорғауда пайдалана алатын нормалар мүлдем жоқ деуге болады. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде «тұтынушы» түсінігінің оны міндеттемелік қатынастарға өзге де қатысушылардан даралайтын нақты анықтамасының жоқтығын атап өтуге болады.

Жоғарыда аталған тұтынушының құқығын қорғау бойынша қатынастарды реттеудегі қайшылықтарды жою үшін, біздің пікірімізше, келісімшарттық қатынастарда әлсіз тарапты білдіретін Азаматтық кодексті «тұтынушы» түсінігімен толықтыру қажет. Осыған орай «тұтынушы дегеніміз пайда табуды көздемейтін, тек қана өз мұқтаждығын қанағаттандыру үшін тауарды иелену немесе жұмысқа, көрсетілетін қызметке тапсырыс беретін жеке тұлға» деген анықтама беруді жөн санаймыз.

Тұтынушылардың құқықтарын қорғайтын нормалар құқықтың әртүрлі салаларын қамтиды. Бұл нормативтік құқықтық актілер Конституциядан бастау алады. Өйткені Конституцияның өзінде біздің еліміздің ең қымбат қазынасы — адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары болып табылады деп көрсетілген (ҚР Конституциясының 1-б.). Сонымен бірге Конституцияда әркімнің тынығу, денсаулығын, тұрғын үйін заңсыз қолсұғушылықтан қорғау, білім алу және өзге де құқықтары бекітілген (II-б. «Адам және азамат»). Аталған құқықтарға кепілдік берілген, өйткені қолданыстағы заңнамада тұтынушының өмірінің қауіпсіздігін, қоршаған ортаны қорғауды қамтамасыз ететін тауарларға, жұмыстар мен қызметтерге қойылатын талаптар жүйесі, мемлекеттік білім беру және денсаулық сақтау жүйесі, сонымен бірге тауарларды, жұмыс пен қызметтерді бақылау және қадағалау бекітілген. Негізгі заңымыз Конституцияның ең жоғарғы заңдық күші бар

және ол Республиканың бүкіл аумағында тікелей қолданылуға жатады. Ал тұтынушылардың құқықтарының бұзылуынан әкімшілік және қылмыстық құқықтық нормалар қорғайды.

Тұтынушыға қатысты қатынастарды реттеуде азаматтық заң шығармашылығы, атап айтқанда, Азаматтық кодекс нормалары басты роль атқарады. Азаматтық кодекстің жалпы бөлімінде азаматтардың және ұйымдардың азаматтық айналымға қатысуының құқықтық негіздері, азаматтық-құқықтық шарттарды жасаудың негізгі талаптары анықталады.

Негізінен, тұтынушылардың құқықтарын қорғауға бағытталған заңнаманың құрамына, Азаматтық кодекстен басқа, әртүрлі дәрежедегі нормативтік құқықтық актілер енеді. Оларға 2010 жылғы 4 мамырда қабылданған «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» ҚР Заңы, Әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы кодекс, ҚР Азаматтық кодексі (Жалпы және Ерекше бөлімдері), Бәсекелестік туралы ҚР Заңы және өзге де заң актілері мен заңға тәуелді актілер жатады. Алайда тұтынушылардың құқықтарын қорғау саласындағы ұлттық нормативтік базаның көлемі ауқымды болғанымен, олар әлі толығымен қалыптасып біткен жоқ, әрі қоғамдық қатынастар бір жерде тоқтап тұрмай өмір талабына сай үнемі дамып және өзгеріп отыратындықтан, нормативтік базаны да үнемі жетілдіріп отыру қажет.

Заң шығармашылығында тұтынушылық қатынастарды реттейтін нормативтік актілердің екі тобын бөліп қарастыруға болады. Бірінші топқа тұтынушы тікелей қатысушы болып табылатын актілерді жатқызуға болады. Бұл топқа тұтынушының тауардың (жұмыс, қызмет) тиісті сапасына құқығын, олардың өмірге және денсаулыққа қауіпсіздігін орнататын актілер, сатып алу-сату, мердігерлік, тасымалдау және өзге де шарттарда көрініс алатын қатынастарды реттейтін, шарттарды орындамау немесе тиісті дәрежеде орындамау салдарын, тауарды дайындаушының не сатушының жауапкершілігін айқындайтын актілер жатады. Екінші топқа өз қызметі шегінде тауарларға (жұмыстар, қызметтер) қатысты талаптарды анықтайтын және осы талаптардың сақталуын қадағалайтын мемлекеттік органдардың қызметін реттейтін актілер жатады. Оларға «Сақтандыру қызметі туралы», «Техникалық реттеу туралы», «Табиғи монополиялар және реттелетін нарықтар туралы» және өзге де көптеген заңдар жатады, әрі олар тұтынушы үшін маңызды ережелерді орнатады.

Қазақстан Республикасының «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» 2010 жылғы 4 мамырдағы Заңы қабылданғалы бері төрт жыл өтті. Осы уақыт аралығында аталмыш заңдық акт өзінің өмірге қалыптасқанын көрсете білді, құқық шығармашылық саласында да, құқық қолдану тәжірибесінде де оңды бетбұрыстар жасады. Тұтынушылардың құқықтарын қорғау саласында орын алып отырған мәселелерді заңнамаларды жетілдірмей, қолданыстағы заңнамаларды тиісінше іске асыру мүмкін емес.

Тұтынушылардың құқықтарын қорғау саласындағы нормалардың ішінде маңызды роль атқаратын «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» ҚР Заңында тұтынушылардың құқықтары мен оларды жүзеге асыру механизмі осы Заңмен және Қазақстан Республикасының осы заңға сәйкес шығарылған басқа да заң актілерімен реттеледі деп көрсетілген [5].

Сонымен бірге Азаматтық кодексте азаматтық құқықтың Қазақстан Республикасының заң актілерінде қамтылған нормалары осы Кодекстің ережелеріне қайшы келген жағдайда осы кодекстің ережелері қолданылады деп көрсетілген [11].

Аталған нормалардан көріп отырғанымыздай, әр актіде әртүрлі айтылған. Бұл коллизияның шешімін «Нормативтік құқықтық актілер туралы» ҚР Заңынан табамыз. Өйткені осы Заңның 6-б. сәйкес, әртүрлі деңгейдегі нормативтік актілердің нормаларында қайшылықтар болған кезде неғұрлым жоғары деңгейдегі актінің нормалары қолданылады.

Заңдар нормаларының кодекстердің нормаларымен алшақтығы болған жағдайларда олар кодекстерге тиісті өзгерістер енгізілгеннен кейін ғана қолданылуы мүмкін. Бір деңгейдегі нормативтік құқықтық актілердің нормаларында қайшылықтар болған кезде қолданысқа кейінірек енгізілген актінің нормалары қолданылады. Осы нормадан азаматтың негізгі құқықтары Конституцияда бекітіледі, ал тұтынушы Азаматтық кодексте бекітілген құқықтарды пайдаланады, яғни тұтынушы құқығын қорғауға бағытталған өзге заң актілері, соның ішінде «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» ҚР Заңы да Конституция мен Азаматтық кодекске қайшы келмеуі тиіс деген қорытынды шығады [13; 51].

Ал халықаралық шарттарға келетін болсақ, онда Жоғарғы Соттың 1996 жылғы 25 шілдедегі № 7 «Тұтынушылар құқығын қорғау туралы заңдарды соттардың қолдану тәжірибесі туралы» нормативтік Қаулысында Қазақстан Республикасының Конституциясының 4-б. 3-т. сәйкес,

республика бекіткен халықаралық шарттардың республика заңдарынан басым болатындығын соттар ескеруі тиіс деп атап көрсетілген. Тиісінше, егер республикамыз бекіткен халықаралық шартта тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы республикамыздың заңдарында көзделген құқықтардан өзге құқықтар көрсетілсе, онда халықаралық шарт ережелері қолданылады деп көрсетілген [14].

Енді келесі маңызды мәселе, осы заңнаманы дұрыс түсіну, әрі қолдану үшін біз тұтынушы деген кім екенін және оның басқа субъектілермен қатынасқа түсу жағдайын анықтап алуымыз керек. Заңға сәйкес, «тұтынушы — өз қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін тауарға (жұмысқа, көрсетілетін қызметке) тапсырыс беру немесе иелену ниеті бар не тапсырыс беретін, оларды иеленетін және (немесе) пайдаланатын жеке тұлға» (1-б. 15-т.).

Аталмыш анықтамадан көріп отырғанымыздай, тұтынушыға үш талап қойылады. Оның біріншісі жеке өзі тұтыну және пайдалану мақсатында тауар сатып алу, яғни тауар пайда табумен байланысты емес жеке қажеттіліктер үшін алынуы тиіс. Сондықтан «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» ҚР Заңы азаматтар арасындағы жеке тұрмыстық емес қажеттіліктерін қанағаттандыруға қатысты қатынастарды реттемейді. Толығырақ айтар болсақ, азаматтардың тауарды, жұмыс пен қызметті кәсіпкерлік қызмет үшін, яғни пайда табу мақсатында және негізгі қызмет қажеттіліктерін не өз жұмысшыларының әлеуметтік тұрмыстық қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатында, алуы осы Заңмен реттелетін қатынастар қатарына жатпайды.

Тұтынушыға қойылатын екінші талап — ол міндетті түрде жеке тұлға болуы тиіс. Ал заңнамаға сәйкес, жеке тұлғаға Қазақстан Республикасының азаматтары, шетел азаматтары, азаматтығы жоқ тұлғалар жатады, әрі Азаматтық кодекстің 3-б. 7-т. сәйкес, шетелдік жеке тұлғалар, сондай-ақ азаматтығы жоқ адамдар азаматтық заңдарда Қазақстан Республикасының азаматтары мен заңды тұлғалары үшін қандай құқықтар мен міндеттер көзделсе, нақ сондай құқықтарға ие болуға құқылы және сондай міндеттерді орындауға міндетті [11]. Ал заңды тұлғалардың тауар алу кезіндегі бұзылған құқықтары жалпы заңнама нормалары арқылы қорғалады. Олардың мұндай бөлінуін заңды тұлғалардың мүдделері мамандармен (экономистер, заңгерлер және тағы басқалармен) қорғалатындығымен, ал тұтынушыға ешкім мұндай көмек көрсетпейтіндігімен түсіндіруге болады.

Заң бойынша қызмет пен тауарды алатын адам ғана емес, осы өнімді пайдаланатын адам да, сонымен бірге тауарды алуға ниет білдірген адам да тұтынушы болып есептеледі. Яғни, адам сатушыдан тауарды көрсетуді және ол туралы ақпарат беруді өтінгеннен бастап тұтынушы болып есептеледі.

1. Қазіргі уақытта ҚР «Тұтынушылар құқықтарын қорғау туралы» Заңының негізгі бөлігінде тұтынушылар мен сатушылардың құқықтары мен міндеттері реттелген. Ал тұтынушылардың бұзылған құқықтарын қалпына келтірудің нақты тетігі қарастырылмаған. Осыған байланысты жетекші әлем елдерінің тәжірибесін ескеретін Тұтынушылардың құқықтарын қорғаудың тұжырымдамасын құру қажет деп санаймыз. Онда тауарларды іске асыру, қызмет көрсету және жұмыс жасау барысында тұтынушылардың құқықтарын қорғаудың тәртібін орнату қажет. Атап айтқанда, тауарды қайтару, ауыстыру, кемшіліктерін жою тәртібін реттеу, сатушы мен орындаушылардың жауапкершіліктерін анықтау, оны қанағаттандыру мерзімін, салдарларын айқындау ұсынылады.

2. «Тұтынушылар құқығын қорғау туралы» ҚР Заңда маңызды халықаралық-танымал тұтынушылар құқықтары бекітілуі және заңда келесідей қосымша кепілдіктер орнатылуы тиіс: сауда және басқа да қызмет көрсету саласында жеңілдіктерге ие болу құқығы; тиісті сапалы тауарға ауыстыру құқығы; тұтынушылардың құқықтарын бұзатын шарттың жағдайларын жарамсыз деп тану.

3. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі шарттық-мүліктік құқық қатынастарының әртүрлі саласындағы қатынастарды басым реттейді және оның нормаларын, бәрінен бұрын, келісім жасарда коммерциялық пайда алуды көздейтін кәсіпкерлер — негізгі қатысушылар болып табылатын келісімшарттарды реттеуге бағытталған. Дамыған нарықтық экономиканың басты қатысушысы болып табылатын тұтынушы сияқты әлсіз тараптың мүдделерін қорғауда пайдалана алатын нормалар мүлдем жоқ деуге болады. Қазақстан Республикасының азаматтық кодексінде «тұтынушы» түсінігінің оны міндеттемелік қатынастарға өзге де қатысушылардан даралайтын нақты анықтамасының жоқтығын атап өтуге болады.

Жоғарыда аталған тұтынушының құқығын қорғау бойынша қатынастарды реттеудегі қайшылықтарды жою үшін, біздің пікірімізше, келісімшарттық қатынастарда әлсіз тарапты білдіретін Азаматтық кодексті «тұтынушы» түсінігімен толықтыру қажет. Осыған орай «тұтынушы дегеніміз

— пайда табуды көздемейтін, тек қана өз мұқтаждығын қанағаттандыру үшін тауарды иелену немесе жұмысқа, көрсетілетін қызметке тапсырыс беретін жеке тұлға» деген анықтама беруді жөн санаймыз.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Конституция Республики Казахстан. Принята на Республиканском референдуме 30 августа 1995 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_.
- 2 Стратегия «Казахстан–2050»: новый политический курс состоявшегося государства. Послание Президента Республики Казахстан — Лидера нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана, г. Астана, 14 декабря 2012 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1200002050>.
- 3 Джумабаев С.А. Рыночная атрибутика пищевых продуктов / С.А. Джумабаев, Д.Б. Джумабаева. — Караганда: Полиграфия, 1999. — 48 с.
- 4 Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН 39/248 // Коммерческий вестник. — 1989. — № 7. — С. 112–114.
- 5 О защите прав потребителей. Закон Республики Казахстан от 4 мая 2010 года № 274-IV [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z100000274_.
- 6 О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года. Указ Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года № 858 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/U090000858_.
- 7 Хасенова М. Тұтынушы және оның құқы / М. Хасенова // Заң. — 1999. — № 10. — С. 22–26.
- 8 Предпринимательский кодекс Республики Казахстан. Кодекс Республики Казахстан от 29 октября 2015 года № 375-V ЗРК [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000375>.
- 9 Шерстобитов А.Е. Гражданско-правовые вопросы охраны прав потребителей / А.Е. Шерстобитов. — М.: Изд-во МГУ, 1993. — 144 с.
- 10 Законодательство зарубежных государств: Законодательство Европейского экономического сообщества о защите прав потребителей. Обзорная информация. Вып. 1 / Сост. О. Н. Зименкова. — М.: Изд-во ВНИИСЗ, 1994. — 48 с.
- 11 Гражданский кодекс Республики Казахстан. Кодекс Республики Казахстан от 27 декабря 1994 года № 268-XIII [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/K940001000_.
- 12 Шевченко Я.О. Потребителю о его правах: Вопросы и ответы / Я.О. Шевченко. — Алматы: Жеті жарғы, 1995. — 112 с.
- 13 Басин Г.Ю. Комментарий Гражданского кодекса Республики Казахстан (Особенная часть) / Г.Ю. Басин, М.К. Сулейменов. — Алматы: Жеті жарғы, 2005. — 178 с.
- 14 О практике применения судами законодательства о защите прав потребителей. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 25 июля 1996 г. No.7 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/P96000007S_.

А.Т. Сұлтанова, Г.А. Ильясова

Понятие «потребитель» и правовое положение потребителя по законодательству Республики Казахстан

Цель исследовательской работы — на основе анализа теоретических положений и действующих норм права определение правового статуса потребителя по национальному законодательству, определение понятия «потребитель» и правового механизма защиты прав потребителей. Для достижения цели авторами были выделены следующие задачи: разработка предложений по совершенствованию и систематизации законодательства, направленных на повышение эффективности практики применения законодательства. Авторы рассматривают теоретическую сущность понятия «потребитель», проводят анализ правового положения потребителя по законодательству Республики Казахстан. Особое внимание в данной статье уделяется правовым нормам национального законодательства, направленным на защиту прав потребителей. Нормативно-правовые акты разделены на группы, и на этом основании выявлены пробелы и противоречия в правовом регулировании отношений по защите прав потребителей. Научной новизной являются проведение комплексного исследования гражданско-правовых аспектов, теоретических и практических проблем защиты прав потребителей в Республике Казахстан, разработка предложений, направленных на совершенствование законодательства, обеспечивающих защиту прав потребителей. Выводы и предложения, полученные в результате исследования, могут быть использованы в будущем при проведении научно-исследовательской работы по проблемам повышения эффективности национального законодательства, регламентирующего отношения по защите прав потребителей. Полученные результаты также могут быть использованы в целях совершенствования правотворческой и правоприменительной практики.

Ключевые слова: потребитель, правовое положение потребителя, защита прав потребителей, Республика Казахстан, законодательство, Гражданский кодекс.

A.T. Sultanova, G.A. Ilyassova

The concept of «consumer» and the legal status of the consumer under the Republic of Kazakhstan legislation

The purpose of the research work is based on the analysis of theoretical positions and current legal norms, determining the legal status of a consumer under national legislation, the definition of the concept «consumer» and the legal mechanism of consumer rights protection. To achieve the goal, the authors highlighted the following tasks: development of proposals for the improvement and systematization of legislation aimed at improving the effectiveness of applying legislation practice. The authors consider the theoretical essence of the concept «consumer», conducting an analysis of the legal status of consumer under the Republic of Kazakhstan legislation. This article pays special attention to the legal norms of national legislation aimed at protecting of consumers' rights, normative legal acts are divided into groups, and for this reason there are gaps and inconsistencies in the legal regulation of consumer protection relations. Scientific novelty is the conduct of a comprehensive study of civil law aspects, theoretical and practical problems of consumer protection in the Republic of Kazakhstan, the development of proposals aimed at improving the legislation ensuring consumer protection. The conclusions and proposals obtained as a result of the research can be used in the future at carrying out research work on the problems of increasing the effectiveness of national legislation governing consumer protection relations, and the results obtained can be used to improve law-making and law-enforcement practice.

Keywords: consumer, consumer legal status, consumer rights protection, Republic of Kazakhstan, legislation, Civil Code.

Referenses

- 1 Konstitutsiia Respubliki Kazakhstan. Priniata na Respublikanskom referendumе 30 avhusta 1995 hoda [Constitution of the Republic of Kazakhstan. Unofficial translation. Constitution adopted on August 30, 1995 at the Republican referendum]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from <http://adilet.zan.kz/eng/docs/K950001000> [in Russian].
- 2 Stratehiia «Kazakhstan–2050»: novyi politicheskii kurs sostoiavshehosia hosudarstva. Poslanie Prezidenta Respubliki Kazakhstan — Lidera natsii N.A. Nazarbayeva narodu Kazakhstana, h. Astana, 14 dekabria 2012 hoda [Strategy «Kazakhstan-2050»: a new political course of the established state. Message of the President of the Republic of Kazakhstan — Leader of the Nation N.A. Nazarbayev to the people of Kazakhstan, Astana, December 14, 2012]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1200002050> [in Russian].
- 3 Dzhumabaev, S.A. & Dzhumabaeva, D.B. (1999). *Rynochnaia atributika pishchevykh produktov [Market attributes of food]*. Karaganda: Polihrafiia [in Russian].
- 4 Rezoliutsiia Heneralnoi Assamblei OON 39/248 [UN General Assembly Resolution 39/248] (1989). *Kommercheskii vestnik – Commercial Herald*, 7, 112–114 [in Russian].
- 5 O zashchite prav potrebitelei. Zakon Respubliki Kazakhstan ot 4 maia 2010 hoda № 274-IV [On Protection of Consumer Rights. Unofficial translation. The Law of the Republic of Kazakhstan dated 4 May 2010 No. 274-IV]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from <http://adilet.zan.kz/eng/docs/Z100000274> [in Russian].
- 6 O Kontseptsii pravovoi politiki Respubliki Kazakhstan na period s 2010 do 2020 hoda. Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 24 avhusta 2009 hoda № 858 [On Conception of legal policy of the Republic of Kazakhstan for the period from 2010 to 2020. Unofficial translation. The Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated 24 August, 2009, No. 858]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from <http://adilet.zan.kz/eng/docs/U090000858> [in Russian].
- 7 Khasenova, M. (1999). Tutynushy zhane onyn kuky [Consumer and his rights]. *Zan – Law*, 10, 22–26 [in Kazakh].
- 8 Predprinimatelskii kodeks Respubliki Kazakhstan. Kodeks Respubliki Kazakhstan ot 29 oktiabria 2015 hoda № 375-V Z RK [The Republic of Kazakhstan Code of Prediction. Code of the Republic of Kazakhstan, from October 29, 2015, No. 375-V Z RK]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000375> [in Russian].
- 9 Sherstobitov, A.E. (1993). *Hrazhdansko-pravovye voprosy okhrany prav potrebitelei [Civil law issues of consumer protection]*. Moscow: Izdatelstvo MHU [in Russian].
- 10 Zimenkova, O.N. (1994). Zakonodatelstvo zarubezhnykh hosudarstv: Zakonodatelstvo Evropeiskoho ekonomicheskoho soobshchestva o zashchite prav potrebitelei. Obzornaia informatsiia [Legislation of foreign countries: The legislation of the European Economic Community on consumer protection. Overview Information]. Issue 1. Moscow: Izdatelstvo VNIISZ [in Russian].
- 11 Hrazhdanskii kodeks Respubliki Kazakhstan. Kodeks Respubliki Kazakhstan ot 27 dekabria 1994 hoda No. 268-XIII. [Civil Code of the Republic of Kazakhstan. Code of the Republic of Kazakhstan dated December 27, 1994 No. 268-XIII]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K940001000> [in Russian].
- 12 Shevchenko, Ya.O. (1995). *Potrebiteliu o ego pravakh: Voprosy i otvety [Consumer about his rights: Questions and Answers]*. Almaty: Zheti zharhy [in Russian].
- 13 Basin, G.Yu., & Suleimenov, M.K. (2005). *Kommentarii Hrazhdanskoho kodeksa Respubliki Kazakhstan (Osobennaia chast) [Comment of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan (special part)]*. Almaty: Zheti zharhy [in Russian].
- 14 O praktike primeniia sudami zakonodatelstva o zashchite prav potrebitelei. Normativnoe postanovlenie Verkhovnoho Suda Respubliki Kazakhstan ot 25 iulia 1996 h. No. 7 [On the practice of application of consumer protection law by the courts. Regulatory Resolution of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan dated July 25, 1996 No. 7]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P96000007S> [in Russian].

А.Қ. Нұржанова, Л.С. Серікова

*М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті, Орал, Қазақстан
(E-mail: Aina_ask@mail.ru)*

Қазақстанда медиация институтын дамытудың ерекшеліктері

Мақалада еліміздің азаматтық іс жүргізу құқығындағы медиация арқылы дауларды шешудің теориялық және тәжірибелік мәселелеріне жүйелі түрде зерттеу жүргізілді. Еліміздегі медиация институтының қалыптасуы мен дамуының ерекшеліктері зерделенген. Авторлар қазақ қоғамындағы билер институтымен сабақтастығын ашып көрсету және көне дәстүрді жаңғыртып, билер сотының мүмкіндіктерін еліміздегі татуластыру рәсімдеріне енгізу мәселелеріне тоқталған. Азаматтық іс жүргізудегі медиация тәртібімен дауды реттеу мен бейбіт келісім жасаудың ұқсастықтары мен ерекшеліктері анықталды. Жүргізілген зерттеу — азаматтық процестік құқықтың маңызды институттарының бірін, яғни медиация рәсімін, жүзеге асыруда орнатылатын құқықтық қатынастардағы делдалдың қатысуымен өткізілетін татуластыру рәсімі қағидаттарының ерекше маңыздылығын көрсетіп отыр. Медиацияның қоғамдық дамудың бастау көзі болып табылатын өткір карама-қайшылықтар сияқты жанжалдарды реттеуде болатын әдістерін анықтаған. Нормативтік және доктриналды сипаттағы медиацияның құқықтық негіздерін зерттеу барысында олардың өзара іс-әрекеті мен арақатынасының деңгейі анықталды. Құқыққолдану тәжірибесінде татуластыру рәсімінің сәтті қолданылуы қатысушы тараптардың медиация рәсіміне, еліміздегі медиативтік практиканың сәтті дамығандығының көрсеткіші болып табылатын медиатордың өзіне сенуімен байланысты. Медиация адамдар арасындағы адамгершілік және іскерлік қатынастарды сақтау сияқты, одан маңыздырақ мақсаттарға қызмет етеді. Партисипативтік рәсім заңды және жеке тұлғалардың азаматтық, еңбек, отбасылық, басқа да құқықтық қатынастардан туындаған азаматтық-құқықтық дауларда өркениетті елдерде қолданылуы түрлі балама тәсілдерді тәжірибеге енгізуі де анықталды.

Кілт сөздер: медиация, медиатор, партисипативтік рәсім, соттағы татуластыру рәсімі, судья, қорғаушы, Қазақстан халқының Ассамблеясы, кассациялық инстанция, Халықаралық құқық қорғау орталығы, мемлекеттік баж, сот шығындары.

2014 ж. Жоғары Сот Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексінің жобасын құруға және сот процесінде медиацияны енгізу бойынша азаматтық қоғамның пікірін зерттеу қажеттілігіне байланысты «Соттағы татуластыру рәсімі» экспериментін жүргізді. 2014 ж. медиация кәсіпқой медиатор мен судьяның қатысуымен сәтті қолданылды.

Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексінің 17-т. татуластыру рәсімдері қарастырылған [1]. Соттардың тараптардың татуласуы үшін шаралар қолданатындығы, дауды процестің барлық сатыларында реттеуде оларға жәрдемдесетіндігі туралы айтылған.

Тараптар татуласу келісімін, дауды (жанжалды) медиация тәртібімен реттеу туралы келісімді немесе дауды партисипативтік рәсімдер тәртібімен реттеу туралы келісімді жасап, ҚР-ның Азаматтық процестік кодексінде белгіленген тәртіппен өзге де тәсілдерді пайдалана отырып, дауды өзара талаптардың толық көлемінде не бір бөлігінде реттей алады. Тараптар сот кеңесу бөлмесіне кеткенге дейін бірінші, апелляциялық, кассациялық сатылардағы соттарда дауды (жанжалды) медиация тәртібімен реттеу туралы өтінішхат беруге құқылы. Тараптардың дауды (жанжалды) медиация тәртібімен реттеу туралы өтінішхаты, егер бұл қосымша процестік әрекеттерді және істі қарауды тоқтата тұруды талап етпесе, кассациялық сатыдағы сотта берілуі мүмкін. Тараптар кассациялық сатыдағы соттағы өтінішхатпен бір мезгілде дауды (жанжалды) медиация тәртібімен реттеу туралы келісімді ұсынуға тиіс. Медиатор медиацияны жүргізу туралы өтінішхатты берген және тараптардың медиатормен жасасқан шарты бірінші және апелляциялық сатылардағы соттарға ұсынылған жағдайда іс бойынша іс жүргізу бір айдан аспайтын мерзімге тоқтатыла тұрады. Ал бірінші немесе апелляциялық сатыдағы судья медиацияны өткізу туралы өтінішхатты берген кезде сот іс бойынша іс жүргізуді он жұмыс күнінен аспайтын мерзімге тоқтата тұруға құқылы. Бірінші сатыдағы сотта медиацияны өткізу үшін іс басқа судьяға беріледі. Тараптардың өтінішхаты бойынша медиацияны іс жүргізуінде іс жатқан судья өткізуі мүмкін. Медиацияны апелляциялық сатыдағы сотта өткізу үшін іс, әдетте, соттың алкалы құрамындағы судьялардың біріне беріледі. Медиацияны өткізетін судья медиация өткізілетін күнді тағайындайды және тараптарға оның өткізілетін уақыты мен орны туралы хабарлайды. Сотта медиацияны өткізу хаттамасы жүргізілмейді.

Егер дауды (жанжалды) медиация тәртібімен реттеу туралы келісім сот актісін орындау сатысында жасалса, ол сот актісінің орындалатын орны бойынша бірінші сатыдағы сотқа немесе көрсетілген сот актісін қабылдаған сотқа бекітуге ұсынылады. Іс жүргізуінде іс жатқан судья (сот құрамы) дауды (жанжалды) медиация тәртібімен реттеу туралы келісімнің мазмұнын тексереді және оны бекіту және іс бойынша іс жүргізуді тоқтату туралы ұйғарым шығарады. Егер тараптар медиация тәртібімен келісімге қол жеткізбесе немесе келісімнің шартын сот бекітпесе, істі талқылау жалпы тәртіппен жүргізіледі.

Тараптар сот кеңесу бөлмесіне кеткенге дейін дауды партисипативтік рәсім тәртібімен реттеу туралы өтінішхатты мәлімдеуге құқылы. Партисипативтік рәсім екі тараптың да адвокаттарының дауды реттеуге жәрдемдесуімен тараптар арасында келіссөздер жүргізу арқылы судьяның қатысуынсыз өткізіледі.

Іс жүргізуінде іс жүргізіп жатқан судья (сот құрамы) дауды партисипативтік рәсім тәртібімен реттеу туралы келісімнің мазмұнын тексереді және оны бекіту және іс бойынша іс жүргізуді тоқтату туралы ұйғарым шығарады. Егер тараптар партисипативтік рәсім тәртібімен келісімге қол жеткізбесе немесе сот келісім шартын бекітпесе, істі талқылау жалпы тәртіппен жүргізіледі.

Сонымен қата ҚР-сы Жоғарғы Соты Төрағасының 2016 жылғы 16 қыркүйктегі № 6001-16-7-4/186 өкімімен бекітілген татуластыру рәсімдерін қолдану бойынша әдістемелік ұсынымдар дайындалған болатын. Әдістемелік ұсынымда татуластыру рәсімдерін жасаудың тәртіптері егжей-тегжейлі көрсетілген.

Қазіргі уақытта медиация түсінігі біздің күнделікті өмірімізге енді деп үлкен сенімдікпен айтуға болады. Жаңа редакцияда Азаматтық процестік кодекстің қабылдануына орай 2016 жылдың қаңтар айынан бастап медиацияның қолданылу мүмкіндігінің аясы кеңейді. Қазіргі уақытта бірінші және апелляциялық инстанциядағы сот процесінің алғашқы сатысында медиацияны сот та өкізе алады. Талап арызды беру кезінде төленген мемлекеттік баж толық көлемде, ал кассациялық инстанцияда 50 % көлемінде қайтарылады.

2016 жылдың 9 айы ішінде медиация жолымен қысқартылған азаматтық істердің саны 13372 құраса, 2015 жылдың осындай уақыт ішінде оның саны 4760 болған болатын.

Қазіргі уақытта республикада 967 кәсіпқой емес және 1920 кәсіпқой медиатор қызмет етуде, олардың 2016 жылдың 9 айы ішінде жеке немесе істің сотта қаралуы кезінде реттеген даулар саны 9000-ға жетеді. Медиация институтының әрі қарай дамуы қоғамдағы барлық өзара қарым-қатынастардың қолайлы болуына өз септігін тигізеді.

Медиация институтын дамытуда «Самұрық-Қазына» ұлттық әл-ауқат қоры және т.б. квазимемлекеттік кәсіпорындар белсенділік танытып отыр. «Самұрық-Қазына» ұлттық әл-ауқат қоры 1100 медиаторды оқытқаны мәлім [2].

Медиация судья да, төреші де, қорғаушы да емес, екі тарапқа тиімді ортақ шешімді қабылдауға көмектесетін тараптар арасындағы келіссөздерді ұйымдастырушы, жанжалдасушы тұлғалардың арасындағы келісім рәсімінің қатысушылары.

Қазіргі уақытта Қазақстанда кәсіпқой және кәсіпқой емес медиаторлардың біртұтас тізілімі жоқ. Қазақстан Республикасының аумағында медиацияны жүзеге асыратын медиаторлардың ұйымында өзінің кәсіпқой медиаторлар тізілімі бар. Кәсіби емес негізде медиацияны жүзеге асыратын медиаторлардың кәсіпқой емес тізілімін аудан (облыстық маңызы бар қала), қаладағы аудан, аудандық маңызы бар қала, кент, ауыл, ауылдық округ әкімі жасайды.

Медиацияны өткізу бойынша медиаторлар қызметін материалдық, ұйымдастырушылық-құқықтық жағынан қамтамасыз ету үшін және басқа да жағдайларды жасау үшін ҚР «Коммерциялық емес ұйымдар туралы» Заңымен бекітілген тәртіпке сәйкес, коммерциялық емес, мемлекеттік емес, өзін-өзі қаржыландыратын, өзін-өзі басқаратын бірлестіктер түрінде медиаторлардың ұйымдары құрылады. Медиаторлар ұйымдары медиация бойынша тиісті даярлықтан өткені туралы құжат (сертификат) бере отырып, медиаторларды кәсіби даярлауды және олардың біліктілігін арттыруды өткізуге құқылы. Медиаторлардың ұйымына немесе медиаторлар қоғамдастығына (одағына) кіру ерікті түрде жүзеге асырылады. Медиаторлардың ұйымына немесе медиаторлар қоғамдастығына (одағына) кіру жарнасын төлеуге тыйым салынған. Тәжірибе көрсетіп отырғандай, жалпы және құқықтық мәдениеті анағұрлым жоғары жерлерде медиация кең таралған, себебі ол азаматтық қоғамның қалыптасуына септігін тигізеді. Қазақстанда медиация Заңының қолданысқа енгеніне 5-6 жыл болса да, енді ғана ұйымдар мен халықтың арасында медиация туралы түсінік пайда бола бастады.

Медиацияның даму болашағы өте зор, себебі медиация жанжалдасушы тараптарға қолайлы шешім қабылдайтын икемді рәсім. Медиация тәртібімен дауды реттеу мен бейбіт келісім жасаудың ұқсас жақтары бар. Егер бейбіт келісімшарттары талап арыз шеңберінен тыс болса, сот бейбіт келісімді бекітпейді, оның үстіне заңнама тәртібінде соттың бейбіт келісімді жартылай бекітуі қарастырылмаған. Медиация кезінде тараптар айтылған ұстанымдардан бастартып, дауды реттеудің түрлі жолдарын қарастыра алатындығы — медиацияның, бейбіт келісімге қарағанда, пайдалылығы жағынан айырмашылығы бар екенін көрсетеді.

Дауды реттеу туралы медиативтік келісім сот процесі барысында да, соттан тыс тәртіпте де жүзеге асырылады. Тараптардың соттан тыс тәртіпте жасаған медиативтік келісімдердің азаматтық-құқықтық келісімшартпен тең күші бар, сол себепті тараптардың бірі келісімді орындауға бастартқан жағдайда, мүдделі тарап жеңілдетілген (жазбаша) іс жүргізу тәртібіне сәйкес, келісім бойынша міндетті орындау туралы шағымымен сотқа жүгінуге құқығы бар. Осыған орай істің сотта қаралуы аясында медиацияның жүзеге асырылуы тиімдірек және оның үстіне төленген мемлекеттік баж төлеген тұлғаға қайта қайтарылады. Егер тараптың бірі сотпен бекітілген медиативтік келісімнің шартын орындамаса, онда екінші тарап медиативтік келісімді мәжбүрлі түрде орындату туралы шағыммен сотқа жүгінуге құқы бар. Азаматтық іс бойынша азаматтық, еңбек, отбасылық және басқа да құқықтық қатынастардан туындаған дауларды реттеу бойынша медиация рәсімінің басталуының өзі белгілі бір іс бойынша сот ісін тоқтатуға негіз бола алады. Осылайша тараптар сот процесі барысында «үзіліс» алуға және тараптар үшін өзара тиімді шешімді табу үшін жалпы алғанда 2 айға істі тоқтатуға құқы бар.

Онша ауыр емес және ауырлығы орташа санаттағы қылмыстық істерді сот, анықтау және тергеу органдары тараптардың медиация тәртібімен келісімге келуі негізінде қысқартады. Қылмыстық сот өндірісінің басты міндеттерінің бірі — татуластыруға ықпал ету. Медиация жеке, қылмыстық құқықта көтермелеу әдісі, қылмыспен күресте ымыраға келу институты ретінде танылады. Көрсетілген талаптарға толық мәнде екі қылмыстық-құқықтық институт жауап береді: шын өкіну және жәбірленушімен татуласу. Медиация институтына жалпы Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексінің 88-1 бабында көрсетілген нормалар жатқызылады.

ҚР ПМ-ң ресми мәліметтері бойынша, «Медиация туралы» Заңының өз күшіне енгеннен бастап, осы рәсіммен республика бойынша қысқартылған істер санының көбею заңдылығы байқалып отыр [3] (кестені қара).

К е с т е

Қысқартылған істер саны

Жылдар	Медиация тәртібімен қысқартылған істер саны
2011	2
2012	18
2013	182
2014	1611
2015	3066

Елімізде медиацияны қолданудың аясын кеңейту және оны насихаттау бағытында сот жүйесінің қосып жатқан үлесін атап өткен жөн.

Бүгінгі күні сот жүйесін одан әрі жетілдіру тарапына ерекше көңіл бөлініп, заңнамаларға өзгерістер енгізілді, оның ішінде дауларды шешудің балама амалдарын қолдану аясын кеңейтуге айрықша мән беру басты талапқа айналып отыр.

Әрі қарай медиация институтын дамыту бойынша Батыс Қазақстан облысында атқарылып жатқан жұмыстарға тоқталып кетуді жөн көрдік. Осы ретте, Батыс Қазақстан облыстық сотымен медиация туралы заңының өз деңгейінде жүзеге асырылып, бітімгершілік рәсімдерін арттыру мақсатында біраз шаралар атқарылды. Бітімгершілік рәсімін одан әрі дамыту мақсатында 2017 жылдың 20 ақпанында Батыс Қазақстан облыстық соты, БҚО Орал қаласының Ішкі істер басқармасы, Орал қаласының прокуратурасы және «Медиаторларды жетілдіру орталығы» РҚБ-нің кәсіпқой медиаторы арасында сотқа дейін тергеу сатысында тараптардың татуласуына байланысты қылмыстық істерді қысқарту туралы Ынтымақтастық меморандумына қол қойылды. Аталған

Меморандумда бітімгершілік рәсімдер институтын нығайту, дауды шешудің балама тәсілдерін қолданудың оң тәжірибелерімен алмасу, насихаттау, бітімгершілік рәсімдерін қолдану саласында өзара қолдау көрсету және ықпал ету, сотқа дейінгі тергеу сатысында бітімгершілік рәсімін бекітудің салдарын түсіндіру шаралары қарастырылған. Осы Меморандум аясында Орал қаласының Ішкі істер басқармасының ғимаратында медиатор кабинеті ресми түрде ашылды. Медиатор кабинеті қажетті көрнекі құралдармен жабдықталған және кәсіби медиатор қызметінің ерекшеліктері мен сотқа дейінгі мәмілеге келу шаралары, қандай жағдайда медиатор көмегі қажет болатыны, медиаторға кімнің жүгінетіні, медиаторға хабарласқан азаматтарға берілетін көмектер жөнінде ақпараттық көрнекілікпен қамтамасыз етілген. Кабинетте екі кәсіби медиатор қызмет атқарады.

Орал қаласында Қалалық ішкі істер басқармасының тергеу және анықтау бөлімдерімен, Орал қаласының Прокуратурасымен 2016 жылдың 12 айында сотқа дейін тергеу сатысында ақтаумен байланысты емес істер бойынша 2520 қылмыстық іс қысқартылған. Тараптардың татуласуына байланысты медиация тәртібімен 629 іс қысқартылып, барлық қысқартылған істердің 25 %-ын құраған. Оның Орал қаласының Ішкі істер басқармасымен 314, Орал қаласының Прокуратурасымен 315 іс сотқа жетпей медиация заңын қолданумен қысқартылған.

2017 жылдың екі айында қалалық Ішкі істер басқармасы және прокуратурасымен ақтаумен байланысты емес істер бойынша 378 қылмыстық іс қысқартылса, оның 145-сі медиация тәртібімен қысқартылып, 39 % құрады. Орал қаласының Ішкі істер басқармасымен 107, Орал қаласының Прокуратурасымен 38 іс сотқа жетпей медиация заңын қолданумен қысқартылған.

Сонымен қатар облыс бойынша Батыс Қазақстан облысының жергілікті аудандық құқық қорғау органдарымен 2016 жылдың 12 айында ақтаумен байланысты емес істер бойынша 4409 қылмыстық іс қысқартылған. Оның 783-і медиация заңын қолданумен жүзеге асып, барлық қысқартылған істердің 18%-ын құраған. Оның ішінде аудандық ішкі істер бөлімдерімен 431 іс, аудандық прокуратура органдарымен 352 іс сотқа жетпей медиация рәсімін қолданумен қысқартылған.

2017 жылдың екі айында жергілікті аудандық құқық қорғау органдарымен сотқа дейін тергеу сатысында 557 іс қысқартылса, оның 159 медиация рәсімін қолданумен жүзеге асып, барлық қысқартылған істердің 29 %-ын құрап отыр. Оның ішінде аудандық ішкі істер бөлімдерімен 75 іс, аудандық прокуратура органдарымен 84 іс сотқа жетпей медиация рәсімін қолданумен қысқартылды.

Жалпы республика соттарында істерді татуластыру рәсімдері арқылы реттеу және қарау бойынша соңғы жылдары ілгерілеу байқалады. Мысалы, Батыс Қазақстан облысы соттарымен татуластыру рәсімдерін қолдану арқылы істерді қарау қарқыны өсуде. Оны статистикалық мәліметтерден байқауға болады. 2016 жылдың 12 айы бойынша облыс соттарымен 1392 азаматтық іс татуластыру рәсімдерін қолдану арқылы қаралған. Соның ішінде бейбіт келісімге келу арқылы – 225 іс, медиация тәртібімен – 1159, ал партисипативтік тәсіл арқылы 8 іс болып отыр. Бұл көрсеткіш жалпы қаралған 27090 азаматтық істің 5,1 % құрап отыр.

Медиация қызметін одан әрі дамыту, халық арасында медиацияның бағыт-бағдарын түсіндіру, әлеуметтік шиеленістерді болдырмау және өңірде қоғамдық келісімді нығайту іс-шаралары облыс әкімдігі мен облыстық сот арасында ынтымақтастық туралы меморандум шеңберінде тиімді жүзеге асырылуда. Облыстық сот және облыстық ассамблея хатшылығы арасындағы бекітілген бірлескен тәжірибелік іс-қимыл жоспары аясында біраз тыңдырылымды жұмыстар атқарылды.

Республикамызда медиация институтын мемлекет тарапынан қолдаудың бір қадамы – ол Қазақстан халқы Ассамблеясының осы жұмысқа жұмылдырылуы деп айтуға болады. Елбасы Н.Назарбаев Қазақстан халқы Ассамблеяның XXIV сессиясында медиацияны дамыту – Ассамблеяның негізгі бір бағыты екендігін айқындап берген болатын. Елбасымыздың осы бағыттағы тапсырмасы және мемлекетіміздің дамуына және ел болашағына бағытталған келешек үшін маңызды «Бес институционалдық реформа бойынша 100 нақты қадам» Ұлт жоспарын өңірімізде орындалуын жүзеге асыру мақсатында 2016 жылдың 22 сәуірінде Батыс Қазақстан облысының әкімдігі мен Батыс Қазақстан облыстық соты арасында өзара ынтымақтастық туралы меморандумға қол қойылды. Меморандумда сот қызметінің кейбір бағыттары бойынша, оның ішінде дауларды шешудің балама амалдарын қолдану аясын кеңейту, ақпараттық технологияларды сот ісін жүргізуде кеңінен қолдану мәселелері қарастырылған.

2016 жылдың 30 маусымындағы Жоғарғы Сотпен Қазақстан Халқы Ассамблеясы арасында татуластыру рәсімдері саласын дамыту туралы өзара әріптестік меморандумының орындалуын жүзеге асыру бағытында арнайы жұмыс тобы құрылып, Батыс Қазақстан облысы халқы Ассамблеясымен және Облыстық сотпен бекітілген қадамдық іс-шаралар жоспары мен медиа-

жоспар әзірленді. Жоғарыда көрсетілген жоспарлы іс-шаралардың нәтижесінде «Қоғамдық келісім» коммуналдық мемлекеттік мекемесінде медиация бөлмесі ашылып, техникалық құрал-жабдықтармен және әдістемелік әдебиетпен қамтамасыз етілді. Қазіргі таңда медиация бөлмесі толыққанды жұмыс жасауда.

Облыс бойынша 150 медиация кабинеті ашылды. Оның 6-уы қалада, 14-і аудан орталығында, 130-ы ауылдық округтерде жұмыс істеуде. Бұл жұмысқа 224 кәсіби емес медиаторлар тартылды. Қазіргі уақытта Батыс Қазақстан халқы Ассамблеясында 268 медиатор (40 — кәсіби, 224 — кәсіби емес, 4 — доғарыстағы судья) кіретін кәсіби және кәсіби емес медиаторлардың тізімі жасақталды. Қазіргі уақытта облыстағы медиация кабинеттерімен азаматтар арасында 2000-нан аса медиациялық келісім орнатылған. Республикада Қазақстан халқы Ассамблеясы, соның ішінде БҚО ҚХА медиацияны дамыту және оны насихаттау мақсатында түрлі мемлекеттік және мемлекеттік құрылымдармен жүйелі жұмыс бастауда. Облыстық «Орал өңірі» мен «Приуралье» газеттерінде, «Қазақстан-Орал» телеарнасында арнаулы айдарлар ашылып, медиажоспарға сәйкес медиация саласына қатысты мәселелер талқыланды. Облысымыздың судьялары тарапынан халыққа «Медиация» заңын жетік түсіндіру жұмыстарын жандандыру бағытында ұтқыр топ құрылып, татуластыру рәсімдеріне арналған бұқаралық ақпарат құралдарына жариялымдар жариялануда. Осы бағыттағы насихат және медиация мәселесі бойынша халық арасында түсіндіру жұмыстарын жүргізу аясында облыстық соттың тапсырысымен жергілікті «ТДК-42» телеарнасында қазақ және орыс тілінде баяндалатын «Заң үстемдігі» арнайы тележобасы дайындалып, дауларды шешудің балама амалдары, медиация жөніндегі бағдарламаның көрсетілімі көрермендерге ұсынылды.

Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты мен Қазақстан халқы Ассамблеясы арасында өзара Ынтымақтастық туралы меморандумының сотқа дейінгі және соттан тыс дауларды реттеу институттарын дамыту бойынша іс-қимыл жоспарын жүзеге асыру мақсатында «Медиация күні» республикалық акция шеңберіндегі Қазақстан халқы Ассамблеясының қолдауымен 05.08.2016 ж. Достық үйінде «Медиация институтын дамыту» тақырыбына облыстық форум өткізілді. Іс-шара Қазақстан халқы Ассамблеясының кәсібінің басты бағыттарының бірі болып табылатын медиацияның дамыту мақсаты мен міндеттерін, дауларды шешудің тиімді тәсілі екенін түсіндіруге, медиация институтын насихаттауға бағытталды. Форум соңында үздік медиаторлар алғыс хаттармен марапатталды. Дауларды сотқа дейін және соттан тыс реттеу институттарын белсенді енгізу және жан-жақты дамыту мақсатында, сонымен қатар халықтың әлеуметтік тұрғыдан әлжуаз топтарына ақысыз құқықтық және медиаторлық көмек көрсетуге ықпалдастық таныту шеңберінде Батыс Қазақстан облыстық соты және «Халықаралық құқық қоғау орталығы» қоғамдық бірлестігі арасында 2016 жылдың 9 желтоқсанында өзара ынтымақтастық туралы меморандумына қол қойылды [4].

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты Төрағасының 2017 жылғы 26 қаңтардағы № 6001-1-17-7-4/16 өкімімен «Даулардың жекелеген санаттары бойынша дауларды (жанжалдарды) медиация тәртібімен сотқа дейінгі реттеуді енгізу бойынша пилоттық жобаны іске асыру туралы» ереже бекітілген болатын [5]. Даулардың жекелеген санаттары бойынша дауларды (жанжалдарды) медиация тәртібімен сотқа дейінгі реттеуді енгізу бойынша пилоттық жобаны іске асыру туралы ереже Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексіне және «Медиация туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес әзірленген және оның мақсаттарын, міндеттерін және тәртібін анықтайды.

Пилоттық жобаның мақсаты даулардың (жанжалдардың) жекелеген санаттарын медиация тәртібімен сотқа дейінгі реттеуді азаматтық сот ісін жүргізуге енгізу болып табылады. Ал міндеттері: 1) татуластыру рәсімдерін қолдану аясын кеңейту; 2) азаматтардың сот шығындарын барынша азайту; 3) халықтың соттан тыс дауды (жанжалды) реттеу мүдделілігін анықтау болып табылады.

Аталған жоба бойынша медиация жүргізу болып табылатын даулардың (жанжалдардың) санаты келесі:

– баланың мүдделеріне орай (баланың тұрғылықты жерін анықтау туралы, ата-ананың баламен араласу тәртібін анықтау туралы, баланы басқа адамдардан тартып алу туралы, білім алушылардың білім жүйесінде жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру, жоғарғы білім беру жүйесінің күндізгі оқу нысаны бойынша 21 жасқа дейінгі кәмелетке толған балаларды асырауға алимент өндіріп алу туралы);

– Қазақстан Республикасы Еңбек кодексінің 159-б. 1-т. міндетті түрде сотқа дейінгі келісім комиссиясына жүгіну тәртібі көзделмеген еңбек даулары;

– мұрагерлік;

– көршілердің арасындағы жер учаскесінің шекараларын анықтау, пәтерді су басқандығы туралы;

- пәтерден шығару туралы, кондоминиумды басқару мәселелері бойынша;
- некені бұзу және мүлікті бөлу туралы;
- қарыз келісімшарттары бойынша;
- сақтандыру [6].

Пилоттық жобаны жүргізудің қағидаттары, яғни, медиацияны тараптардың келісімі бойынша сотта судья не татуластыру рәсімдерін жүзеге асыратын медиатор жүргізеді. Медиация мынадай қағидаттар негізінде жүргізіледі:

1) еріктілік; 2) медиация тараптарының тең құқылығы; 3) татуластыру рәсімдерін жүзеге асыратын медиатордың тәуелсіздігі мен бейтараптылығы; 4) медиация рәсіміне араласуға жол бермеушілік; 5) құпиялық; 6) қолданыстағы заңнаманың талаптарына сай болуы.

Пилоттық жобаға қатысушылар болып мыналар табылады:

- кәметке толмағандардың істері жөніндегі мамандандырылған ауданаралық соттар;
- азаматтық істер қарайтын аудандық және оларға теңестірілген соттар;
- мамандандырылған ауданаралық экономикалық соттар;
- медиаторлар.

Пилоттық жоба мынадай екі бағыт (сегмент) бойынша іске асырылады:

- 1) ұйымдастырушылық;
- 2) ақпараттық.

Ұйымдастырушылық сегмент судьялар жұмысын ұйымдастыруды көздейді.

Ақпараттық сегмент:

– Жоғарғы Сотының және жергілікті соттардың интернет-ресурстарына даулардың жекелеген санаттары бойынша дауларды (жанжалдарды) медиация тәртібімен сотқа дейінгі реттеуді енгізу бойынша пилоттық жобаны жүргізу туралы ақпаратты орналастыруды, сондай-ақ пилоттық жобаға қатысатын соттардың интернет-ресурстарында пилоттық жоба өткізілетіні туралы тақырыптық бөлімдерді құруды;

– даулардың жекелеген санаттары бойынша дауларды (жанжалдарды) медиация тәртібімен сотқа дейінгі реттеуді енгізу бойынша пилоттық жобаны іске асыру туралы бұқаралық ақпарат құралдары арқылы түсіндіру жұмыстарын жүргізу;

– телевизиялық арналарда медиаторлардың, оның ішінде практик-заңгерлердің және ғалымдардың қатысуымен ақпараттық (пікірталас) алаңдарды құру;

– соттарда даулардың (жанжалдардың) жекелеген санаттары бойынша медиацияны енгізу бойынша пилоттық жобаны жүргізу туралы ақпараттық стендтерді орналастыруды көздейді.

Медиацияны жүргізу тәртібі Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексінің (бұдан әрі – АПК) 48, 174, 179, 180, 194, 201, 246 және 277-баптарының, «Медиация туралы» Қазақстан Республикасы Заңының талаптары ескеріліп және мынадай қағидалармен айқындалады:

1) судья өтініш келіп түскен кезде, АПК-нің 165-б. 16-т. сәйкес, тараптарға хабарлама жібереді, соның ішінде, мыналар көрсетіледі:

– тараптардың істі дауды (жанжалды) медиация тәртібімен реттеу туралы келісіммен аяқтау құқығы;

– дауды (жанжалды) медиация тәртібімен шешудің басымдықтары туралы;

– пилоттық жобаға қатысу бойынша өз ұстанымдарын жазбаша түрде білдіру қажеттілігі және медиатормен медиация жүргізу туралы тараптардың жасалған жазбаша келісімін 5 (бес) күннің ішінде сотқа ұсыну туралы;

– пилоттық жобаға қатысудан бастартқан жағдайда тараптардың бұл туралы жазбаша өтінішін сотқа жіберу және істі сот талқылауына дайындау туралы ұйғарымда баяндалған іс-әрекеттерді орындауға кірісу қажеттілігі туралы;

– кәсіби және кәсіби емес медиаторлар тізімдері туралы;

– медиация кабинеттері туралы ақпарат беріледі;

2) медиатор медиацияны жүргізу туралы өтінішхатты берген және тараптардың медиатормен жасасқан шарты соттарға ұсынылған жағдайда іс бойынша іс жүргізу АПК-нің 272-б. 7-т. сәйкес 10 жұмыс күнінен аспайтын мерзімге тоқтатыла тұрады;

3) тараптар медиацияны судья өткізетіндігі туралы өтінішхатты берген кезде медиация 10 жұмыс күні ішінде жүргізіледі;

4) татуластыру рәсімдерін жүзеге асыратын медиатор тараптардың келісімімен немесе олардың өтінішхаты бойынша, егер бұл медиацияның мақсаттарына қолжеткізу үшін қажет болса, татуластыру рәсімдеріне басқа адамдарды қатыстыруға құқылы;

5) медиация тараптарының татуластыру рәсімдерін жүргізу кезінде қолжеткізген дауды (жанжалды) реттеу туралы келісім жазбаша нысанда жасалады және оған тараптар қол қояды;

6) келісімде медиация тараптары, даудың (жанжалды) нысанасы, татуластыру рәсімде жүзеге асыратын медиатор туралы деректер, сондай-ақ тараптар келіскен келісімнің шарттары, оларды орындаудың тәсілдері мен мерзімдері, медиацияның құпиялылығы туралы тараптардың міндеттемелері және оларды орындамаудың немесе тиісінше орындамаудың салдарлары қамтылуға тиіс;

7) медиацияны медиатордың жүргізуі кезінде тараптардың дауды (жанжалды) реттеу туралы қолжеткізген келісімі немесе дауды (жанжалды) медиация жолымен шешуге мүмкіндік болмауына байланысты тараптар жазбаша түрде медиациядан бастартуы осы азматтық іс 3 (үш) жұмыс күн ішінде оның іс жүргізуіндегі судьяға жолданады;

8) АПК-нің 277-б. 6-т. және 410-б. сәйкес оның іс жүргізуіндегі іс бойынша судья дауды (жанжалды) медиация тәртібімен реттеу туралы келісімді бекіту туралы және іс бойынша іс жүргізуді тоқтату туралы ұйғарым шығарады;

9) судья дауды (жанжалды) медиация тәртібімен реттеу және іс бойынша іс жүргізуді тоқтату туралы келісімді бекіту туралы ұйғарымда сот АПК-нің 278-б. 3-б. сәйкес мемлекеттік бажды қайтару туралы көрсетеді;

10) егер тараптар медиация жүргізген кезде келісімге қолжеткізбесе, іс бойынша іс жүргізу қайта басталып, істі сот талқылауына дайындау жалпы тәртіппен жүргізіледі. Бұл туралы іс бойынша іс жүргізуді қайта бастау туралы соттың ұйғарымында көрсетіледі;

11) тараптар медиацияны жүргізуден бастартқан жағдайда судья істі соттың талқылауына дайындауды АПК-нің 165-б. белгіленген тәртіпте жүргізеді.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының азаматтық істер жөніндегі сот алқасы:

1) пилоттық жобаның үйлестірушісі болып табылады;

2) пилоттық жобаны өткізудің әдістемелік және нормативтік қамтамасыз етілуін жүзеге асырады;

3) пилоттық жобаға қатысатын соттарға ақпараттық сипаттағы тиісті материалдарды жолдайды;

4) пилоттық жобаға қатысатын соттардан алынған ақпаратты қорытады.

Пилоттық жобаны жергілікті соттарда өткізуді үйлестіру үшін жауапкершілік облыстық және оларға теңестірілген соттардың азаматтық істер жөніндегі апелляциялық сот алқаларының төрағаларына жүктеледі.

Пилоттық жоба аяқталған соң үйлестіруші Жоғарғы Соттың Төрағасына оның нәтижелері туралы есептік ақпаратты және пилоттық жобаның тетіктерін барлық соттарға енгізудің орындылығы туралы ұсыныстарды береді.

Сонымен қатар Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты Төрағасының 2016 жылғы 16 қыркүйектегі № 6001-16-7-4/186 өкімімен татуластыру рәсімдерін қолдану бойынша әдістемелік ұсынымдар бекітіліп, соттарда татуластыру рәсімдерін қолдануда судьяларға қажетті ереже болып табылып отыр деуге болады [7].

Аталған әдістемелік ұсынымдар Қазақстан Республикасы Азаматтық процестік кодексіне, Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексіне, «Медиация туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес соттардың татуластыру рәсімдерін біркелкі қолдануын қамтамасыз ету мақсатында әзірленді. Сот тараптардың татуласуы үшін шаралар қабылдайды, процестің барлық сатысында оларға дауды шешуге ықпал етеді. Тараптардың мынадай татуластыру түрлерін: 1) татуласу келісін; 2) медиатордың қатысуымен, сонымен қатар егер медиация сотта жүргізілсе, судьяның қатысуымен медиацияны; 3) екі тараптың адвокаттарының қатысуымен азаматтық сот ісін жүргізу шеңберінде партисипативтік рәсімді қолдана отырып, дауды шешу туралы өтінішхат берулеріне болады.

Жариялылық-құқықтық қатынастардан туындайтын істерді қоспағанда, татуластыру рәсімін қолдана отырып, дауды реттеу туралы өтінішхат кез келген талап қою іс жүргізуі бойынша, егер Азаматтық процестік кодексте немесе заңда өзгеше көзделмесе, берілуі мүмкін. Татуласу келісімі

бірінші, апелляциялық, кассациялық сатылардағы соттарда сот кеңесу бөлмесіне кеткенге дейін сот талқылауының кез келген сатысында, сондай-ақ сот актісін орындау барысында жасалуы мүмкін. Татуласу келісімі жазбаша нысанда жасалады және оған тараптар немесе олардың өкілдері (сенімхатта арнайы көзделген өкілеттіктері болған кезде) қол қояды. Татуласу келісімінің нысаны мен мазмұны АПК-нің 176-бабында көзделген. Егер тараптар құқықтар мен міндеттердің туындауын мән-жайларға байланыстырса, оларға қатысты оның басталуы немесе басталмауы белгісіз болған жағдайда татуласу келісімін кейінге қалдыру шартымен жасауға болмайды.

Тараптардың татуласу келісімін бекіту туралы өтінішхаты сот отырысында тараптардың қатысуымен қаралады. Татуласу келісімін бекітудің құқықтық салдарлары тараптарға оны сот бекіткенге дейін АПК-нің 177-б. 2-б. және 278-б. 2-б. сәйкес түсіндірілуі тиіс.

Егер іс оңайлатылған (жазбаша) іс жүргізуде қаралса, онда сот тараптардың татуласу келісімін бекіту туралы өтінішхатын АПК-нің 278-б. 2-б. көзделген іс бойынша іс жүргізуді тоқтатудың құқықтық салдарымен олардың танысқаны және оларға түсінікті болғаны туралы татуласу келісімінде көрсетілген жағдайда қарауға құқылы. Олар көрсетілмеген кезде сот жалпы тәртіппен талап қою іс жүргізу қағидалары бойынша істі қарауға көшеді. Татуласу келісімін бекіту және іс бойынша іс жүргізуді тоқтату туралы АПК-нің 177-б. талаптарына сәйкес сот ұйғарым шығарады. Соттың ұйғарымында: 1) татуласу келісімін бекіту және іс бойынша іс жүргізуді тоқтату; 2) бекітілетін татуласу келісімінің шарты және оны орындау мерзімдері.

Сот шығыстарын АПК-нің 176-б. 4-б. сәйкес бөлу көрсетілуі тиіс.

Егер татуласу келісімінде сот шығыстарын (мемлекеттік бажды және сот шығындарын) бөлу шарты көрсетілмесе, олар АПК-нің 176-б. 4-б. сәйкес өзара өтелген болып танылады. Талап қоюшыға ол төлеген мемлекеттік баждың «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» («Салық кодексі») Қазақстан Республикасының салық кодексінің 548-б. және АПК-нің 109-б. екінші бөлігінің ережелеріне сәйкес қайтарылғаны көрсетілуі тиіс. Татуласу келісімін бекіту туралы ұйғарымға апелляциялық сатыдағы сотқа шағымдануға және наразылық білдіруге болады. Татуласу келісімін бекітуден бастарту туралы ұйғарымға шағымдануға және наразылық білдіруге болмайды. Татуласу келісімімен аяқталған істер бойынша сот актілері кассациялық тәртіппен қайта қаралуға жатпайды. АПК-нің 48-б. сәйкес тараптар сотта қаралып жатқан істі дауды медиация тәртібімен реттеу келісімімен аяқтауы мүмкін. Тараптар медиацияға азаматтық сот ісін жүргізудің барлық сатыларында жүгінуі мүмкін. Төрағалық етуші істі сот талқылауына дайындау кезінде, сондай-ақ АПК-нің 194-б. тәртібіне сәйкес сот талқылауында тараптарға олардың дауды медиация тәртібімен шешу құқығы туралы және осындай әрекеттің салдарын түсіндіреді.

Судья тараптарға медиаторға жүгінуге мүмкіндік береді. Медиация туралы келісімшартта тараптардың ерікті түрде ниеттерін білдіруі медиация рәсіміне қатысудың шарты болып табылады. Медиация рәсімін жүргізу кезінде тараптар қаралып отырған дау бойынша шешім қабылдау үшін елеулі мән-жайларды ашады және олар қолжеткізген келісімшарттарының орындалуы үшін жауапты болады. Медиатордың дау тараптарын міндеттейтін қандай да болмасын шешім шығару өкілеттігі жоқ болғандықтан, тараптар дауды белгілі бір жағдайларға байланысты тоқтату туралы шешімді өздері қабылдайды. Медиатор дәлелдерді зерттемейді және тараптардың талаптарына құқықтық баға бермейді, оның міндеті – тараптар арасында келіссөздер жүргізу үшін жағдайлар жасау, даудың (жанжалдың) мәнін – тараптар даулап отырған мән-жайларды, сондай-ақ барлық қатысушылар үшін қолайлы шарттармен оларды шешудің ықтимал жолдарын талқылауға көмек беру болып табылады. Судьяның қандай да болмасын нысанда тараптарды медиацияға мәжбүрлеуге құқығы жоқ. Іс бойынша тараптардың дауды бірінші және апелляциялық сатыдағы соттарда медиация тәртібімен реттеу туралы өтінішхаты түскен кезде ол соттың кеңесу бөлмесіне кетуіне дейін қанағаттандырылады. Іс бойынша іс жүргізу АПК-нің 272-б. 7-т. сәйкес міндетті түрде бір айдан аспайтын мерзімге тоқтатылады.

Тараптар дауды медиация тәртібімен реттеу туралы өтінішхатты, егер қосымша процестік әрекеттерді және істі қарауды тоқтата тұруды талап етпесе, кассациялық сатыда бере алады. Бірінші сатыдағы сотта медиацияны өткізу үшін іс басқа судьяға беріледі. Тараптардың өтінішхаты бойынша медиацияны іс жүргізуінде қарап отырған судья жүргізуі мүмкін. Медиацияны өткізетін судья медиацияның өтетін күнін тағайындайды және тараптарды оның өтетін уақыты мен орны туралы хабардар етеді.

Соттағы медиация Азаматтық процестік кодекс және «Медиация туралы» ҚР Заңына сәйкес өтеді. Медиацияны іске асыру барысында судья бейтараптылықты және қаралып жатқан дау

тараптарына бірдей қарауды сақтауы тиіс. Медиация соттың қарауында жатқан жеке және (немесе) заңды тұлғалар қатысатын азаматтық, еңбек, отбасылық және өзге де құқық қатынастарынан туындайтын дауларды реттеу кезінде медиация туралы шарт жасалған күнінен бастап күнтізбелік отыз күннен кешіктірілмей аяқталуға тиіс. Қажет болған жағдайда тараптар кейіннен сотқа бірлескен жазбаша хабарлама жібере отырып, медиацияны жүргізу мерзімін күнтізбелік отыз күнге дейін ұзартуы мүмкін, бірақ ол жиынтығында күнтізбелік алпыс күннен аспауға тиіс. Дауды (жанжалды) медиация тәртібімен реттеу туралы келісім жазбаша нысанда жасалады және оған тараптар немесе олардың өкілдері (сенімхатта арнайы көрсетілген өкілеттіктері бар болған жағдайда) қол қояды. Іс жүргізуінде іс жатқан судья дауды (жанжалды) медиация тәртібімен реттеу туралы келісімнің мазмұнын тексереді және оны бекіту және іс бойынша іс жүргізуді тоқтату туралы ұйғарым шығарады. Медиация тәртібімен дауды реттеу туралы келісім, АПК-нің 180-б. 2-б. бойынша осы келісімді бекіту туралы ұйғарым АПК-нің 176, 177-баптарына, «Медиация туралы» Заңның талаптарына сәйкес келуі тиіс.

Егер дауды (жанжалды) медиация тәртібімен реттеу туралы келісім сот актісі орындау кезінде бекітілген болса, онда ол сот актісінің орындау жеріндегі бірінші сатыдағы сотқа немесе сол актіні қабылдаған сотқа ұсынылады. Тараптардың дауды (жанжалды) медиация тәртібімен реттеу туралы келісімін бекіту туралы өтінішхаты сот отырысында іске қатысатын тараптардың қатысуымен қаралады. Қылмыстық процесс барысында медиацияны жүргізу кезінде тараптар қолжеткізген жанжалды реттеу туралы келісім жәбірленушіге келтірілген зиянның орнын толтыру және қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамның жәбірленушімен татуласуы жолымен жанжалды реттеу туралы келісімді білдіреді. Жанжалды реттеу туралы келісім оған тараптар қол қойған күні күшіне енеді. Дауды (жанжалды) медиация тәртібімен реттеу туралы келісімді (шарт) кейінге қалдыру шартымен жасауға жол берілмейді. Дауды (жанжалды) медиация тәртібімен реттеу туралы келісімді жасасудың құқықтық салдарлары оны сот бекіткенге дейін АПК-тің 177-б. 2-б. және 278-б. 2-б. сәйкес тараптарға түсіндіріледі. Егер іс оңайлатылған (жазбаша) іс жүргізуде қаралса, онда сот тараптардың татуласу келісімін бекіту туралы өтінішхатын АПК-нің 278-б. 2-б. көзделген іс бойынша іс жүргізуді тоқтатудың құқықтық салдарымен олардың танысқаны және оларға түсінікті болғаны туралы татуласу келісінде көрсетілген жағдайда қарауға құқылы. Олар көрсетілмеген кезде сот жалпы тәртіппен талап қою іс жүргізу қағидалары бойынша істі қарауға көшеді.

Сот дауды (жанжалды) медиация тәртібімен реттеу туралы келісімді (шартты) бекіту және іс бойынша іс жүргізуді тоқтату туралы сот ұйғарым шығарады, онда: 1) дауды (жанжалды) медиация тәртібімен реттеу туралы келісімнің шарттарын және оларды орындау мерзімін көрсетеді; 2) дауды (жанжалды) медиация тәртібімен реттеу туралы келісімді бекітеді; 3) іс бойынша іс жүргізуді тоқтатады; 4) сот шығыстарын АПК-нің 176-б. 4-б. сәйкес бөледі. Егер татуласу келісінде сот шығыстарын (мемлекеттік баж және сот шығындарын) бөлу шарты көрсетілмесе, олар АПК-нің 176-б. 4-б. сәйкес өзара өтелген болып танылады; 5) төленген мемлекеттік баждың бюджеттен Салық кодексінің 548-б. және АПК-нің 109-б. 2-б. ережелері ескеріле отырып қайтарылғанын көрсетеді. Дауды (жанжалды) медиация тәртібімен реттеу туралы келісіммен аяқталған істер кассациялық тәртіппен қайта қаралуға жатпайды.

Жоғарыда көрсетілген ауқымды келешек маңызды іс-шаралардың жүзеге асырылуының одан әрі жалғасын табуы медиацияның шиеленістерді және дауларды шешудің әдісі ретінде насихатталып, келіспеушілік пен дауларды шешудегі табыстыру процедураларының тиімділігі көпшілікке ұғындырылып, медиация институтының іргелі дамуына жол ашады деген сенім мол.

Жоғарыда айтылғандарға сәйкес қажетті құқықтық нәтижеге жету мақсатында дауды реттеудің анағұрлым тиімді әдістерінің бірлескен үлгілеуін қолдана отырып, жанжалдасушы тараптардың нақты бір жағдайттан шығу үшін таңдаған балама әдісінің авторлық анықтамасы жасалды.

Медиатордың қатысуымен өткізілетін татуластыру рәсімінің негізін салушы идеялардың заңнамалық тұрғыда рәсімделмегендігіне байланысты, медиатордың қатысуымен өтетін татуластыру рәсімі (медиация) қағидастарын жүзеге асыру тиімділігін төмендететін негізгі құқықтық емес және ақпараттық-ұйымдастырушылық факторларды жою үшін төмендегідей ұсыныстарымызды келтіреміз:

Құқықтық бағытта:

1. Медиациялық рәсімнің мән-мағынасына құқық қолданушылардың біркелкі түсінік беруі мақсатында медиатордың қатысуымен өтетін татуластыру рәсімінің императивтік бастамасын нақты болмысқа сәйкес бекіту.

2. Соттан тыс медиациялық келісімдер мен татуласу туралы басқа да келісімдердің орындалу жүйесін заңды түрде бекіту.

3. Сотқа дейін татуластыру рәсімі арқылы реттелуге міндетті істердің категориясын енгізу. Басқа істер категориясы бойынша дауласушы тараптардың медиаторға жүгінуін міндеттеуді соттың құқығы ретінде қарастыру.

4. Бекітілген бейбіт келісімдердің санына қарай судьялардың қызметін бағалауды критерийлерінің бірі ретінде енгізу.

5. Еліміздің құқық жүйесін ескере отырып, шетел тәжірибесінің тиімді жақтарын енгізу.

Ал ақпараттық-ұйымдастырушылық шаралар қатарына медиатордың қатысуымен өткізілетін татуластыру рәсімінің тиімділігі туралы ақпаратты ауқымды түрде тарату.

Әдебиеттер тізімі

1 Қазақстан Республикасының Азаматтық процесілік кодексі 2015 жылғы 31 қазан № 377-V ҚРЗ (05.07.2018 жылға дейінгі енгізілген өзгерістер мен толықтырулармен қоса) [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000377>.

2 Сулейменова У.А. Медиация: не доводить дело до суда / У.А. Сулейменова // Заңгер. — 2016. — № 10(183).

3 Скаков А. Медиация в Казахстане: опыт и практика применения / А. Скаков // Заңгер. — 2016. — № 10(183).

4 Батыс Қазақстан облыстық соты [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <http://zko.sud.kz/kaz>.

5 Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты Төрағасының 2017 жылғы 26 қаңтардағы № 6001-1-17-7-4/16 өкімімен бекітілген «Даулардың жекелеген санаттары бойынша дауларды (жанжалдарды) медиация тәртібімен сотқа дейінгі реттеуді енгізу бойынша пилоттық жобаны іске асыру туралы» ереже [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <http://sud.gov.kz/kaz/news/azamattyk-isterdin-zhekelegen-sanattary-boiynsha-daulardy-zhanzhaldardy-mediacya-trtibimen>.

6 Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі. 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V ҚРЗ (13.07.2018 жылға дейінгі енгізілген өзгерістер мен толықтырулармен қоса) // Егемен Қазақстан. — 25.11.2015 ж. — № 226 (28704).

7 Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты Төрағасының 2016 жылғы 16 қыркүйектегі №6001-16-7-4/186 өкімімен бекітілген татуластыру рәсімдерін қолдану бойынша әдістемелік ұсынымдар [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <http://sud.gov.kz/>.

А.К. Нуржанова, Л.С. Серикова

Особенности развития института медиации в Казахстане

В статье проводится систематическое исследование теоретических и правовых основ института медиации в гражданском судопроизводстве на государственном языке. Изучены уровень и особенности развития медиации в стране. Рассматриваются вопросы раскрытия преемственности института биев в казахском обществе и модернизации древней традиции и интеграции возможностей суда биев в примирительные процедуры. В порядке медиации определяются сходства и особенности урегулирования спора и заключения мирного соглашения. Исследование показало важность принципа примирения, т.е. медиации, — одного из важнейших правовых институтов гражданского права, с участием посредника в правовых отношениях, созданного в процессе посредничества. Определены эффективные методы разрешения конфликтов, такие как острые конфликты, которые опосредуют источник социального развития. Во время первоначального изучения нормативной и доктринальной природы медиации был определен уровень взаимодействия и взаимосвязи. Успешное осуществление практики примирения в правоохранительных органах связано с посредничеством сторон, доверием посредника, что является показателем успешного развития медиативной практики в стране. Медиация служит более важным целям, таким как поддержание нравственных и деловых отношений между гражданами.

Ключевые слова: медиация, медиатор, партисипативная процедура, примирительная процедура в суде, судья, защитник, Ассамблея народа Казахстана, кассационная инстанция, Международный правозащитный центр, государственная пошлина, судебные расходы.

A.K. Nurzhanova, L.S. Serikova

Development peculiarities of mediation institute in Kazakhstan

The article presents a systematic study of the theoretical and legal foundations of the Institute of mediation in the civil proceedings of the country in the state language. The level and features of development of mediation in the country are studied. The article is devoted to disclosure of the continuity of the Institute of biys in the

Kazakh society and modernization of the ancient tradition and integrate the court of biys in the conciliation procedure in the country. In mediation, the similarities and peculiarities of dispute settlement and the conclusion of a peace agreement are determined. Effective conflict resolution techniques have been discovered, such as acute conflicts that mediate the source of social development. During the initial study of the normative and doctrinal nature of mediation, the level of interaction and relationship was determined. The successful implementation of the practice of reconciliation in law enforcement is associated with the mediation of the parties, the trust of the mediator, which is an indicator of the successful development of mediation practice in the country. Mediation serves more important goals, such as maintaining moral and business relationships between people. In the Partial procedure, it is also established that practicing civil and labor rights, civil and other legal relations are involved in civilized practices in civilized countries.

Keywords: mediation, mediator, participatory procedure, conciliation procedure in court, the judge, the protector, the Assembly of people of Kazakhstan, the court of cassation, the international human rights center, the state duty, judicial costs.

Referenses

- 1 Kazakstan Respublikasynyn Azamattyk protsestik kodeksi 2015 zhyly 31 kasan No. 377-V KRZ [Civil Procedure Code of the Republic of Kazakhstan on October 31, 2015 No. 377-V]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000377> [in Kazakh].
- 2 Suleimenova, U.A. (2016). Mediatsiia: ne dovodit delo do suda [Mediation: do not bring the case to court]. *Zanger – Lawyer, 10 (183)*, 38, 39 [in Russian].
- 3 Skakov, A. (2016). Mediatsiia v Kazakhstane: opyt i praktika primeneniia [Kazakhstan: experience and practice of Mediation]. *Zanher – Lawyer, 10 (183)*, 40, 41 [in Russian].
- 4 Batys Kazakstan oblystyky soty [West Kazakhstan regional court]. *zko.sud.kz*. Retrieved from <http://zko.sud.kz/kaz> [in Kazakh].
- 5 Kazakstan Respublikasy Zhoharhy Soty Torahasynyn 2017 zhyly 26 kantardahy No. 6001-1-17-7-4/16 okimimen bekitilhen «Daulardyn zhekelehen sanattary boiynsha daulardy (zhanzhaldardy) mediatsiia tartibimen sotka deiinhi retteudi enhizu boiynsha pilottyk zhobany iske asyru turaly» erezhe [Regulation «on the implementation of the pilot project on the introduction of pre-trial settlement of disputes (conflicts) by mediation in certain categories of disputes», approved by the order of the Chairman of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan dated January 26, 2017 No. 6001-1-17-7-4/16]. *sud.gov.kz*. Retrieved from <http://sud.gov.kz/kaz/news/azamattyk-isterdin-zhekelegen-sanattary-boiynsha-daulardy-zhanzhaldardy-mediatsiia-trtibimen> [in Kazakh].
- 6 Kazakstan Respublikasynyn Enbek kodeksi. 2015 zhyly 23 karashadahy No. 414-V KRZ [Labour code of the Republic of Kazakhstan. No. 414-V ZRK dated 23 November 2015 (with changes and additions as 13.07.2018 year)]. *Ehemen Kazakhstan – Kazakh truth*, 25.11.2015, No. 226 (28704) [in Kazakh].
- 7 Kazakstan Respublikasy Zhoharhy Soty Torahasynyn 2016 zhyly 16 kyrkuiektehi No. 6001-16-7-4/186 okimimen bekitilhen tatulastyru rasimderin koldanu boiynsha adistemelik usynymdar [Methodological recommendations on the application of conciliation procedures, approved by the order of the Chairman of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan dated September 16, 2016 No. 6001-16-7-4 / 186]. *sud.gov.kz*. Retrieved from <http://sud.gov.kz/> [in Kazakh].

S.A. Akimbekova, S.P. Moroz, G.L. Nurtaeva

*School of Law «Adilet» of the Caspian University, Almaty, Kazakhstan
(E-mail: asaida74@mail.ru)*

Contradiction to public order as a basis for annulment of arbitral award

Arbitration is an alternative way to resolve a dispute. In this article the relationship between the competent court and arbitration shall be articulated, which relationship should be built on the principle of coordination, but not subordination. Moreover, it should be noted that the arbitral awards are final and without appeal. Hence, it follows that the competent court is not a higher authority for arbitration courts, and it shall not be entitled to retry the case on its merits or verify the arbitration award from the point of view of legality and validity. Naturally, in implementing its function of a state to maintain and protect the public order, the public court is still vested with supervisory powers with respect to arbitration court, that being said the competent court can exercise the state control only to the extent and within the framework defined by law. Unfortunately, today in Kazakhstan there are cases when the competent courts complicate the procedure of enforcement by reviewing decisions on the merits, request additional documents that are not prescribed in the statutorily established list of necessary documents. At the same time, the arbitral awards enforcement practice is fairly simple and in reality the decisions of international arbitration courts should be enforced promptly, subject to provision of the full package of necessary documents. In this regard, there is a need to study the «public order» concept. After all, if the courts annul arbitral awards referring to violations of public order without proper justification and without taking international theory and practice into account, this will cause serious harm to the development of arbitration in Kazakhstan. It should be kept in mind that the efficient investment activities require adequate development of arbitration.

Keywords: arbitration, court, court award, dispute, public order, Kazakhstan.

Introduction

The development of a modern judicial system in Kazakhstan is inextricably linked with the implemented and actively promoted system of alternative resolution of civil law disputes. The resolution of disputes without the participation of the competent courts through arbitration is one of the priorities for the development of the legal and judicial system of Kazakhstan, the need for quality development of which was repeatedly noted by the President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev and the President of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan Zh.K. Asanov.

The particular relevance is given to the issue of the development of arbitration in Kazakhstan by commitment to stability and consolidation of society, which is possible only by way of forming a competent civil society, harmonization of relations between government, business and public institutions. The Plan of the Nation «100 Concrete Steps to Implement Five Institutional Reforms» [1] aimed at fundamental changes in the state, approved by the President of the Republic of Kazakhstan in 2015, provides for the improvement of Kazakhstan's justice, including through the creation of the International Council under the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan to implement the best international standards required by our system. The development of national arbitration in Kazakhstan is a target positive indicator, indicating an increase in confidence in the legal system of Kazakhstan on the part of civilian turnover and investors, and an effective way to develop international cooperation.

The activities of permanent arbitration in Kazakhstan are very important, because in addition to reducing the workload of competent courts, arbitration as an independent court of trust provides high-quality, qualified resolution of commercial disputes, helping to strengthen the rule of law.

Despite the undoubted importance of the arbitration institution, its further development is hampered by the poor quality of judicial practice in Kazakhstan. There were known several cases when the courts interpreted broadly the concept of the public order, on the basis of which the awards made by arbitrators were annulled. In particular, the judicial acts issued by the Specialized Inter-District Economic Court of Almaty and the Appellate Division of Almaty City Court on the annulment of the decision of the Kazakhstan International Arbitration Court dated April 06, 2016 were widely covered in the media. At the same time, the basis of the judicial acts issued by the competent courts was a circumstance arising from the merits (expiration of the limitation period), but subjected to a different interpretation by the court of first and second instance, which allowed applying Article 52 par. 2 subpar. 1 of the Law of the Republic of Kazakhstan «On Arbitra-

tion» (hereinafter the Law of the RK «On Arbitration») [2], to cancel the arbitral award with reference to a violation of public order. On May 16, 2016, the Cassation Division of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan canceled the definitions of courts of first and second instance, which means that the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan legally placed emphasis on the interpretation of the definition of violation of public order and eliminated the incorrect application of procedural law.

However, despite the positive precedent we have examined above, from the point of view of law-enforcement and judicial practice the judicial acts that are again adopted by the courts and which allow for the misinterpretation of the definition of public order and annul the arbitral awards, cause concern. Thus, the Ruling passed by the Appellate Division of Almaty City Court dated April 25, 2018, which cancels the award of the Kazakhstan International Arbitrage dated February 12, 2018, in view of public order violation was placed in the bank of judicial acts of the Unified Information Analysis System. As follows from the above Ruling of the Appellate Division of Almaty City Court, the public order violation is expressed in the decision of the panel of arbitrators to refuse to conduct an expert examination at the request filed by one of the parties to a commercial dispute. The motivation underlying the judicial act suggests the judicial intervention in the independence of arbitral awards made on the basis of the Standing Arbitration Rules and the Law of the RK «On Arbitration».

*1. Analysis of Legislation and Law Enforcement Practice in Kazakhstan:
the Main Problems and Their Consequences*

Recently, in the legal doctrine and jurisprudence there has been a transformation of the content of the public order concept as a basis for the annulment of an award. The contravention of public order is one of the reasons for annulment of an arbitral award. Analyzing the existing judicial practice, we observe the confusion of judges in matters related to the cancellation of arbitral awards. The courts interpret the public order concept in different ways. The consequence of this was ambiguous court practice on issues that seemed to be settled long ago.

The procedure for annulment of an arbitral award is established by the internal legislation of each country. For example, pursuant to Article 52, paragraph 2 of the Law of the RK «On Arbitration» the arbitral award shall be annulled by the court in the event that it is determined that the arbitral award is contrary to the public order of the Republic of Kazakhstan.

In the Civil Code of the RK the exceptional cases are recognized as a violation of public order, when the consequences of applying the norms of foreign law would clearly contradict the principles of the rule of law of the Republic of Kazakhstan (Article 1090 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan) [3]. In these cases, the law of the Republic of Kazakhstan shall apply. At the same time, the refusal to apply foreign law cannot be based only on the difference of the political or economic system of the corresponding foreign state from the political or economic system of the Republic of Kazakhstan.

Pursuant to Article 2 of the Law of the RK «On Arbitration», the public order is understood to be the basics of the rule of law, embodied in the legislative acts of the Republic of Kazakhstan.

Thus, the public order is deployed through evaluation categories, the content of which will be determined depending on the specific case.

Whereat, if the Civil Code of the Republic of Kazakhstan indicates the principles of the public order of the Republic of Kazakhstan, the Law on Arbitration already speaks of the principles of the public order «embodied in the legislative acts of the Republic of Kazakhstan».

Accordingly, the Civil Code of the RK interprets public order more broadly, which not only boils down to the principles of the public order established in the laws. Thus, a contradiction to fundamental moral standards, which are not formally embodied in law, may also indicate a violation of public order [4].

The concept of public order (*ordre public*, public policy) is rather vague, its application is entirely at the judicial discretion. However, application of such a basis for annulment of the arbitral award worldwide is possible only in exceptional cases. Each such case must be seriously justified and cannot be reduced to any violation, even if serious, of the national statutory provisions. Annulment of an award and refusal to enforce thereof are possible only for procedural violations. On this basis, in the vast majority of countries of the world the arbitral awards are never verified by the competent courts on the merits and are final. Almost anywhere in the world the court does not verify the legal basis for the consideration of a dispute, because the interpretation of the law may be different. Because this is a civil law dispute, and in a civil law dispute there are always different views on the law.

Thus, the public order cannot be confused with legality. These are different things. The judicial system of any country, including Kazakhstan, is built on this. Arbitration is not part of the judicial system. The competent court can verify only procedural moments. If these principles are not respected, then such an organization called arbitration is actually not such. It becomes an appendage of the judicial system and is completely unnecessary [5].

We believe that the violation of public order should be understood as the violation of the fundamental legal principles of law, which are imperative for the country's legal system. Accordingly, Article 52 par. 2 subpar. 1 of the Law of the RK «On Arbitration» should be applied based on the proper interpretation of the definition of public order and violation thereof should be reliably established by the court and clearly to justify the violation of fundamental legal principles having the principle of imperativeness and public importance.

II. International Standards and Practices of Other Countries

The idea of public order was originally developed and modernized in French law, and it is not without reason that the use of the French term 'ordre public' to refer to the category in question is generally accepted in world practice, and these two categories of standards became known as 'ordre public interne' and 'ordre public international'. Along with this, the term of public policy is popular in English and American literature, and 'Vorbehaltsklausel', 'Öffentliche Ordnung' in German one [6; 463].

In different countries, the public order is articulated in different ways. Analyzing the relevant norms of legislation of foreign countries, interpretation thereof and judicial practice, it can be concluded that, in general, the functions of the clause on public order are reduced to protecting the basic moral and legal foundations of the state from the undesirable consequences of enforcement of foreign awards and application of foreign law [7; 152].

The extensive literature on the application of the New York Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards, 1958, available abroad almost always emphasizes the idea that the application of the rule on public order can take place only in exceptional cases and, moreover, applied public policy criteria should be of international nature. These should be the criteria that the state applies to the assessment of relations that have an international element, and not to the assessment of relations of purely internal nature. It is indicative that the court practice with regard to recognition and enforcement of foreign arbitral awards in different countries gives much more examples, when the courts refused to apply the rule of public order, compared with the cases, when they arrived to conclusion that the facts put forward by an interested party as the basis for the application of the rule of public order provision justify its application [8; 92].

III. Recommendations for the Improvement of the Legislation of the Republic of Kazakhstan

Pursuant to Article 465 of the Civil Procedure Code of the Republic of Kazakhstan [9], the competence of public courts is to establish the presence or absence of grounds for annulment of an arbitral award by examining the evidence submitted to the court in support of the stated claims and objections. At the same time, the civil procedural legislation of the Republic of Kazakhstan, including, but not limited to Article 152 par. 7 of the Civil Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, as well as Article 8 of the Law of the RK «On Arbitration» provides for the lack of authority of the public courts of the Republic of Kazakhstan to review the merits of a civil case.

The court is entitled to annul the arbitral award only on the grounds established by law (Article 52 of the Law «On Arbitration»). And these grounds only provide for violation of procedural rules by arbitration. Thus, the competent court does not have the right to interfere in the arbitral award on its merits; it can neither analyze nor refute the arguments of the arbitration and the statutory provisions, on which these arguments are based.

However, in practice there are cases when this rule is violated by a competent court. For example, on April 25, 2018, the Appellate Judicial Division of Almaty City Court reversed the decision of Kazakhstan International Arbitration LLP on the grounds that «the composition of the arbitrators violated the principle of providing equal opportunity to the parties to state their position and protect their rights and interests because the issue of the legality or frivolousness of arguments of the defendant about the quality and value of the work performed, which is contrary to public policy is not clarified».

We believe that the incorrect assessment of the evidence in the case by the arbitration court and the unreasonable or incorrect application of certain civil law regulations governing specific agreements arising from the contract concluded between the parties, the legal relations arising in the course of the parties' business activities by the court are not grounds for annulment.

Of course, the application of any statutory provisions of national law may be interpreted by the competent court considering an application for annulment of an arbitral award as significant violations of the rules of substantive and procedural law, but this should not be considered a violation of public order in its conventional sense. It is possible to establish only by analyzing the evidence that underlies the arbitral award whether the statutory provision has been applied correctly, which in turn is a violation of one of the principles of the arbitral proceedings, namely the finality of an arbitral award.

An arbitral award may be deemed to be contrary to the public order of the Republic of Kazakhstan if, as a result of its enforcement, the acts that are either directly prohibited by law, or detrimental to the sovereignty or security of the state, affect the interests of large social groups, are incompatible with the principles of economic, political, legal systems of the state, affect the constitutional rights and freedoms of citizens, as well as contradict the basic principles of civil law, such as equality of participants, inviolability of property, freedom of contract.

The opportunity for the disputants to settle and resolve conflicts by themselves independently from the governmental bodies undoubtedly reflects the degree of a democratic culture of the society and is consistent with the goals of building a civil society. After all, a highly organized society must be able to maintain the rule of law by means simpler than justice.

The coordinated settlement of disputes opens the way to cooperation and interaction, therewith establishing the civilized relations in the dispute resolution processes. This undoubtedly shall contribute to the preservation and sustainability of legal bonds between the subjects of private law relations. Moreover, this shall allow us to form a new legal culture, which is not focused on confrontation in upholding its legal position and protecting its interests, but on cooperation in order to protect its right on a concerted basis [10; 38].

Accordingly, the elimination of errors in judicial practice similar to those considered in this article will ensure the rule of law and the observance of constitutional frameworks. The need for compliance of judicial acts with current legislation is aligned with the nationwide tendency of increase of public confidence in the courts, which was also noted in the Address of the President of the Republic of Kazakhstan to the People of Kazakhstan on October 05, 2018.

References

- 1 Программа Президента Республики Казахстан от 20 мая 2015 года «План нации – 100 конкретных шагов» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000100>.
- 2 Закон Республики Казахстан от 8 апреля 2016 года № 488-V ЗРК «Об арбитраже» [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000488>.
- 3 Гражданский кодекс Республики Казахстан (Особенная часть). Кодекс Республики Казахстан от 1 июля 1999 года № 409 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://adilet.zan.kz/rus/docs/K990000409_.
- 4 Калдыбаев А. Применение понятия «публичный порядок» в арбитраже [Электронный ресурс] / А. Калдыбаев, А. Линник. — Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39612021.
- 5 Сулейменов М.К. Актуальные проблемы практики применения нового законодательства об арбитраже и пути его совершенствования [Электронный ресурс] / М.К. Сулейменов, А.Е. Дуйсенова. — Режим доступа: <https://aqparat.info/news/2017/02/01>.
- 6 Афанасьева Л.А. Международное частное право. Современные проблемы / Л.А. Афанасьева, М.Х. Бабаев, Н.Р. Баратынц, М.П. Бардина и др.; отв. ред.: М.М. Богуславский. — М.: ТЕИС, 1994. — 507 с.
- 7 Звеков В.П. Международное частное право: курс лекций / В.П. Звеков. — М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. — 230 с.
- 8 Комаров А.С. Основополагающие принципы третейского суда / А.С. Комаров // Вестн. Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. — М.: ЮРИТ-Вестник, 2001. — № 4. — С. 87–94.
- 9 Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан. Кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 377-V ЗРК [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000377>
- 10 Конусова В.Т. Негосударственные процедуры урегулирования гражданско-правовых споров: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 – «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / В.Т. Конусова. — Алматы, 2010. — 170 с.

С.А. Әкімбекова, С.П. Мороз, Г.Л. Нұртаева

Жария тәртіпке қайшылық арбитраждық шешімнің күшін жоюдың негізі ретінде

Арбитраж - дауды шешудің баламалы тәсілі. Бұл мақала құзыретті сот пен арбитраждың қарым-қатынасын анықтайды, олар бағынышты емес, үйлестіру қағидасына негізделуі керек. Сонымен қатар, төрелік шешімдер түпкілікті және апелляцияға жатпайтынына назар аудару керек. Мұның бәрі құзырлы сот арбитраж үшін жоғары орган болып табылмайды және істі мәні бойынша қарауға немесе төрелік шешімдерді заңдылық пен заңдылық тұрғысынан қарауға құқығы жоқ. Әрине, мемлекеттің заңның үстемдігін сақтау және қорғау жөніндегі функциясын жүзеге асыратын мемлекеттік сот әлі күнге дейін арбитражға қатысты қадағалаушы өкілеттіктерге ие, ал құзыретті сот мемлекеттік бақылауды заңда белгіленген көлемде және шегінде ғана жүзеге асыра алады. Өкінішке орай, Қазақстанда бүгінгі күні құзырлы соттар іс жүргізу тәртібін күрделендіреді, маңыздылықтар бойынша шешімдерді қарайды, қажетті құжаттардың заңмен бекітілген тізімінде қарастырылмаған қосымша құжаттарды сұрайды. Сонымен бірге, төрелік шешімдерді орындау тәжірибесі өте қарапайым және шын мәнінде халықаралық төрелік соттардың шешімдері қажетті құжаттардың толық пакетін ұсыну жағдайында дереу орындалуы тиіс. Осыған байланысты «қоғамдық тәртіп» ұғымын зерттеу қажет. Өйткені, егер соттар қоғамдық тәртіптің бұзылуына негізделмеген және халықаралық теория мен практиканы ескерместен арбитраждық шешімдерді жойса, бұл Қазақстандағы арбитраждың дамуына елеулі зиян келтіреді. Тиімді инвестициялық қызмет үшін арбитражды толыққанды дамыту қажеттігін естен шығармау қажет.

Кілт сөздер: арбитраж, сот, сот үкімі, қоғамдық тәртіп, Қазақстан.

С.А. Акимбекова, С.П. Мороз, Г.Л. Нуртаева

Противоречие публичному порядку как основание отмены арбитражного решения

Арбитраж — это альтернативный способ разрешения спора. В данной статье раскрываются взаимоотношения компетентного суда и арбитража, которые должны выстраиваться по принципу координации, а не субординации. Более того, необходимо отметить, что решения арбитража окончательны и обжалованию не подлежат. Из всего этого следует вывод, что компетентный суд не является вышестоящей инстанцией для арбитражей и не вправе заново рассматривать дело по существу или проверять арбитражные решения с точки зрения законности и обоснованности. Естественно, что государственный суд, реализуя функцию государства по поддержанию и охране правопорядка, все же наделяется контрольными полномочиями по отношению к арбитражу, при этом компетентный суд может осуществлять государственный контроль лишь в тех пределах и в тех рамках, которые определены законом. К сожалению, на сегодняшний день в Казахстане имеют место случаи, когда компетентные суды усложняют процедуру исполнения, пересматривая решения по существу, запрашивают дополнительные документы, не предусмотренные в законодательно установленном перечне необходимых документов. При этом практика исполнения арбитражных решений достаточно проста и в реалии решения международных арбитражных судов должны исполняться оперативно, при условии предоставления полного пакета необходимых документов. В данной связи возникает необходимость исследования понятия «публичный порядок». Ведь если суды будут отменять арбитражные решения со ссылкой на нарушения публичного порядка без надлежащего обоснования и без учета международной теории и практики, то это нанесет серьезный вред развитию арбитража в Казахстане. Необследует помнить, что для эффективной инвестиционной деятельности необходимо полноценное развитие арбитража.

Ключевые слова: арбитраж, суд, решение суда, спор, публичный порядок, Казахстан.

References

- 1 Prohramma Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 20 maia 2015 hoda «Plan natsii – 100 konkretnykh shahov» [The Program of the President of the Republic of Kazakhstan «Plan of the Nation «100 concrete steps to implement the 5 institutional reforms» dated May 20, 2015]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000100> [in Russian].
- 2 Zakon Respubliki Kazakhstan ot 8 apreliia 2016 hoda No. 488-V ZRK «Ob arbitrazhe» [The Law of the Republic of Kazakhstan «On Arbitration» dated April 8, 2016, No.488-V ZRK]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000488> [in Russian].
- 3 Hrazhdanskii kodeks Respubliki Kazakhstan (Osobennaia chast). Kodeks Respubliki Kazakhstan ot 1 iiulia 1999 hoda No. 409 [The Civil Code of the Republic of Kazakhstan (Special Part) dated July 1, 1999 No. 409]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from http://adilet.zan.kz/rus/docs/K990000409_ [in Russian].

4 Kaldybaev, A., & Linnik, A. Primenenie poniatiia «publichnyi poriadok» v arbitrazhe [Application of the Public Order Concept in Arbitration]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39612021 [in Russian].

5 Suleimenov, M.K., & Duisenova, A.E. (2017). Aktualnye problemy praktiki primeneniia novoho zakonodatelstva ob arbitrazhe i puti eho sovershenstvovaniia [Urgent Problems of the Practice of Applying the New Legislation on Arbitration and Ways to Improve Thereof]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from <https://aqqarat.info/news/2017/02/01> [in Russian].

6 Afanasyeva, L.A., Babaev, M.Kh., Baratyants, N.R., Bardina, M.P., & et al. (1994). *Mezhdunarodnoe chastnoe pravo. Sovremennye problemy* [International Private Law. Current Problems]. M.M. Boguslavsky (Ed.). Moscow: TEIS [in Russian].

7 Zvekov, V.P. (1999). *Mezhdunarodnoe chastnoe pravo* [International Private Law]. Moscow: NORMA-INFRA-M [in Russian].

8 Komarov, A.S. (2001). Osnovopolahaiushchie printsipy treteiskoho suda [Fundamental Principles of the Arbitration Court]. *Vestnik Vyssheho Arbitrazhnogo Suda Rossiiskoi Federatsii – Bulletin of the Supreme Arbitration Court of the Russian Federation*, 4, 87–94. Moscow: YURIT-Vestnik [in Russian].

9 Hrazhdanskii protsessualnyi kodeks Respubliki Kazakhstan. Kodeks Respubliki Kazakhstan ot 31 oktiabria 2015 hoda No. 377-V ZRK [The Civil Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, dated October 31, 2015, No. 377-V ZRK]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000377> [in Russian].

10 Konusova, V.T. (2010). Nehosudarstvennye protsedury urehulirovaniia hrazhdansko-pravovykh sporov [Non-State Procedures for Settlement of Civil Disputes]. *Candidate s thesis*. Almaty [in Russian].

ЖАС ҒАЛЫМ МІНБЕСІ

ТРИБУНА МОЛОДОГО УЧЕНОГО

TRIBUNE OF YOUNG SCIENTIST

ӘОЖ 342.9 [352:314.7]

К.Т. Байжанова

*Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қазақстан
(E-mail: 70_gulzira_70@mail.ru)*

Қаладағы мемлекеттік және өзін-өзі басқару органдарының экономикалық аймақтағы кейбір өкілеттіліктері

Мақалада Қазақстан Республикасы заңнамасына сүйене отырып, республикалық маңызы бар қала, астана, облыстық және аудандық маңызы бар қалалардағы мемлекеттік биліктің өкілді және атқару органдарының және жергілікті өзін-өзі басқару органдарының экономика саласындағы өкілеттіліктерінің өзекті мәселелері қарастырылды. Экономика саласында мемлекеттік және жергілікті басқару органдары, бір жағынан, шаруашылық субъектілерінің кәсіпкерлік қызметіне араласуға мүмкіндік бермейтін және, екінші жағынан, олардың дамуына жағдай жасайтын өкілеттіліктерге ие болатындығы заңнамаға сүйене отырып ашылды. Қалалық мемлекеттік басқару органдары аумақты кешенді дамытуды қамтамасыз ету мақсатында кәсіпорындар мен мекемелердің аумақтың дамуына атсалысуын үйлестіретіндігі айтылды. Мемлекеттің реттеуі экономикалық қарым-қатынастар мен пропорцияларды қалыптастыруға, экономикалық процестерді үйлестіруге және жеке мен қоғамдық мүдделерді байланыстыруға ықпал етеді. Мемлекеттік реттеудің түрлі нысандары — нормашығармашылық, салық қарастырылды. Құқықтық мәртебесінің әртүрлілігіне қарамастан, қазақстандық қалалардың экономикалық аймақтағы өкілеттіліктерінің ортақ ерекшеліктері негізделді. Қазіргі кезде бірқатар қазақстандық шағын қалалар өткен ғасырдың тоқсаныншы жылдарындағы өндіріс дағдарысының нәтижесінен әлі де болса арыла алмай отырғандығы ескеріліп, автормен аталған жағдайдан шығудың жолы ретінде бірқатар шаралар ұсынылды.

Кілт сөздер: қала, құқықтық мәртебе, қаланың құқықтық мәртебесі, астана, республикалық маңызы бар қала, облыстық маңызы бар қала, аудандық маңызы бар қала, мәслихат, әкім, экономикалық өкілеттіліктер.

Қазақстан Республикасының халықаралық аренада күшті де қуатты мемлекеттер қатарынан өзіне лайықты орын алуын қамтамасыз ету үшін оның экономикалық қауқарын тиімді пайдалану қажеттілігі белгілі. Аталған мақсатты жүзеге асыру барысында елдегі ішкі экономиканы тұрақтандыру және шаруашылық жүргізудің нарықтық механизмнің тиімді әрекет етуін қамтамасыз ету аса маңызды. Бұл мемлекеттің, оның жергілікті жердегі билік органдарының, әрі жергілікті өзін-өзі басқару органдарының қатысуынсыз іске асуы неғайбыл. Сондықтан да қалалық мемлекеттік басқару және қалалық өзін-өзі басқару органдарының экономика саласында атқаратын қызметі сан алуан. Қазақстандағы саяси және экономикалық өзгерістер аймақтардың құқықтары мен жауапкершілік көлемінің кеңейе түсуіне ықпал етуде. Бұл, өз алдына, жергілікті билік және өзін-өзі басқару органдарының, соның ішінде халық санының басымдылығымен сипатталатын қалалардағы мәслихаттар мен әкімдіктің экономика саласындағы өкілеттіліктерін елеп-екшеуді қажет етеді.

Қазіргі таңда дамыған нарықтық экономика әлеуметтік бағыт ұстанатын, мемлекеттік реттеудің элементтерімен толықтырылған шаруашылық екендігі ешкімге де таң емес. Нарықтық экономиканың мемлекеттік реттеумен ұштаса әрекет етуі, әсіресе жергілікті жерде, соның ішінде қала деңгейінде айқын көзге түседі. Оның себебі де белгілі: қалалық билік мемлекеттік жүйенің көпшілікке барынша

жақын тұрған, оның өндірістік және өмір сүру ортасының жеткілікті деңгейде дамуына тікелей жауап беретін байланыстырушы топ болып табылады. Экономиканы мемлекеттік реттеу жергілікті билік органдарымен, соның ішінде қаладағы өкілді және атқару органдарымен жүзеге асырылады.

Қалалық басқарудың шынайылығы және тиімділігі, алдымен, оның билік органдарының қол астындағы материалдық-қаржылық ресурстармен және аумақтың экономикалық қауқарымен анықталады. Қазақстан Республикасының заңнамасы және жергілікті басқару органдарының нормативті актілері қалалық басқарудың экономикалық алғышарттарын белгілеу барысында: коммуналдық (муниципалды) меншікті; биліктің атқарушы органдарының коммуналды меншікті басқару құқығын; республикалық маңызы бар қалалық, астаналық, облыстық және аудандық маңызы бар қалалық бюджетті дербес қалыптастыру, бекіту және жергілікті салықтар мен алымдарды бекітуге құқығын анықтайды.

Қаладағы мемлекеттік билік органдарының экономика саласындағы өкілеттіліктерін отандық заңнамаға сүйене отырып талдап көрейік.

Қазақстан Республикасы Конституциясының нормаларына сай жергілікті мемлекеттік басқару жергілікті өкілді және атқарушы органдарымен жүзеге асырылады. Қалалық мәслихат және әкім басқаратын әкімдік қала аумағындағы істің жағдайына жауапты, бұл экономика саласына да тікелей қатысты. Қазақстан Республикасы Конституциясының 86-б. мәслихаттың экономика саласындағы құзыретіне аумақты дамытудың жоспарларын, экономикалық бағдарламаларын, жергілікті бюджетті және олардың атқарылуы туралы есептерді бекітуді жатқызады [1; 86]. Жергілікті атқарушы органдардың құзыретіне аумақты дамытудың жоспарларын, экономикалық бағдарламаларын, жергілікті бюджетті әзірлеу және олардың орындалуын қамтамасыз ету; коммуналдық меншікті басқару жатады [1; 87].

2007 жылғы конституциялық реформалардың нәтижесінде жергілікті өзін-өзі басқару органдарына мемлекеттік функцияларды ұсыну мүмкіншілігі қарастырылғандығын ескере отырып, «Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару туралы» Заңға өзгерістер мен толықтырулар енгізілді. Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 9 ақпандағы №126-IV Заңына сәйкес, заңның атауы өзгертіліп, 3-1 тарау «Азаматтардың жергілікті өзін-өзі басқаруға қатысуы» енгізілді. Жергілікті өзін-өзі басқару қала шегінде дербес жүзеге асырылады. Оны жергілікті қоғамдастық мүшелері тікелей, сондай-ақ мәслихаттар мен басқа да жергілікті өзін-өзі басқару органдары арқылы жүзеге асыра алады. Қала әкімі мемлекеттік басқару функцияларымен қатар, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының функцияларын да жүзеге асырады.

Аталған заңға енгізілген өзгерістерге зер салсақ, жергілікті өзін-өзі басқарудың жаңа органы ретінде жергілікті қоғамдастық жиыны мен жергілікті қоғамдастық жиналысы танылады. Олар жергілікті маңызы бар мәселелерді шешу үшін аудандық маңызы бар қалалардың аумағында өткізіледі. Онда қабылданған шешімдер жергілікті өзін-өзі басқару органдарына бағытталады. Дегенмен, тікелей демократия институтын заманауи жағдайға үйлестіре қолданудың өзіндік қиындығы бар екендігін тәжірибеден көріп отырмыз.

Жергілікті қоғамдастық оның аумағы — танылған аумақтық құрылымның шегінде тұрақты өмір сүретін азаматтардың бірлестігі. Жергілікті қоғамдастық жиыны — заңнамада көрсетілген шек пен нысанда өзін-өзі басқаруды жүзеге асыратын тұрғындар бірлестігі, бірақ отандық заңнама оның ережелерін әлі анықтай қоймағандығы белгілі. Ресейлік құқықтанушы И.В.Выдрин жергілікті қоғамдастықты сипаттайтын төрт белгіні атайды. Біріншіден, жергілікті қоғамдастық адамдардың өзара әрекеттестігі нәтижесінде қалыптасатын әлеуметтік бірлік. Оған ерікті негізде ұйымдасу, өзін-өзі басқару, тиісті әлеуметтік функцияларды тікелей жүзеге асыруға қабілеттілік, онымен құрылатын құқық субъектілеріне қатысты бастапқылық тәріздес белгілер тән болады. Екіншіден, адамдардың бірігуінің негізін жергілікті мүдде құрайды. Үшіншіден, жергілікті қоғамдастық адамдардың негізгі әрекет түрлерінің арасындағы айырбасты қамтамасыз ете отырып, арнайы қызметті атқарады. Төртіншіден, жергілікті қоғамдастық аумақтық бірліктер көлемінде қалыптасады [2; 20].

Жергілікті өзін-өзі басқарудың негізгі субъектілері ретінде мемлекеттік органдар – мәслихат және әкім танылғанын көреміз. Сонымен бірге жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару қызметінің экономикалық және қаржылық негізі де ортақ екенін байқаймыз: 1) жергілікті бюджет; 2) коммуналдық заңды тұлғаларға бекітіліп берілген мүлік; 3) Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес коммуналдық меншіктегі өзге де мүлік құрайды [3; 3].

Сонымен, «Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы» Заңда конституциялық нормалар барынша нақтылана түседі. Онда республикалық маңызы

бар қала, астана, облыстық маңызы бар қала мәслихаттары құзыретіне заңда бекітілген өзге өкілеттіліктермен қатар тиісті аумақты дамытудың жоспарларын, экономикалық және әлеуметтік бағдарламаларын, жергілікті бюджетті және олардың атқарылу туралы есептерді бекіту, соның ішінде қаладағы аудан әкімдері (қаладағы әрбір аудан бойынша жеке-жеке) іске асыратын бюджеттік бағдарламаларды бекіту; жергілікті бюджеттің, аумақты дамыту бағдарламаларының атқарылуына бақылау жасау; облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың, астананың тексеру комиссияларының бюджеттің атқарылуы туралы жылдық есебін қарау; Қазақстан Республикасының жер заңдарына сәйкес жер қатынастарын реттеуді жүзеге асыру кіретіндігі көрсетілген. Облыстық маңызы бар қала мәслихатының құзыретіне аудандық маңызы бар қала, ауыл, кент, ауылдық округ бюджетін және олардың атқарылуы туралы есепті бекіту жатады. Аудандық мәслихаттардың құзыретіне сонымен бірге тиісті ауданның аумағында орналасқан қалаларды салудың Бас жоспарларын бекіту, аудандық маңызы бар қала әкімінің атқарылған жұмысы туралы есебін қарау және аудан әкіміне тиісті әкімшілік-аумақтық бөлініс әкімін тәртіптік жауапкершілікке тарту туралы ұсыныс енгізу жатады. Облыстық маңызы бар қаланың мәслихаты облыстың тексеру комиссиясынан тиісті облыстық маңызы бар қала бюджетінің атқарылуы мәселелері бойынша жүргізілген бақылау іс-шаралары туралы ақпарат сұратуға құқылы [3; 6].

Алматы және Астана қалаларының әкімдіктерінің экономикалық өкілеттіліктеріне заңдарда көрсетілген өзге өкілеттіліктермен қатар, мыналар жатады: республикалық маңызы бар қала және астана бюджетінің жобасын тиісті мәслихатқа табыс етеді; тиісті мәслихатқа және республикалық маңызы бар қаланың, астананың тексеру комиссиясына республикалық маңызы бар қала, астана бюджеттерінің атқарылуы туралы жылдық есепті табыс етеді; республикалық маңызы бар қала, астана мәслихаттарының тиісті қаржы жылына арналған тиісті бюджеттер туралы шешімдерін іске асыру туралы қаулы қабылдайды; республикалық маңызы бар қаланың, астананың бюджеттік комиссиясын құрады, ол туралы ережені бекітеді және оның құрамын айқындайды; жеке кәсіпкерлік субъектілерінің мүдделерін қозғайтын мәселелер қаралған жағдайда, бюджеттік комиссиялардың жұмысына Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес Қазақстан Республикасының Ұлттық кәсіпкерлер палатасының өкілдері тартылады; республикалық маңызы бар қаланың, астананың қаржы жоспарын бекітеді; атқарушы биліктің мемлекеттік саясатын тиісті аумақты дамыту мүдделері және қажеттіліктерімен үйлесімдікте жүргізуді қамтамасыз етеді; әлеуметтік-экономикалық даму болжамын әзірлейді және мақұлдайды, облысты, республикалық маңызы бар қаланы, астананы дамыту бағдарламасын мәслихаттың бекітуіне ұсынады және оның орындалуын қамтамасыз етеді; республикалық маңызы бар қалалық, астаналық коммуналдық меншікті басқарады, оны қорғау жөніндегі шараларды жүзеге асырады; облыстың, республикалық маңызы бар қаланың, астананың аумағында кәсіпкерлік қызмет пен инвестициялық ахуалды дамыту үшін жағдай жасайды; сауда саясатын жүргізуді қамтамасыз етеді және өзге де заңмен анықталған өкілеттіліктерді іске асырады [3; 27].

Облыстық маңызы бар қалалық әкімдіктің экономика саласындағы өкілеттілігі өз аумағында аталмыш әрекеттерді жүзеге асырумен сипатталады. Ал, өзге қалаларды ҚР Президенті белгілейтін тәртіппен қызметке тағайындалатын немесе сайланатын әкім басқарады және өз құзыреті шегінде экономиканы мемлекеттік реттеу қызметіне атсалысады.

«Қазақстан Республикасы астанасының мәртебесі туралы» ҚР Заңына сәйкес астананың өкілді органы өз құзыреті шегінде астананы дамытудың экономикалық және әлеуметтік бағдарламаларының жоспарларын, астананың бюджетін және оның орындалуы туралы есептерді бекітеді. Астана әкімдігі жоғарыда көрсетілген өкілеттіліктермен қатар, коммуналдық заңды тұлғаларға бекітілмеген коммуналдық мүліктің тізбесін бекітеді, республикалық меншікке жатқызылған, заңды тұлғаларды қоспағанда, астана аумағында тіркелген акционерлік қоғамдар акцияларының және жауапкершілігі шектеулі серіктестіктердің қатысу үлестерінің мемлекеттік пакеттерін иеленуді, пайдалануды және оларға билік етуді жүзеге асырады; Астана қаласының коммуналдық меншігін иеленуді, пайдалануды және оған билік етуді жүзеге асырады; арнайы экономикалық аймақ аумағының құрылысы процесіне қатысушы шаруашылық жүргізуші субъектілердің есебін жүргізеді және олармен шарттар жасасады; Қазақстан Республикасының бюджеті заңнамасына сәйкес қарыз алуды және өзге де өкілеттіліктерді жүзеге асырады [4; 9].

Алматы қаласының өкілді органы жоғарыда көрсетілген өкілеттіліктерден жергілікті атқарушы органның ҚР бюджет заңнамасына сәйкес қарыздар тарту қажеттілігі мен шарттары туралы шешім қабылдауға құқылы. Республикалық маңызды қала Алматының атқарушы органының өкілеттілігіне

жоғарыда көрініс тапқан өкілеттіліктермен бірге коммуналдық заңдық тұлғаларға бекітіліп берілмеген коммуналдық меншік тізбесін бекіту, республикалық меншікке жатқызылған заңды тұлғаларды қоспағанда, Алматы қаласының аумағында тіркелген акционерлік қоғамдардың акцияларының және жауапкершілігі шектеулі серіктестіктердің қатысу үлестерінің мемлекеттік пакеттерін иеленуді, пайдалануды және оған билік етуді жүзеге асырады; заңдарда бекітілген тәртіппен коммуналдық мүлікті жекешелендіру туралы шешім шығару; қызмет түрлерін лицензиялауды жүзеге асыру; Алматы қаласын дамытудың Бас жоспарын іске асыруды және оның мониторингін қамтамасыз ету әрекеттері кіреді [5; 4].

Қазіргі кезеңде елімізде республикалық маңызы бар қалалар қатары кеңейуде, Шымкент ресми түрде республикалық маңызы бар қала мәртебесіне ие болды. Халқының саны миллионға жетуіне байланысты Шымкент қаласы Қазақстандағы ең ірі мегаполистің қатарына қосылды. Атап айтқанда, тәуелсіздік жылдарында Астанадан кейін Шымкент миллионнан аса халқы бар қала ретінде тіркелді. Республикалық маңызы бар мәртебе берілген соң Шымкент одан әрі өркендей түседі. «Шымкент инвестициялар, технологиялар және интеллектуалдық ресурстарды біздің елге ғана емес, тұтас Орталық Азия аймағына тартатын жаңа орталық болады. Бұған қажет барлық шарттар мен әлеует бар», – деп атап көрсетті Мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаев Жарлыққа қол қою рәсімі кезінде [6; 4]. Сондай-ақ Елбасы «бұл қадам қаланың әлеуметтік-экономикалық дамуына және бүкіл өңір тұрғындарының өмір сапасын дәйекті жақсартуға серпін беретіндігіне» сенімді. Ендігі жерде тарихи-саяси шешім нақты заңдық құжаттармен әрі қарай рәсімделуі орын алады.

Сонымен, жоғарыда көрсетілген нормалар қала мәслихаттары мен әкімдіктердің аумақты дамыту жоспарларын, экономикалық бағдарламаларын қалыптастыру және жүзеге асыру барысында маңызды роль атқаратындығына куәлендіреді. Енді олардың кейбір ерекшеліктеріне тоқталатын болсақ, қаланы дамыту бағдарламаларының кешенді сипаты және өзіне тән қағидалары болуы шарт. Қаланың дамуына ішкі мүмкіндіктер мен ресурстарды дұрыс пайдалана білу басты қағида болып табылады. Яғни «алыстан арбалағанша, жақыннан дорбалаған» жөн. Сонымен қатар нарықтық инфрақұрылымды қалыптастыруға көмектесу; тұрғындардың күнделікті тұрмыс-тіршілігіндегі аса өткір мәселелерді алдымен шешу; қаланы басқару жүйесін жетілдіру; тиісті материалдық-қаржылық базасы бар шынайы өзін-өзі басқаруды дамыту негізгі қағидаттар қатарына жатады.

Қаланы дамыту бағдарламасының жобасын әзірлеу жұмыстары жергілікті әкімдік пен оның органдарымен жүзеге асырылады. Аумақты дамыту бағдарламасының жобасын жасау барысында шешілуге тиісті мәселенің бірі бағдарлама мақсаты мен міндеттерін жан-жақты техникалық-экономикалық негіздеудің қажеттілігі болып табылады. Әрі мақсат-міндеттерге жетудің барынша тиімді әдіс-тәсілдері көрсетілуге тиісті. Қаланың даму бағдарламасын жасау барысында басқарудың жоғарғы деңгейлерімен қабылданған жоспар мен бағдарламалар және қала аумағында орналасқан кәсіпорындар мен ұйымдардан түскен мәліметтер есепке алынуы қажет. Аталмыш кәсіпорындар мен ұйымдардың әрекетінің қалаға және оның тұрғындарына тигізетін экономикалық, демографиялық және өзге да салдары ескерілуі керек.

Жергілікті әкімдік аумақтың экономикалық және әлеуметтік дамуын тиімді басқару үшін қажетті баланстарды жүргізіп отыруға тиісті. Олардың қатарына тұрғындардың қаржылық, ақшалай табысы туралы баланс, еңбек ресурстары балансы, жер балансы кіреді. Жалпы, кешенді даму бағдарламаларынан басқа арнайы мақсатты көздейтін бағдарламалар да жүзеге асырылады. Оларда кезек күттірмес мәселелер шешімін табу жолдары қарастырылады. Бұл бағдарламалар нақты қаладағы қоршаған ортаны қорғауға немесе қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге, яки денсаулық сақтауға не болмаса өзге де мақсаттарға арналуы мүмкін. Қалалық өкілді және атқару органдарымен жоспарлы түрде қабылданатын актілер жекешелендірудің жергілікті жоспары, қаланың жер-шаруашылық құрылымы туралы жоспар, қаланың Бас жоспары тәріздес құжаттардан құралады. Бұл бағдарламалар мен жоспарлар қысқа (бір жыл немесе одан да аз мерзім) немесе ұзақ (бес, яки одан көп жыл) мерзімге арналуы мүмкін.

Қаланы дамыту бағдарламасын дайындау және жүзеге асыру бюджеттік үрдіспен: жергілікті бюджетті қалыптастыру, бекіту және атқарумен тығыз байланыста болады. Себебі қаланың әлеуметтік-экономикалық дамуы материалдық-қаржылық құралдар мен ресурстарға тәуелді. Қазақстандық заңнамаға сәйкес республикалық маңызы бар қала, астана, облыстық маңызы бар қалалар өзіндік бюджетті қалыптастыра алады. Олар бюджеттік және бюджеттен тыс қаржы көздерінен, несиелерден құралуы мүмкін. Қалалық мәслихат пен әкімдік теңгерілген бюджет қалыптастыруға мүдделі және шығыстары кіретін табыс көзіне сәйкес келуі міндетті.

Қалалық мәслихат және әкімдік:

– бюджеттен қаланың әлеуметтік-экономикалық дамуы шараларына қажетті қаржыландыру көлемін жоспарланып отырған бюджеттік кірістер, берілген дотациялар, субвенциялар және алынатын қарыз қаржыларды есепке ала отырып анықтауға құқылы;

– бюджет қаржыларын инвестициялауға, өзіндік мақсатты бағдарламаларға, қоршаған ортаны қорғау шараларына, табиғат және мәдениет ескерткіштерін қалпына келтіруге, қаланы абаттандыруға, тұрғын үй қорын, коммуналдық нысандарды, білім беру, денсаулық сақтау, мәдениет, спорттық мекемелерді ұстап тұруға немесе жөндеуден өткізуге және өзге де мақсаттарға пайдалану бағыттарын анықтауға құқылы;

– қолындағы қаржы көлеміне байланысты, белгіленген тәртіпке сәйкес әлеуметтік қорғауды қажет ететін топтарға қосымша жеңілдіктер мен жәрдемақылар тағайындауға құқылы;

– тұрғын үй-коммуналдық шаруашылықты ұстап тұруға, білім беру, денсаулық сақтау, қоршаған ортаны қорғау және өзге де мақсаттарға жұмсалатын шығын нормасын қолында бар қаржы көлемінде көбейтуге құқылы;

– бюджеттік кіріс көлеміне байланысты резервтік және мақсаттық қорлар құруға құқылы;

– шарт негізінде өз бюджетінің қаржысын өзге бюджет қаржысымен, сондай-ақ кәсіпорын, мекеме, ұйым, қоғамдық бірлестік, азаматтардың қаржыларымен өндірістік немесе өндірістік емес мақсаттағы объектілердің құрылысын, жөндеуін немесе ұстап тұруын қаржыландыру мақсатында біріктіруге құқылы.

Қала бюджетінің түсімдері кірістер, бюджет кредиттерін өтеу сомалары, мемлекеттің қаржы активтерін сатудан түскен түсімдер, қарыздардан құралады. Салықтық, салықтық емес түсімдер, негізгі капиталды сатудан түскен түсімдер, трансферттік түсімдер бюджет кірістері болып табылады.

Республикалық маңызы бар қала, астана бюджеттеріне түсетін түсімдер қатарына жеке табыс салығы; әлеуметтік салық; жеке және заңды тұлғалардың, дара кәсіпкерлердің мүлкіне салық; жер салығы; бірыңғай жер салығы; көлік құралдарына салық; тіркелген салық және Қазақстан Республикасының аумағында өндірілген спирттің барлық түріне; Қазақстан Республикасының аумағында өндірілген алкоголь өніміне; Қазақстан Республикасының аумағында өндірілген құрамындағы этил спиртінің көлемі 0,5 пайыздан аспайтын сыраға; Қазақстан Республикасының аумағында өндірілген темекі бұйымдарына; Қазақстан Республикасының аумағында жасалған жеңіл автомобильдерге (мүгедектерге арнайы арналған қолмен басқарылатын немесе қолмен басқаруға бейімделген автомобильдерден басқа); бензинге (авиациялық бензинді қоспағанда) және дизель отынына акциздер кіреді. Сондай-ақ оған жер үсті көздерінің су ресурстарын пайдаланғаны үшін төлемақы; орманды пайдаланғаны үшін төлемақы; қоршаған ортаға эмиссия үшін төлемақы; жергілікті маңызы бар ерекше қорғалатын табиғи аумақтарды пайдаланғаны үшін төлемақы; жер учаскелерін пайдаланғаны үшін төлемақы; жер қойнауын пайдаланушының жалдау төлемдері; қызметтің жекелеген түрлерімен айналысу құқығы үшін лицензиялық алым және заңда көрсетілген өзге салықтар мен алымдар кіреді [7; 51].

Аталмыш салықтар Қазақстан Республикасының барлық аумағында алынады, нақты көлемі ҚР заңнамасында өзгелей көрсетілмесе, жергілікті өкілді органмен анықталынады.

Бюджеттік кодекстің 52-б. облыстық маңызы бар қала бюджетіне түсетін түсімдер түрін анықтайды, олар салықтық түсімдер және салықтық емес түсімдер, негізгі капиталды сатудан түсетін түсімдер, трансферттер түсімдері болып бөлінеді. Облыстық маңызы бар қала бюджетінен берілген кредиттерді өтеуден, облыстық маңызы бар қаланың коммуналдық меншігіндегі мемлекеттің қаржы активтерін сатудан, облыстық маңызы бар қаланың жергілікті атқарушы органының қарыздарын өтеуден түсетін түсімдер облыстық маңызы бар қала бюджетінің есебіне жатқызылады.

Аудандық маңызы бар қала бюджетіне түсетін түсімдер түрі де осы тәріздес.

Республикалық маңызы бар қала, астана, облыстық және аудандық маңызы бар қалалар бюджетіне түсетін салықтарға қалалық өкілді органның шешімімен тағайындалатын салықтар мен алымдар жатады. Дегенмен де, қала тұрғындарының тұрмыс-тіршілігінің аса жоғары болмауына байланысты, қосымша салықтар енгізу арқылы бюджетті толықтыру мүмкіндігі шамалы екендігін тануымыз керек. Бірақ қосымша салықтар жергілікті бюджеттің кіріс бөлімін толықтыруға аз ғана үлес қосса да, оның атқаратын реттеушілік қызметін айтпай кетуге болмайды. Себебі олар жер учаскелеріне, мүлікке, көлік құралдарына және өзге де объектілерге бағытталғандықтан, оларды есепке алуға және кімнің қалай пайдаланатындығын бақылап отыруға мүмкіндік береді.

Жергілікті бюджетке түсетін салықтар мен алымдар аумаққа инвестициялар, капитал және тауардың келуін реттеу функциясын да атқарады. Мысалы, белгілі бір саланы меңгеру үшін салықтың жеңілдетілген көлемін бекіту осы саланың инвесторлар үшін тартымды болуына сеп болады.

Қалалық бюджеттің шығысы шығындар, бюджет кредиттері, қаржы активтерін сатып алу, қарыздарды өтеуден тұрады. Қала бюджеті ҚР бюджеттік жүйесінің құрамдас бөлігі болғандықтан, онымен тығыз байланыста болады. Заңнамада мемлекеттік биліктің жергілікті органдарының дербестігі бекітілгенімен де, оның белгілі бір шегі болатындығы түсінікті.

Қаладағы мемлекеттік билік органдары жергілікті бюджетті қалыптастыру, бекіту және орындау әрекеттерімен қатар, коммуналдық меншікті иелену, пайдалану, оған билік ету мәселелерін және аумақтағы кәсіпорын, мекеме, ұйымдармен өзара қарым-қатынас мәселелерін шешеді. Әкімдіктің коммуналдық меншікті басқару әрекеті алдымен оны қалыптастырумен, оны жекешелендірумен және жалға берумен байланысты. Коммуналдық меншік тиісті аумақта тұратын тұрғындардың байлығы болғандықтан, оны иемдену, пайдалану және оған билік ету халықтың мүддесіне сәйкес жүзеге асырылуға тиісті.

Коммуналды меншікті қалыптастыру жекешелендіру үрдісімен тығыз байланысты. Бірақ бұл үрдіске аудандық бағыныштылықтағы қалалардың билік органдары тиісінше ықпал ете алмайды, есесіне тұрғындардың мүддесі толығымен қорғалмайды. Жергілікті билік органдарының жекешелендірудің жергілікті бағдарламасын қабылдау құқығы істің жағдайын түбегейлі өзгерте алмайды, себебі ол тек шағын кәсіпкерлік объектілеріне қатысты болуы мүмкін.

Қала аумағында меншіктің әртүрлі нысанындағы, әртүрлі бағыныштылықтағы кәсіпорын, мекеме ұйымдар болады. Қала әкімі коммуналдық меншіктегі кәсіпорын, мекеме, ұйымдардың жарғысын (ережесін) бекітеді, жарғыда көрсетілген болса, олардың басшыларын тағайындайды. Қалалық билік органдарының коммуналдық меншік құрамына кірмейтін кәсіпорын, мекеме, ұйымдармен шаруашылық қатынасы шарт негізінде шешіледі. Аталмыш кәсіпорын әрекетінің қала тұрғындары үшін маңыздылығын ескере отырып, оларға белгілі бір салықтық жеңілдіктер немесе өзге де басымдылықтар берілуі мүмкін. Салықтық жеңілдіктер қала бюджетіне түсетін кіріс көлемі есебінен болады. Қалалық билік органдары оның аумағында орналасқан кәсіпорын, мекемелердің әлеуметтік-экономикалық және өзге де қауқарын аумақты дамыту мақсатында пайдалануға мүмкіндіктер беретін өзге де өкілеттіліктерге ие.

Аумақты кешенді дамытуды қамтамасыз ету мақсатында қалалық мемлекеттік билік органдары кәсіпорындар мен мекемелердің аумақтың дамуына атсалысуын үйлестіреді; ерікті негізде кәсіпорын, мекеме, азаматтардың қаржысын жергілікті бюджет қаржысымен өндірістік және әлеуметтік инфрақұрылым нысандары құрылысы, жөндеуі және ұстап тұруын қаржыландыру үшін біріктіреді; коммуналдық меншіктен тыс тұрған кәсіпорын, ұйымдармен экономикалық және әлеуметтік дамуға қатысты ынтымақтастық шарттарына отырады. Мемлекеттік билік органдары қала аумағында тұрғындарға қызмет көрсетумен айналысатын әртүрлі меншік нысанындағы кәсіпорындарды құруға көмектеседі. Қала әкімшілігі кәсіпорындарды тіркеуден өткізеді, олардың жергілікті бюджетке түсетін табыс салығын заттай беруге немесе қызмет көрсету арқылы өтеуге бекітілген тәртіп бойынша келісім бере алады.

Сонымен, қаладағы мемлекеттік билік органдарының экономикалық функцияларына:

- коммуналдық меншікті, қаржылық қаражаттарды басқару;
- қаланы дамытуды қамтамасыз ету;
- тұрғындардың әлеуметтік-мәдени, коммуналды-тұрмыстық және өзге де қажетті қызметке сұранысын қамтамасыз ету жататындығын анықтадық.

Жергілікті мемлекеттік органдардың экономикалық рөлі:

- біріншіден, аумақтық бірліктің (қаланың) экономикалық қауқарын жүзеге асырудан;
- екіншіден, тұрғындардың қоғамдық қызметке сұранысын қанағаттандырудан;
- үшіншіден, мемлекеттік және аумақтық экономикалық мүдделерді жергілікті деңгейде тиімді үйлестіру мәселелерін шешуден көрінеді.

Қазіргі кезде бірқатар қазақстандық шағын қалаларда өндіріс дағдарысының нәтижесі әлі де болса жойылмай отыр. Көптеген өндірістік кәсіпорындардың қаржылық жағдайы қала бюджетінің кіріс бөліміне теріс ықпалын тигізуде. Ал, бюджеттің бұндай жағдайы қала өндірісіне белсенді инвестициялық саясатты жүргізуге мүмкіндік бермейді. Сондықтан ондағы қалалық басқару

органдарының әрекеті қала экономикасын мүмкіндігінше жылдам және аз шығынмен қалпына келтіруге жұмылдыру болып табылады. Аталған жағдайдан шығудың жолы ретінде бірқатар шараларды ұсынбақшымыз. Біріншіден, қалаға біркелкі шаруашылық кешенді әкімшілік-аумақтық бірлік ретінде қарау аса дұрыс емес. Маңызды өндірістік қауқарына қарамастан, қалалар өздерінің әлеуметтік-экономикалық жағдайының күрделілігімен сипатталады. Нарыққа көшу, меншік сипатының өзгеруі қалалардың үйреншікті тіршілігіне, әрине, өзіндік ықпалын тигізді. Экономиканың дағдарысы қала кәсіпорындарындағы өндірістің төмендеуіне, тіпті кейбіреулерінің банкроттығына, нәтижесінде жұмыссыздықтың өсуіне әкеліп соқты. Сондықтан да қаладағы өндірістік салаларды құрылымдық қайта құру қажет, ол өндіріс шығындарын азайтуға және айналым қаржысын толықтыратын ресурстарды жинақтауға сеп болады. Екіншіден, қалаларда өндірістік кәсіпорындардың кең спектрі орналасқандықтан, ондағы өндірістің жетекші салаларын анықтау қажеттігі бар. Себебі оларға мақсатты инвестиция тарту қала экономикасын көтеруге жағдай жасайды. Қаржыны нәтижелі болу-болмауы екіталай әртүрлі салаларға бөліп-жарғанша нақты бір саланы қаржыландыру оң нәтиже береді деген ойдамыз. Нәтижесінде өз алдына жеткілікті деңгейде дамыған өндіріс орны қала аумағында шағын және орта кәсіпкерліктің кең өріс алуына ықпал етеді. Үшіншіден, қалалық өндірістің жетекші салаларын инвестициялауға қаржы іздеу керек. Бұл оның меншік иесінің ғана емес, сонымен бірге қалалық басқару органдарының да көмегін қажет етеді.

Қазіргі таңдағы қаланы басқару органдарының негізгі міндеттерінің бірі шағын және орта кәсіпкерлікке қолдау көрсету болып табылады. Жергілікті жердің (қаланың) мәселесін шешуге қызмет ететін қуатты кәсіпкерліксіз әлеуметтік тұрақтылық та, қоғамның мемлекетті тиімді бақылауы да, экономикалық тұрақтылық та мүмкін емес. Сондай-ақ қаладағы шынайы экономикалық даму салық мәселесімен де тығыз байланысты екендігін есте ұстаған абзал.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Қазақстан Республикасының Конституциясы. 30.08.1995 ж. [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000>.
- 2 Выдрин И.В. Местное самоуправление в Российской Федерации: от идеи к практике (конституционно-правовой аспект): монография / И.В. Выдрин. — Екатеринбург: Изд-во УрГЮА, 1998. — 205 с.
- 3 Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару және өзін-өзі басқару туралы. Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 23 қаңтардағы No. 148 Заңы (өзгерістері мен толықтыруларымен қоса) [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z010000148_.
- 4 Қазақстан Республикасы астанасының мәртебесі туралы. Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 21 шілдедегі № 296-III Заңы (өзгерістері мен толықтыруларымен қоса) [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000296>.
- 5 Алматы қаласының ерекше мәртебесі туралы. Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 1 шілдедегі № 258 Заңы (өзгерістері мен толықтыруларымен қоса) [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z980000258_.
- 6 Шымкент – республикалық маңызы бар қала // Шымкент келбеті. — 2018. — 20 маус. — 1-б.
- 7 Қазақстан Республикасының Бюджет кодексі. Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 4 желтоқсандағы № 95-IV Кодексі [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K080000095_.

К.Т. Байжанова

Некоторые полномочия органов государственной власти и местного самоуправления в городах в экономической сфере

В статье рассматриваются проблемные вопросы полномочий в экономической сфере представительных и исполнительных органов государственной власти и органов местного самоуправления в городах республиканского значения, столице, городах областного значения на основе изучения законодательства Республики Казахстан. В сфере экономики органы государственной власти и местного самоуправления в соответствии с законодательством наделяются полномочиями, с одной стороны, не позволяющими вмешиваться в хозяйственную деятельность субъектов предпринимательской деятельности, а с другой — создавать условия для их развития. Органы государственного управления в городах координируют участие предприятий и учреждений в развитии территории в целях обеспечения комплексного ее развития. Отмечается, что государственное регулирование способствует формированию хозяйственных связей и пропорций,

координированию экономических процессов и увязке частных и общественных интересов. Рассматриваются различные формы государственного регулирования — нормотворческая, налоговая. Обосновываются общие черты полномочий казахстанских городов в экономической сфере, независимо от многообразия их правового статуса. Принимая во внимание тот факт, что ряд малых городов Казахстана по-прежнему не в состоянии справиться с результатами промышленного кризиса девяностых годов прошлого века, в качестве выхода из этой ситуации автором предложен ряд мер.

Ключевые слова: город, правовой статус, правовой статус города, столица, город республиканского значения, город областного значения, город районного значения, маслихат, аким, экономические полномочия.

K. T. Baizhanova

Some powers of state government and local self-government in cities in the economic sphere

This article discusses the problematic issues of authority in the economic sphere of representative and executive bodies of state power and local self-government in cities of republican significance, the capital, cities of regional and district significance based on a study of the legislation of the Republic of Kazakhstan. In the field of economics, in accordance with the legislation, state government and local self-government bodies are empowered, on the one hand, to prevent business entities from interfering in economic activities, and, on the other, to create conditions for their development. State government powers in cities coordinate the participation of enterprises and institutions in the development of the territory in order to ensure the integrated development of the territory. It is noted that government regulation contributes to the formation of economic relations and proportions, the coordination of economic processes and the linking of private and public interests. Various forms of state regulation are considered — rule-making, tax. The common features of the authority of Kazakhstan cities in the economic sphere, regardless of the diversity of their legal status, are justified. Taking into account the fact that a number of small cities in Kazakhstan are still not able to cope with the results of the industrial crisis of the nineties of the last century, a number of measures will be proposed as a way out of this situation. Various forms of state regulation as rule-making, tax are considered. The common features of the authority of Kazakhstan cities in the economic sphere, regardless of the diversity of their legal status, are justified. Considering the fact that a number of small cities in Kazakhstan are still not able to cope with the results of the industrial crisis of the nineties of the last century, a number of measures are proposed as a way out of this situation.

Keywords: city, legal status, legal status of the city, capital, city of republican significance, city of regional significance, city of district significance, maslikhat, akim, economic powers.

References

- 1 Kazakstan Respublikasynyn Konstitutsiiasy 30.08.1995 [The Constitution of the Republic of Kazakhstan. 30.08.1995]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000> [in Kazakh].
- 2 Vydrin, I.V. (1998). Mestnoe samoupravlenie v Rossiiskoi Federatsii: ot idei k praktike (konstitutsionno-pravovoi aspekt) [Local self-government in the Russian Federation: from idea to practice (constitutional and legal aspect)]. Yekaterinburg: Izdatelstvo UrHYuA [in Russian].
- 3 Kazakstan Respublikasyndahy zherhilikti memlekettik baskaru zhane ozin-ozu baskaru turaly Kazakstan Respublikasynyn 2001 zhyly 23 kantardahy No. 148 Zany (ozheristeri men tolyktyrularymen kosa) [On Local Government and Self-government in the Republic of Kazakhstan The Law of the Republic of Kazakhstan dated 23 January, 2001 No 148]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z010000148_ [in Kazakh].
- 4 Kazakstan Respublikasy astanasynyn martebesi turaly Kazakstan Respublikasynyn 2007 zhyly 21 shildedehi 296-III Zany (ozheristeri men tolyktyrularymen kosa) [On the status of the capital of the Republic of Kazakhstan The Law of the Republic of Kazakhstan dated July 21, 2007 No 296]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000296> [in Kazakh].
- 5 Almaty kalasynyn erekshe martebesi turaly Kazakstan Respublikasynyn 1998 zhyly 1 shildedehi N 258 Zany (ozheristeri men tolyktyrularymen kosa) [On the Special Status of Almaty The Law of the Republic of Kazakhstan dated July 1, 1998 No. 258 (including amendments and additions)]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z980000258_ [in Kazakh].
- 6 Shymkent – respublikalyk manyzy bar kala [Shymkent – the city of the Republican significance]. (2018, June 20). *Shymkent kelbeti – The appearance of Shymkent, Vol. 1* [in Kazakh].
- 7 Kazakstan Respublikasynyn Biudzhet kodeksi 2008 zhyly 4 zheltoksandahy No. 95-IV Kodeksi [Budget Code of the Republic of Kazakhstan Code of the Republic of Kazakhstan dated December 4, 2008 No. 95-IV]. *adilet.zan.kz*. Retrieved from http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K080000095_ [in Kazakh].

A.I. Birmanova

*Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan
(E-mail: birmanova81@mail.ru)*

Cultural rights in the human rights system: issues of theory

The article reveals the question of the essence, classification, concept and significance of the cultural rights of man and citizen. The author highlighted the main problems and possible ways of their solution. Attempts to disclose theoretical issues that determine the specific features of cultural human rights, their place in the system of human rights and their inseparable connection with constitutional fundamental rights. The author notes that the formation of a high level of human rights culture is of particular importance among the spiritual guarantees of this group of rights. The essence of this right is examined through the analysis of doctrinal sources and international acts. Cultural rights and their implementation contribute to the increase in citizens and the level of legal culture, and, consequently, the level of political and legal activity of citizens. The article is devoted to the development of a new category of «human rights culture» for the legal science, its content and problems of formation in the societies of the modern world within the international community as a whole under the influence of the ideas of cultural relativism and universality. The author comes to the conclusion that at the moment the legal nature of cultural human rights is recognized internationally, which has previously raised doubts in the scientific community.

Keywords: cultural human rights, features of cultural rights, cultural values, elements of the system of cultural rights, the universality of human rights, cultural relativism, human rights.

The problem of cultural human rights nowadays is discussed in many works of domestic and foreign authors. However, there is little special research devoted to cultural human rights in the modern era of globalization.

It is well-known that it, as well as rest and leisure. Social rights guarantee a decent level of material security and life. Cultural rights provide for the development of man's creative powers and abilities, his participation in the creation of material and spiritual values, access to use them to meet his spiritual needs.

Unlike economic and social rights, cultural human rights in a narrower sense are the sphere of a person's spiritual life. This sphere includes the results of people's activity in the creation of material and cultural values, the results of art works knowledge, the norms of morality and law, human abilities realized in the course of his activities (knowledge, skills, intelligence, moral and aesthetic development, ways and forms of people's communication).

The concept of «culture» and the notion of «cultural human rights» are multifaceted phenomena that integrate behavioral actions in a person and determine the meaning of his life aspirations. Features of cultural human rights in comparison with its other basic rights are shown on this methodological matrix. In our opinion, these features are as follows.

Cultural human rights are connected with numerous ties with the political and socio-economic situation in society. Actually, culture develops not only due to the creative energy of peoples, but also states based on their social and economic potential. Due to the existence of cultural rights, a person finds his personal essence only on the basis of the cultural experience of his environment (family, clan, nation). And the meaning of one's life can not be achieved without the aesthetic and ethical meanings of culture as a social and public phenomenon. Therefore, it would be appropriate to say that elements of the political, economic and social activities of human, the totality of people and society as a whole manifest themselves in the basis of cultural human rights.

Cultural rights as a set of behavior norms and as a value-semantic orientation presuppose the consent of a society certain part to co-existence under certain rules. They are based on the limitation of self-will. So, if a person «accepts the proposed social life style based on following rules and norms, one can talk about the readiness for self-restriction of the personality and its inclusion in a certain cultural paradigm» [1; 52].

Cultural rights are beneficially influenced the manifestation of freedom, which turns into permissiveness in the absence of a behavior culture. It is impossible not to agree with T.V. Glazkova in the fact that culture as a whole, and, consequently, cultural rights act as a «tamer of freedom, preventing its transformation into permissiveness» [1; 54].

Understanding the cultural rights as a special group in the social sphere was formed in the world practice by the end of the twentieth century. The importance of cultural rights is growing. The role of cultural policy in the international arena is also growing, cultural interaction is one of the most important elements in the implementation of diplomacy. A «social quality of life» can not be achieved without access to culture, without enhancing the cultural potential of both man and society. Achieving the «quality of life» is a target humanitarian attitude. It is impossible to master the culture, embracing both the new technogenic possibilities, and the moral dimension of the development of modern society without this attitude. Historical experience shows the need to pay special attention to cultural human rights. Thus in the course of time there are significant changes in society that require legal registration.

By the end of the XX century the cultural rights regulated in the Universal Declaration of Human Rights and developed in international agreements and other human rights instruments acquire a new and important importance. Today they are «permitting rights». So dignity can not be guaranteed without their recognition and observance, without the exercise of the right to cultural identity, education or information, human. And other human rights can not be fully realized also.

Cultural rights are scattered over many and many documents, both global and regional, adopted by the UN and its specialized agencies. This, in the absence of any codifying treaty or declaration, opens the way for their various connections and groupings. In some cases, cultural rights are presented as a totality - as one right - the right to culture or the right to participate in cultural life. They can also be arranged in a more complex way.

The boundaries of cultural rights also depend on understanding the very term «culture». In the absence of any coherent definition, «culture» can be understood in different ways: in the narrow sense, as creative, artistic or scientific activity, or more broadly as a totality of human activity, values, knowledge and practice. The adoption of a broader definition of culture means that cultural rights also include the right for education and the right for information.

Cultural rights organically enter the system of human rights - political, civil, economic and social. As it was repeatedly noted, there is no hierarchy in this system. All rights are equivalent, interrelated and mutually complementary. And if any of the rights included in their common system «does not work», it invariably distorts social relations, causes an imbalance in the social system.

Cultural human rights are inextricably linked to common rights (the right to life, the right to a dignified existence) and personal rights (the right to a worldview, the right to freedom of conscience and other rights closely related to the notion of human society culture and the person himself). So, the basis of human rights, recognized by humanity as absolute values, is the concept of human dignity as the highest no comparable value [2; 68].

The case is also complicated by the uncertainty of the concept «cultural human rights» both in legal doctrine and in national laws. Based on the analysis of relevant international legal acts and legal doctrine, it is possible to distinguish conditionally the main constituent elements of the system of cultural rights:

- the right of every person to participate in cultural life;
- the right to enjoy the results of scientific progress and their practical application;
- the right of every person to protection of moral and material interests arising in connection with any scientific, literary or artistic work of which he is the author;
- the right to freedom, necessary for scientific research and creative activity.

The culture of human rights is a relatively new category for legal science. There is an inextricable link between cultural rights and the culture of human rights. Both the first and the second are an integral part of the spiritual culture. It is a «system of knowledge, value orientations and views, psychological feelings based on the recognition and respect for the dignity of a person, his rights and freedoms, as well as practical skills in their implementation and protection» [3; 21]. Both cultural rights and the culture of human rights are formed on a common basis of the relevant activities of state bodies and, of course, education (in schools, secondary and higher educational institutions, in the system of continuing education). Cultural rights are an integral part of the universal concept of human rights. In the International Bill of Rights, the essence of this concept for human rights is defined as follows: «the recognition of human dignity and human rights as the highest absolute values; non-production of human rights from the dictates of the state and inalienability of them; equality of people in dignity and human rights; the incompatibility of human rights with tyranny and oppression, fear and want, arbitrariness and crime; recognition of the values of democracy, justice; ensuring the system of international and domestic guarantees of human rights» [4; 102].

Cultural rights are usually listed along with economic and social ones. They are given much less attention and quite often completely forget about them.

This can be seen not only in doctrine, but also in state practice. Thus, it is difficult to find a constitution of the state in which, along with the enumeration of economic and social rights, there would be a chapter devoted directly to cultural rights. In most cases, constitutions are limited to mentioning the right to education.

Each year, the Commission on Human Rights discusses the realization in all countries of the economic, social and cultural rights contained in the Universal Declaration of Human Rights and the International Agreement on Economic, Social and Cultural Rights. An analysis of the reports on this issue during the debate once again shows an interesting fact. While cultural rights are mentioned along with economic and social rights, in fact, attention is limited to economic and social rights, whereas cultural ones are not discussed.

Like other rights, cultural human rights are traditionally defined through the category of opportunity. They are represented as a measure of the individual's ability to choose the form and type of his behavior in various spheres as established by constitutions, international and national laws. Cultural human rights as the most broad and capacious in its content category constitute the content of human behavior, thereby determining the overall behavioral cultural level in society. Precisely on this issue expresses N.S. Bondar: Human rights are the ability to use the most elementary and most important goods and conditions of person existence, ensuring security and freedom in a civil society that is objectively formed as a result of the natural development of human civilization and arising from the very nature of human [5; 212]. Thus, judging by the list factors that characterize the universalism of human rights, cultural rights occupy the same important place as political, economic and social rights.

But the question arises — do basic human rights, in addition to their obvious humanistic value, have any practical meaning. Of course, they have, since they have their practical impact on the formation of the concept of people social structure, society and the state. Such an impact goes in two directions. «From its subjective side, the basic rights are given to the subject of law, the ability to directly present their claims to be realized». On the objective side, «guarantees of fundamental rights provided by the Constitution are, first of all, guarantees of the citizen in relation to the state. They provide a direct function of protecting the citizen only against encroachments of the state, that is in the sphere of public law» [6; 33]. This is, for example, the right to use the native language and culture, to choose the language of communication, education, training and creativity freely (Part 2, Article 19 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan), the right to receive and disseminate information in any way not prohibited by law freely (p. 2, Article 20 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan) and others [7].

Cultural rights allow a deep understanding of the principle of the human rights universality, taking into account cultural diversity if they are fully understood as part of a broader human rights system. And they are therefore based on existing norms and principles of international human rights law. The Universal Declaration on Cultural Diversity of 2001 is unique in that it lists rights that are directly related to the cultural category. In accordance with Art. 5 of Declaration: the necessary condition for the development of creative diversity is the full realization of cultural rights, as defined in Art. 27 of the Universal Declaration of Human Rights of 1948 and in Art. 13 and 15 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. Accordingly, every person should have the opportunity for self-expression, creativity and distribution of their works in any language of their choice, in particular in their native language; everyone has the right to a quality education and vocational training in full respect of his cultural identity; everyone should have the opportunity to participate in the cultural life of their choice and to adhere to their cultural traditions, subject to respect for human rights and fundamental freedoms [8].

Some civil society initiatives, such as the 2007 Friborg Declaration on Cultural Rights [9], can be useful. They describes eight cultural rights concerning identity and cultural heritage, freedom of identification with one or more communities, and the right to change such identification, access to and participation in cultural life, education and training, information and communication, and cultural cooperation (Article 2 (a) of the Friborg Declaration).

Cultural rights are associated with a wide range of issues such as self-expression and creativity, including various tangible and intangible arts; information and communication; language, identity and belonging to different communities; the formation of special ideas about the measure and the maintenance of a certain way of life; education and training; access, promotion and participation in cultural life; implementation of cultural strategies and access to tangible and intangible cultural heritage. Cultural rights protect the right of

every person taken separately and in community with other people. It also protect groups of people to develop and express their human qualities, their vision of the world and the meaning that they attach to their existence and development, through, inter alia, values, views, beliefs, languages, knowledge and arts, institutions and ways of life. They can also be seen as protecting access to cultural heritage and resources that enable such identification and development processes.

The question that constantly arises in international human rights law, especially when it affects cultural rights, refers to the collective aspect of rights. It refers to the collective exercise of individual rights, on the one hand, and the existence of collective rights as such, understood as group rights - on the other. Indeed, the very concept of «cultural life» points to the collective, and in art.278 of the Universal Declaration of Human Rights of 1948 directly speaks about cultural life of «society», which today must be understood in the plural as «societies» [10].

Given the increasing role and significance of the sphere of culture in the life of society, the further development and legislative consolidation of cultural rights is extremely relevant. The cultural rights of man and citizen are an inalienable component of human rights and freedoms. So respectively, the fundamental document fixing international standards in this field is the Universal Declaration of Human Rights adopted by UN General Assembly Resolution 217A (III) of December 10, 1948. These provisions of the Declaration of 1948 are a set of those basic standards in the field of human rights protection. In particular they are in the field of the protection of cultural rights, which determined the further direction of development of international and domestic legislation in this field. Subsequently, the UN General Assembly Resolution of 16 December 1966 adopted the International Covenant on Civil and Political Rights and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights.

The importance of this category of rights in the system of human rights and freedoms is evidenced by the fact that they are among the basic and inalienable rights of the individual, along with personal (civil), political, economic and social rights. However, they have a number of specific characteristics. For example, D.V. Semenova, analyzing the legal nature of cultural human rights, notes as a specific feature the close and inextricable link between individual and collective cultural rights and freedoms. She believes that the realization of a person's cultural identity is inseparable from recognizing the cultural identity of a particular group [11; 13].

The official recognition and consolidation of cultural rights and freedoms falls on the middle of the 20th century. They are traditionally referred to as «second generation» rights, but their appearance is historically inextricably linked with the emergence of cultural relations in society, with the emergence of creativity. The most important feature is their natural inalienable character. They belong to everyone from birth, and their realization does not depend on the citizenship of the person. At the same time, they can be individual and collective. Human rights and citizen's rights in the field of culture are aimed at the cultural socialization of the individual as noticed Y.V. Kurakina [12; 140]. It is necessary to pay attention to the non-absolute nature of cultural rights and freedoms. These rights can be limited by the state in order to ensure the necessary recognition and respect for the rights and freedoms of others, morality, order and welfare in society.

Culture is inextricably linked with a separate person, with its activities, actions, and creativity. Relations arising between subjects in the field of cultural life of the Kazakh society, the state, are regulated, first of all, by the Constitution of the Republic of Kazakhstan. In our opinion, the consolidation of the cultural rights of a person and citizen in the Basic Law of the country testifies to the importance and significance of this institution of individual rights. And this is due, above all, both to the growing interest in culture in general, and to various cultural aspects, including the socio-cultural and creative aspects of the individual.

The conceptual series «cultural rights and freedoms of man and citizen», «cultural life», «cultural values», «cultural goods», are interrelated categories that require deep reflection. In our opinion, the constitutional and legal aspect of cultural life should be understood a specific, regulated by the Constitution of the Republic of Kazakhstan and the current legislation activities of a person, society, the state for the creation and preservation of cultural values and traditions of the peoples of the Republic of Kazakhstan. Hence it is the tangible and intangible heritage of the culture of Kazakhstan, access of all social levels to the values of the national and world culture, their security and protection, aimed at supporting and progress of national culture, to maintain the high prestige of the Kazakh culture abroad, the expansion of international cultural cooperation, as well as spiritual development and perfection of man and nation.

In the domestic legal doctrine, there are practically no studies devoted exclusively to cultural rights. Such a state is a consequence of the tradition of a common understanding of economic, social and cultural rights that has taken root in national jurisprudence. There is an objective need for the theoretical and practi-

cal isolation of cultural rights and freedoms from social and economic rights. This group of rights has a special significance both for a specific person, and for society and the state as a whole. That is why it is aimed to ensure the all-round spiritual development of the individual and various social levels and groups in society.

For obvious reasons, cultural rights are closely related to other individual rights and fundamental freedoms, such as freedom of expression, freedom of religion and belief, freedom of association and the right to education. If cultural rights mean any individual right to culture, then in the ideal case there should be no doubt about the meaning of this term. The systematic consideration of cultural rights as human rights will require a somewhat clearer conceptual definition of the terminology of culture [13; 17].

The right to life in the theoretical development of human rights is also recognized. When we talk about cultural rights, we also mean the right of groups within a country to be able to preserve their own cultural identity and develop their own culture, even (and in particular) if it differs from the basic or dominant model of cultural development created so called «ethnocratic state» [13; 30]. Thus, cultural rights as human rights were proclaimed both at the global and regional levels.

In this respect, it is appropriate to emphasize the importance of constructive interfaith dialogue, encouraged by the Assembly of the people. The Assembly, created in 1995, received constitutional status in 2007, and it consists of nine members of parliament representing all ethnic minorities. Through the Assembly pass any legislative acts concerning ethnic issues. The Assembly plays a vital role in promoting mutual understanding and respect for the richness of linguistic and cultural diversity. Kazakhstan is a multi-ethnic society, and its unique cultural diversity is one of its strengths. To preserve and develop this valuable asset, it is essential to ensure the provision of education in various languages. One of the most important tasks facing Kazakhstan is to preserve and enrich the multicultural and multilingual diversity, while ensuring respect for the culture of the main population of the country. In this regard, education can play a key role. Interfaith and intercultural dialogue, stimulated through the Assembly of the people, can provide more space for the dissemination of universal values of human rights and democratic citizenship [14].

Today in any discussion on cultural rights, two factors must be taken into account in the context of any dialogue on human rights as Lindel Prott points out. The first factor is the huge success of the notion of human rights as a political idea and a powerful stimulus for the development of more perfect social relations beneficial to humanity. The second is the consequence of the first: the penetration of terminology relating to «rights» in many areas of analysis. Also the use of the terminology inherent in the concept of «rights», based on often unconscious assumptions and meanings. This leads to a loss of mutual understanding between the participants in the dialogue, and between them and those who listen to them [15; 241]. Since the word «cultural» defines the word «rights» in the phrase «cultural rights». In this regard, it will be appropriate to try again to clarify the understanding of the various elements of these concepts, even at the risk of recurring, in order to contribute more effectively to their implementation through discussion in the field of cultural rights.

Although economic, social and cultural rights have for years been the subject of international debate, this category of cultural rights remains the least developed in terms of legal content and enforcement. An additional obstacle hindering accelerated progress in the development of these rights stems from the fact that cultural rights are cultural rights. A difficulty arises when trying to determine which rights are cultural rights and which are not, but include cultural aspects. Another factor exacerbating the difficulties in ensuring the accuracy of determining the content of many cultural rights is the contradiction between the universality of cultural rights and the concept of cultural relativism. However, the problem of the relationship between cultural relativism and universal human rights and the related contradictions still exist, and this issue deserves an open discussion, which should not be overshadowed by political pressure.

Cultural rights include: the right to participate in the cultural life of the community, the right to use cultural institutions, the right to access to cultural values, the right to use their own language, the right to education, freedom of teaching (academic freedom), freedom of artistic, literary and scientific creativity, the right to access to progress, the right to preserve the cultural identity of minorities and the preservation of the cultural identity of peoples.

The cultural rights of man and citizen ensure the spiritual development of man, stimulate the individual to become a useful participant in political, spiritual, social and cultural progress. The main category of research is the category of cultural rights that organically enter the system of human rights — political, civil, economic, social. Cultural human rights is the participation of a person in the creation of a material and spiritual environment, the dissemination and reproduction of norms and values that contribute to the humaniza-

tion of society and mutual respect for people. Increased interest in this issue from the world community is expressed through discussion, holding various meetings, forums and events on the issue under consideration

Cultural rights are the realization of the human right to development, not only physical, but also spiritual, intellectual, social. Democratic societies can not fully function, in fact, without the recognition of cultural rights, cultural pluralism and diversity.

Thus, we can make the following conclusions:

1. Cultural rights and freedoms of man and citizen create conditions and opportunities for increasing the educational, cultural level of a person, contribute to its comprehensive and harmonious development. As already noted, culture has a leading role in shaping human capital. That is why the culture and cultural rights of the individual deserve special attention from the state and society;

2. Cultural rights and freedoms with their real provision become social value. Therefore, it is urgent to resolve the problem of creating a modern legal framework that promotes the preservation and development of a single cultural space of Kazakhstan. We should ensure the protection of human rights and freedoms of citizens, ethnic, socio-demographic and other communities of the Republic of Kazakhstan in the field of culture in order to enhance the positive impact of cultural heritage on the cultural life of modern society and future generations.

References

- 1 Глазкова Т.В. Семья как ценностно-смысловая модель культуры / Т.В. Глазкова // Вестн. МГУКИ. — 2014. — № 6(62). — С. 52–56.
- 2 Хабермас Ю. Концепт человеческого достоинства и реалистическая утопия прав человека / Ю. Хабермас // Вопросы философии. — 2012. — № 2. — С. 66–80.
- 3 Павленко Е.М. Формирование культуры прав человека и конституционного правосознания в современной России / Е.М. Павленко. — М.: Права человека, 2008. — 182 с.
- 4 Рудинский Ф.М. Наука прав человека и проблемы конституционного права / Ф.М. Рудинский. — М.: Мир, 2006. — 1234 с.
- 5 Бондарь Н.С. Права человека и местное самоуправление в Российской Федерации / Н.С. Бондарь. — Ростов н/Д.: Изд-во Ростовского ун-та, 1998. — 382 с.
- 6 Экштайн К. Основные права и свободы: учеб. пособие для вузов / К. Экштайн. — М.: NOTA BENE, 2004. — 496 с.
- 7 Қазақстан Республикасының Конституциясы 30.08.1995 ж. [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_.
- 8 Всеобщая декларация ЮНЕСКО о культурном разнообразии 02.11.2001 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.un.org/ru/documents/>.
- 9 Фрибургская декларация о культурных правах 2007 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.unifr.ch/iiedh/assets/files/declarations/eng-declaration.pdf>.
- 10 Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы 1948 жылғы 10 желтоқсан № 217 А (III) [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/O4800000001>
- 11 Семёнова Д.В. Юридическая природа культурных прав и свобод / Д.В. Семёнова // Современное право. — 2008. — № 11. — С. 9–13.
- 12 Куракина Ю.В. Права человека и права гражданина: системный подход к исследованию категорий // Права и свободы человека и гражданина: теоретические аспекты и юридическая практика: материалы ежегодной Международ. науч. конф. памяти проф. Ф.М. Рудинского / под общ. ред. Д.А. Пашенцева; МГПУ. — Рязань: Концепция, 2015. — 404 с.
- 13 Ставенхаген Р. Культурные права с точки зрения социальных наук / Р. Ставенхаген // Культурные права и проблемы, связанные с их признанием: сб. очерков. — М., 2003. — С. 15.
- 14 Доклад Специального докладчика по вопросу о праве на образование Кишора Сингха. Совет по правам человека от 11 мая 2012 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.ohchr.org/Documents/.pdf>.
- 15 Протт Л. Взаимопонимание в вопросах культурных прав / Л. Протт // Культурные права и проблемы, связанные с их признанием: Сб. очерков. — М., 2003. — С. 241–261.

А.И. Бірманова

Адам құқығы жүйесіндегі мәдени құқық: теориялық сұрақтар

Мақалада адам және азаматтардың мәдени құқықтарының түсінігі, мәні, жіктелуі мен маңыздылығы жайлы мәселелер ашылған. Адамның мәдени құқығының айрықша ерекшеліктерін, олардың адам құқығы жүйесіндегі орнымен, оның конституциялық негізгі құқықтармен тығыз байланысын анықтайтын теориялық сұрақтарды ашу әрекеті жүзеге асырылды. Автор атап өткендей, адам

құқығының мәдениетінің жоғары деңгейін қалыптастыруда, рухани кепілдіктер осы топ құқықтарының арасында ерекше мәнге ие болады. Осы құқықтың мәні халықаралық актілердің және доктриналды қайнар көздерді талдау арқылы қаралды. Мәдени құқықтар және оларды жүзеге асыру азаматтардың құқықтық мәдениетінің деңгейін жоғарылатуға, ал артынша азаматтардың саяси және құқықтық белсенділік деңгейін арттыруға ықпал етеді. Мақала заң ғылымында «адам құқығының мәдениеті» деп аталатын жаңа санатты әзірлеу үшін, заманауи әлемде және халықаралық қауымдастық шеңберінде мәдени релятивизм және әмбебаптылық идеясының жалпы әсерін тұтастай қоғамда қалыптастыру проблемалары мен оның мазмұнының ерекшеліктеріне арналған. Автор адамның мәдени құқықтарының заңды табиғаты бұрын-соңды ғылыми ортада күмән тудырған болса, ал қазіргі таңда халықаралық деңгейде танылған құқық деген тұжырымға келді.

Кілт сөздер: адамның мәдени құқықтары, мәдени құқықтардың ерекшеліктері, мәдени құндылықтар, мәдени құқықтар жүйесінің элементтері, адам құқығының әмбебаптығы, мәдени релятивизм, адам құқығы.

А.И. Бирманова

Культурные права в системе прав человека: вопросы теории

В статье раскрывается вопрос о сущности, классификации, понятии и значении культурных прав человека и гражданина. Осуществлена попытка раскрыть теоретические вопросы, определяющие специфические особенности культурных прав человека, их место в системе прав человека и их неразрывную связь с конституционными основными правами. Автор отмечает, что особое значение среди духовных гарантий данной группы прав имеет формирование высокого уровня культуры прав человека. Рассматривается сущность данного права через анализ доктринальных источников и международных актов. Культурные права и их реализация способствуют повышению у граждан уровня правовой культуры, а следовательно, и уровня политической и правовой активности граждан. Статья посвящена разработке новой для юридической науки категории «культура прав человека», особенностям её содержания и проблемам формирования в обществах современного мира и в рамках международного сообщества в целом под воздействием идей культурного релятивизма и универсальности. Автор приходит к выводу, что в настоящий момент юридическая природа культурных прав человека, прежде вызывавшая сомнения в научных кругах, признана на международном уровне.

Ключевые слова: культурные права человека, особенности культурных прав, культурные ценности, элементы системы культурных прав, универсальность прав человека, культурный релятивизм, права человека.

References

- 1 Glazkova, T.V. (2014). Semia kak tsennostno-smyslovaia model kultury [The family as a value semantic model of culture]. *Vestnik MHUKI – Bulletin Moscow State Institute of Culture*, 6, 52–56 [in Russian].
- 2 Khabermas, Yu. (2014). Kontsept chelovecheskoho dostoinstva i realisticheskaia utopia prav cheloveka [The concept of human dignity and the realistic utopia of human rights]. *Voprosy filosofii – Questions of philosophy*, 2, 66–80 [in Russian].
- 3 Pavlenko, E.M. (2008). *Formirovanie kultury prav cheloveka i konstitutsionnoho pravosoznaniia v Rossii [Formation of a culture of human rights and constitutional justice in modern Russia]*. Moscow: Prava cheloveka [in Russian].
- 4 Rudinskii, F.M. (2006). *Nauka prav cheloveka i problemy konstitutsionnoho prava [The science of human rights and the problems of constitutional law]*. Moscow: Mir [in Russian].
- 5 Bondar, N.S. (1998). *Prava cheloveka i mestnoe samoupravlenie v Rossiiskoi Federatsii [Human rights and local government in the Russian Federation]*. Rostov-on-Don: Izdatelstvo Rostovskogo universiteta [in Russian].
- 6 Ekshtain, K. (2004). *Osnovnye prava i svobody [Basic rights and freedoms]*. Moscow: NOTA BENE [in Russian].
- 7 Kazakstan Respublikasynyn Konstitutsiiasy 30.08.1995 zh. [The constitution of the Republic of Kazakhstan from 8/30/1995]. (1995, 30 August). *adilet.zan.kz*. Retrieved from <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000> [in Kazakh].
- 8 Vseobshchaia deklaratsiia YuNESKO o kulturnom raznoobrazii 02.11.2001 h. [Universal declaration of UNESCO about a cultural variety of 02.11.2001]. (2001, 02 November). *un.org.ru*. Retrieved from: <http://www.un.org/ru/documents/>. [in Russian].
- 9 Friburhskaia deklaratsiia o kulturnykh pravakh 2007 h. [Fribourg declaration about cultural rights for 2007]. (2007). *unifr.ch*. Retrieved from <http://www.unifr.ch/iiedh/assets/files/declarations/eng-declaration.pdf> [in Russian].
- 10 Adam kuckyktarynyn zhalpyha birdei deklaratsiiasy 1948 zhylyhy 10 zheltoksan № 217 A (III) [Universal declaration of human rights from December 10, 1948 No. 217]. (1948, 10 December). *adilet.zan.kz*. Retrieved from: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/O4800000001> [in Kazakh].
- 11 Semenova, D.V. (2008). Yuridicheskaia priroda kulturnykh prav i svobod [The legal nature of cultural rights and freedoms]. *Sovremennoe pravo – Modern law*, 11, 9–13 [in Russian].
- 12 Kurakina, Yu.V. (2015). Prava cheloveka i prava hrazhdanina: sistemnyi podkhod k issledovaniiu katehorii [Human rights and rights for a citizen : approach of the systems to research categories]. Proceedings from Rights and freedoms of man and citizen:

theoretical aspects and legal practice: *ezhegodnaia Mezhdunarodnaia nauchnaia konferentsiia pamiati professora F.M.Rudinskoho – International scientific conference*. (pp. 140–146). Riazan: Kontseptsiiia [in Russian].

13 Stavenhagen, R. (2003). Kulturnye prava s tochki zreniia sotsialnykh nauk [Cultural rights from the point of view of social sciences]. *Kulturnye prava i problemy, sviazannye s ikh priznaniem – Cultural rights and problems associated with their recognition*, 15–42 [in Russian].

14 Doklad Spetsialnogo dokladchika po voprosu o prave na obrazovanie Kishora Sinhkha. Sovet po pravam cheloveka 11 maia 2012 h. [Report of the Special Rapporteur on the right to education of Kishore Singh. The Human Rights Council from May 11, 2012]. *ohchr.org*. Retrieved from <https://www.ohchr.org/Documents/.pdf> [in Russian].

15 Prott, L. (2003). Vzaimoponimanie v voprosakh kulturnykh prav [The mutual understanding is in the questions of cultural rights]. *Kulturnye prava i problemy, sviazannye s ikh priznaniem – Cultural rights and problems associated with their recognition*, 241–261 [in Russian].

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

INFORMATION ABOUT AUTHORS

- Abikenova, G.B.** — Master of jurisprudence, Doctoral PhD student, Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Akimbekova, S.A.** — Doctor of juridical sciences, Academic Professor of the Higher School of Law «Adilet», Caspian University, Almaty, Kazakhstan.
- Baizhanova, K.T.** — Master of jurisprudence, Doctoral PhD student, Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Bilyalova, M.I.** — Master of jurisprudence, Doctoral PhD student, Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Birmanova, A.I.** — Master of jurisprudence, Doctoral PhD student, Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Ilyassova, G.A.** — Candidate of juridical sciences, Full Professor, Professor of chair of the civil and labor law, Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Kizardbekova, A.S.** — Candidate of juridical sciences, Associate professor, department chair of the civil and labor law, Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Kumarova, U.K.** — Master of jurisprudence, Doctoral PhD student, Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Kussainova, A.K.** — Candidate of law sciences, Associate professor, South Ural State University (National Research University), Chelyabinsk, Russia.
- Lavnichak, A.** — Doctor of juridical sciences, Professor of the chair of constitutional law, University of Wroclaw, Poland.
- Moroz, S.P.** — Doctor of juridical sciences, Professor of the Higher School of Law «Adilet», Caspian University, Almaty, Kazakhstan.
- Nukusheva, A.A.** — Candidate of juridical sciences, Associate professor, Academy of Justice under the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan.
- Nurgaliyev, B.M.** — Doctor of juridical sciences, Professor, Leading Researcher, Academy «Bolashak», Karaganda, Kazakhstan.
- Nurtaeva, G.L.** — Candidate of juridical sciences, Associate Professor of the Higher School of Law «Adilet», Caspian University, Almaty, Kazakhstan.
- Nurzhanova, A.K.** — Master of jurisprudence, Senior lecturer of the Department of legal disciplines, M. Utemisov West Kazakhstan State University, Uralsk, Kazakhstan.
- Rustembekova, D.K.** — Doctor PhD, Senior teacher of chair of the constitutional and international law, Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Serikova, L.S.** — Candidate of historical sciences, Associate professor, Head of the Department of legal disciplines, M. Utemisov West Kazakhstan state University, Uralsk, Kazakhstan.
- Sultanova, A.T.** — Master of jurisprudence, Doctoral PhD student, Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.
- Taitorina, B.A.** — Doctor of juridical sciences, Professor, M.Kh. Dulati Taraz State University, Kazakhstan.

Thabisimova, L.A. — Doctor of juridical sciences, Professor, Deputy Director, Law Institute of Pyatigorsk State University, Russia.

Ualiev, K.S. — Doctor of juridical sciences, Professor, Academy «Bolashak», Karaganda, Kazakhstan.

Uteubayev, T.T. — Master of jurisprudence, Doctoral PhD student, Ye.A. Buketov Karaganda State University, Kazakhstan.

**2018 жылғы «Қарағанды университетінің хабаршысында»
жарияланған мақалалардың көрсеткіші.
«Құқық» сериясы**

№ б.

КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ

<i>Абдукаримова З.Т., Суркова С.С.</i> Қазақстандағы туризмді дамытудың негізгі мәселелері.....	2	27
<i>Әбікенова Г.Б., Лавничак А.</i> Кәмелетке толмағандардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғау және қамтамасыз етудегі мемлекеттік органдардың рөлі	4	21
<i>Әмірбек К.С., Лавничак А.</i> ЕАЭО құрушы-мемлекеттерінің интеграциясының құқықтық базасының қалыптасуы мен дамуы	3	30
<i>Божқараұлы А., Цомплак К.</i> Қазақстан Республикасындағы сайлау заңнамасын реформалау.....	3	23
<i>Білалова М.И., Тхабисимова Л.А.</i> Сайлау құқығы қағидаларының жүйесін конституциялық-құқықтық реттеу: салыстырмалы-құқықтық талдау.....	4	27
<i>Ержанова Ф.А., Божқараұлы А., Лавничак А.</i> Қазақстан Республикасындағы сайлау комиссияларының құқықтық мәртебесі мен қалыптастыру мәселесі туралы.....	3	38
<i>Задорожная Г.В.</i> Құқықтық субъектілікті иемдену туралы мәселеге: теория және тәжірибе мәселелері.....	2	36
<i>Ким Е.А., Мусилимова К.С.</i> Коммерциялық дауларды төрелікте шешуді халықаралық-құқықтық реттеу	1	15
<i>Ли Шань.</i> Шетел инвестицияларын ұлттық-құқықтық реттеу	2	21
<i>Мусин Қ.С.</i> Сайлау өткізуді халықаралық құқықтық реттеу	1	8
<i>Нұрбекова Г.Т., Полевой С.В.</i> ЕАЭО: аймақтағы оның интеграциялық рөлі, қаржылық және тарифтік аспектілердегі құқықтық мәселелердің мысалдары және бүгінгі күні олардың контекстіндегі Қазақстан экономикасы үшін маңызы	3	44
<i>Рүстембекова Д.К.</i> Адам және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ететін құқықтық кепілдіктердің функциялары.....	4	15
<i>Рүстембекова Д.К., Цомплак К.</i> Құқықтық кепілдіктің түсінігі мен жіктелуі	3	11
<i>Рүстембекова Д.К., Цомплак К.</i> Шет елдердегі конституция.....	2	14
<i>Тайторина Б.А.</i> Қазақстан Республикасында мемлекеттік бақылау жүйесіндегі прокурорлық қадағалау	4	8
<i>Терновая Н.С.</i> Қазақстан Республикасында және Ресей Федерациясында жергілікті өзін-өзі басқару құрылымындағы өкілді органның жалпы сипаттамасы.....	3	18
<i>Чанкова Д.</i> Болгариядағы аз ұлттарды қорғау мәселелері мен заңдылықтары.....	2	8

МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ТЕОРИЯСЫ МЕН ТАРИХЫ

<i>Ахметов А.С.</i> Қазақстандық қоғамның құқықтық мәдениет феномені	3	59
<i>Бірманова А.И., Лавничак А.</i> Мәдени құқық адам құқықтарының ажырамас бөлігі ретінде	1	30
<i>Задорожный Б.Ю.</i> Құқықсубъектілікке ие болу мәселелері: теориясы мен тәжірибелік мәселелері ..	3	50
<i>Колодий А.А.</i> Украина халқының конституциялық-құқықтық мәртебесіне ғылыми зерттеулер: қазіргі жағдайы мен келешегі.....	1	24
<i>Қожахметов Ғ.З., Ботагарин Р.Б.</i> XIX ғасырдың аяғы — XX ғасырдың басында Ресей империясының құрамында болған Қазақстандағы сайлау құқығы және оның ерекшеліктері.....	3	66
<i>Қожахметов Ғ.З., Рахымғұлова М.Б.</i> Алқа билер соты сот жүйесін демократияландырудың элементі ретінде	2	59
<i>Матвийчук А.В.</i> Мемлекет міндеттерін доктриналдық зерттеудің шығу тегі	1	38
<i>Оралбаев Н.К., Ниетуллаев Н.Н.</i> Сыбайлас жемқорлықтық құқықбұзушылықтардың анықтамасы, типологиясы және әлеуметтік-құқықтық табиғаты	2	52
<i>Рысжанова Г.С., Қожахметов Ғ.З.</i> Қазақтың билер соты – қазіргі сот жүйесінің бастауы.....	2	44
<i>Серікбаева С.С.</i> Террорлық актілер жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайлар	1	45

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ КРИМИНОЛОГИЯ

<i>Аманжолова Б.А.</i> Аралас қауіпсіздікті қамтамасыз ету мекемелерінде адам құқықтарын қорғау тұжырымдамалары аясында қылмыстық-атқару заңнамасын қолдану мәселелері.....	2	81
---	---	----

<i>Жансараева Р.Е., Әбдірахманов Д.С.</i> Білім берудегі коррупцияға қарсы мәдениет.....	2	86
<i>Жолжақсынов Ж.Б.</i> Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіндегі зорлық-зомбылықты анықтаудағы кейбір терминологиялық және логикалық қателіктер туралы.....	1	60
<i>Қапсәлямов Қ.Ж., Қапсәлямова С.С.</i> Сыбайлас жемқорлық қылмыстармен күресудегі шетелдік тәжірибе.....	1	51
<i>Қыздарбекова Б.Ж.</i> Қамауда ұстау түріндегі бұлтартпау шарасын атқару тәртібінің түсінігі және әлеуметтік-құқықтық тағайындау сұрақтары.....	3	83
<i>Рахымбеков М.М., Сыдыкова Л.Ч.</i> Қазақстан Республикасында діни экстремизмді және терроризмді болдырмаудың шетелдік тәжірибесі және оны қолдану.....	3	91
<i>Хлус А.М.</i> Қызметтік өкілеттіктерді асыра пайдалану жолымен жымқыру кезіндегі қылмыстық қолсұғушылық объектісінің криминалистикалық түсінігі.....	3	75
<i>Хлус А.М.</i> Сыйбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың қазіргі кезеңінде қылмыстық құқық пен криминологияның даму заңдылықтары.....	2	70

ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС ЖӘНЕ КРИМИНАЛИСТИКА

<i>Абдрахманов С.З., Абдрахманов Д.С.</i> Құқықтық білім беру құрылымындағы ақпараттық қауіпсіздік	1	66
<i>Абзалбекова М.Т., Жәмиева Р.М.</i> Қылмыстық-процессуалдық шешімдерге қойылатын талаптар	1	72
<i>Әренова Л.К., Нәбиева Е.А.</i> Терроризм актілерін криминалистік сипаттау және оның тергеудегі маңызы.....	3	98
<i>Жәмиева Р.М., Шәкенов А.О., Жұманбаева З.Б.</i> Азаптау істері бойынша оқиға орнын қарап-тексеру тактикасының ерекшеліктері.....	2	92
<i>Нұрғалиев Б.М., Уәлиев К.С., Құсайынова А.Қ.</i> Қазақстан Республикасының қылмыстық-процессуалдық іс жүргізу заңнамасы бойынша кінәні мойындау туралы мәміледегі жәбірленушінің құқықтық мәртебесі мен құқықтары.....	4	35
<i>Сембекова Б.Р., Бертовский Л.В.</i> Терроризм мен діни экстремизмге қарсы іс-қимыл ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің тәсілі ретінде.....	2	99
<i>Сухотерин В.Е., Ким А.А.</i> Прокурорлық қадағалаудың нысанының ұғымы жайлы теориялық сұрақтар.....	3	107

АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ ПРОЦЕСС

<i>Алиева Л.Р.</i> Азаматтық сот өндірісінің түрі ретіндегі ерекше іс жүргізудің құқықтық табиғаты	3	162
<i>Арыстан А., Бекен А.</i> Қазақстандағы титулдық сақтандыруды құқықтық реттеу	3	118
<i>Әкімбекова С.А., Мороз С.П., Нұртаева Г.Л.</i> Жария тәртіпке қайшылық арбитраждық шешімнің күшін жоюдың негізі ретінде.....	4	85
<i>Клюева Е.Н., Илясова Г.А.</i> Көлік саласында мемлекеттік басқаруды жетілдіру: Қазақстан Республикасында және Украинада құқықтық реттеу мәселелері	2	107
<i>Құмарова Ұ.Қ., Лавничак А.</i> Көліктік міндеттемелердің ұғымы және құқықтық табиғаты.....	4	60
<i>Қыздарбекова А.С., Залимбаева И.В.</i> Азаматтық-құқықтық келісімшарттар жүйесіндегі суррогат ана болу келісімшартының орны	3	149
<i>Ли Шань.</i> Қытай Халық Республикасының инвестициялық заңнамаларының даму тарихы.....	1	79
<i>Нұржанова А.К., Серікова Л.С.</i> Қазақстанда медиация институтын дамытудың ерекшеліктері.....	4	74
<i>Нүкішева А.Ә., Қудрявцева Л.В., Александров С.</i> Корпоративтік келісімнің мәні және мәселелері.....	1	84
<i>Нүкішева А.Ә.</i> Қазақстан Республикасының жер қойнауын пайдалану мәселелеріндегі мемлекеттің «басымдық құқығы» туралы.....	2	118
<i>Нүкішева А.Ә.</i> Қазақстан Республикасында мұрагерлік құқықтық қатынастың объектілері мәселесі туралы.....	3	132
<i>Нүкішева А.Ә.</i> Қазақстан Республикасында лайықсыз мұрагерлерді мұрадан шеттету.....	4	42
<i>Өтеубаев Т.Т., Қыздарбекова А.С.</i> Рим жеке құқығындағы жалпы меншік үлгісі	2	125
<i>Өтеубаев Т.Т., Қыздарбекова А.С.</i> Франция, Германия, Швейцария және Нидерландыдағы жалпы меншік құқығы институты.....	4	50
<i>Рахимберлина А.К., Жағалов Р.Б.</i> Қазақстан Республикасында балаларды құқықтық қорғаудың өзекті мәселелері.....	3	156
<i>Сейтаева Ж.С., Маханов Т.Ф.</i> Қазақстан Республикасының азаматтық құқығындағы диспозитивтілік: қағида, әдіс және азаматтық құқық нормасын сипаттайтын санат ретінде	3	126
<i>Сұлтанова А.Т., Илясова Г.А.</i> «Тұтынушы» ұғымы және тұтынушының Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша құқықтық жағдайы.....	4	65

<i>Тоқатов Р.А., Мырзалиева Ж.Т.</i> Нарықтық қатынастардағы криптовалюта және цифрлық болашақ .	3	141
<i>Хорами Ния Анвар Бахман.</i> Иран Ислам Республикасында азаматтық-құқықтық қатынастардың қатысушысы ретінде несие ұйымдарының құқықтық мәртебесіне қатысты ұғымның қалыптасуы.....	3	113

ЖАС ҒАЛЫМ МІНБЕСІ

<i>Амірбек К.С.</i> Еуразиялық экономикалық одақтың құқықтық базасының қалыптасуының кейбір мәселелері.....	1	91
<i>Әбікенова Г.Б.</i> Кәметке толмағандардың құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асырудың кепілі ретіндегі Қазақстан Республикасындағы балалар омбудсмені қызметінің тарихи және теориялық-құқықтық аспектілері.....	1	99
<i>Байжанова К.Т.</i> Қаладағы мемлекеттік және өзін-өзі басқару органдарының экономикалық аймақтағы кейбір өкілеттіліктері	4	91
<i>Білалова М.И.</i> Қазақстан Республикасының азаматтарымен сайлау құқығын жүзеге асыруды қамтамасыз етудің құқықтық негіздері.....	2	131
<i>Бірманова А.И.</i> Адам құқығы жүйесіндегі мәдени құқық: теориялық сұрақтар	4	99
<i>Даурембеков Е.К.</i> Бас бостандығынан айыру және шектеумен байланысты процессуалдық бұлтартпау шараларын жүзеге асырудың тәртібін реттейтін отандық заңнамаға ретроспективті талдау	1	107
<i>Еспергенова Е.В.</i> Қазақстан Республикасы ҚК-нің 320-бабында қарастырылған «Науқасқа көмек көрсетпеу» қылмыстық-құқықтық нормаларын жетілдірудің кейбір мәселелері	3	169
<i>Жүнісбеков Н.Н.</i> Тұрғын жылжымайтын мүлік құрылысындағы үлестік қатысу саласында жасалып жатқан құқыққа қарсы әрекеттерді саралаудың жеке мәселелері	2	139
<i>Тұрұнтаева А.А.</i> Қазақстан Республикасында салықтық жоспарлаудың құқықтық негіздері.....	3	176
<i>Чукумов Г.Б.</i> Терроризм актілерін тергеу кезінде тергеу әрекеттерін техникалық-криминалистикалық қамтамасыз ету	2	147

**Указатель статей, опубликованных
в «Вестнике Карагандинского университета» в 2018 году.
Серия «Право»**

	№	с.
КОНСТИТУЦИОННОЕ И МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО		
<i>Абдукаримова З.Т., Суркова С.С.</i> Правовые проблемы развития туризма в Казахстане.....	2	27
<i>Абикенова Г.Б., Лавничак А.</i> Роль государственных органов в защите и обеспечении конституционных прав и свобод несовершеннолетних	4	21
<i>Амирбек К.С., Лавничак А.</i> Формирование и развитие правовой базы интеграции государств-основателей ЕАЭС.....	3	30
<i>Билялова М.И., Тхабисимова Л.А.</i> Конституционно-правовое регулирование системы принципов избирательного права: сравнительно-правовой анализ.....	4	27
<i>Божжараулы А., Цомплак К.</i> Реформа избирательного законодательства в Республике Казахстан.....	3	23
<i>Ержанова Ф.А., Божжараулы А., Лавничак А.</i> К вопросу о правовом статусе и формировании избирательных комиссий в Республике Казахстан	3	38
<i>Задорожня Г.В.</i> К вопросу о приобретении правосубъектности: проблемы теории и практики	2	36
<i>Ким Е.А., Мусилимова К.С.</i> Международно-правовое регулирование разрешения коммерческих споров в арбитраже.....	1	15
<i>Ли Шань.</i> Национально-правовое регулирование иностранных инвестиций	2	21
<i>Мусин К.С.</i> Международное правовое регулирование проведения выборов.....	1	8
<i>Нурбекова Г.Т., Полевой С.В.</i> ЕАЭС: его интеграционная роль в регионе, примеры правовых проблем в финансово-тарифном аспекте и значимость для экономики Казахстана в их контексте на сегодняшний день	3	44
<i>Рустембекова Д.К.</i> Функции юридических гарантий обеспечения прав и свобод человека и гражданина	4	15
<i>Рустембекова Д.К., Цомплак К.</i> Конституция в зарубежных странах	2	14
<i>Рустембекова Д.К., Цомплак К.</i> Понятие и классификация юридических гарантий.....	3	11
<i>Тайторина Б.А.</i> Прокурорский надзор в системе государственного контроля Республики Казахстан.....	4	8
<i>Терновая Н.С.</i> Общая характеристика представительного органа в структуре местного самоуправления в Республике Казахстан и Российской Федерации	3	18
<i>Чанкова Д.</i> Тенденции и проблемы защиты меньшинств в Болгарии	2	8
ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА		
<i>Ахметов А.С.</i> Феномен правовой культуры казахстанского общества	3	59
<i>Бирманова А.И., Лавничак А.</i> Культурные права как неотъемлемая часть прав человека	1	30
<i>Задорожный Б.Ю.</i> К вопросу о приобретении правосубъектности: проблемы теории и практики	3	50
<i>Кожжахметов Г.З., Ботагарин Р.Б.</i> Избирательное право и его особенности в Казахстане в составе Российской империи в конце XIX - начале XX века	3	66
<i>Кожжахметов Г.З., Рахимгулова М.Б.</i> Суд присяжных как элемент демократизации судебной системы	2	59
<i>Колодий А.А.</i> Научные исследования конституционно-правового статуса украинского народа: состояние и перспективы.....	1	24
<i>Матвийчук А.В.</i> Генезис доктринальных исследований обязанностей государства	1	38
<i>Оралбаев Н.К., Ниетуллаев Н.Н.</i> Определение, типология и социально-правовая природа коррупционных правонарушений	2	52
<i>Рысжанова Г.С., Кожжахметов Г.З.</i> Суд казахских биев — начало современной судебной системы	2	44
<i>Серикбаева С.С.</i> Причины и условия, способствующие совершению актов терроризма.....	1	45
УГОЛОВНОЕ ПРАВО И КРИМИНОЛОГИЯ		
<i>Аманжолова Б.А.</i> Проблемы применения уголовно-исполнительного законодательства в учреждениях смешанной безопасности в свете концепций прав человека	2	81
<i>Жансараяева Р.Е., Абдрахманов Д.С.</i> Антикоррупционная культура в образовании.....	2	86

<i>Жолжаксынов Ж.Б.</i> О некоторых терминологических и логических погрешностях определения насилия в Уголовном кодексе Республики Казахстан	1	60
<i>Капсаямов К.Ж., Капсаямова С.С.</i> Зарубежный опыт борьбы с коррупционными преступлениями	1	51
<i>Кыздарбекова Б.Ж.</i> К вопросу о понятии и социально-правовом назначении режима исполнения меры пресечения в виде содержания под стражей	3	83
<i>Рахимбеков М.М., Сыдыкова Л.Ч.</i> Зарубежный опыт предупреждения религиозного экстремизма и терроризма и его имплементация в Республике Казахстан	3	91
<i>Хлус А.М.</i> Криминалистическое понимание объекта преступного посягательства при хищении путем злоупотребления служебными полномочиями	3	75
<i>Хлус А.М.</i> Тенденции уголовного права и криминологии на современном этапе противодействия коррупции	2	70

УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС И КРИМИНАЛИСТИКА

<i>Абдрахманов С.З., Абдрахманов Д.С.</i> Информационная безопасность в структуре юридического образования	1	66
<i>Абзалбекова М.Т., Жамиева Р.М.</i> Требования, предъявляемые к уголовно-процессуальным решениям	1	72
<i>Аренова Л.К., Набиева Е.А.</i> Криминалистическая характеристика актов терроризма и ее значение в расследовании	3	98
<i>Жамиева Р.М., Шакенов А.О., Жуманбаева З.Б.</i> Тактические особенности осмотра места происшествия по делам о пытках	2	92
<i>Нургалиев Б.М., Уалиев К.С., Кусаинова А.К.</i> Правовое положение и права потерпевшего в сделке о признании вины по уголовно-процессуальному законодательству Республики Казахстан	4	35
<i>Сембекова Б.Р., Бертовский Л.В.</i> Противодействие терроризму и религиозному экстремизму как способ обеспечения национальной безопасности	2	99
<i>Сухотерин В.Е., Ким А.А.</i> Теоретические вопросы о понятии объекта прокурорского надзора	3	107

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО И ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС

<i>Акимбекова С.А., Мороз С.П., Нуртаева Г.Л.</i> Противоречие публичному порядку как основание отмены арбитражного решения	4	85
<i>Алиева Л.Р.</i> Юридическая природа особого производства как вида гражданского судопроизводства	3	162
<i>Арыстан А., Бекен А.</i> Правовое регулирование титульного страхования в Казахстане	3	118
<i>Киздарбекова А.С., Залимбаева И.В.</i> Место договора суррогатного материнства в системе гражданско-правовых договоров	3	149
<i>Клюева Е.Н., Ильясова Г.А.</i> Совершенствование государственного управления в сфере транспорта: проблемы правового регулирования в Республике Казахстан и Украине	2	107
<i>Кумарова У.К., Лавничак А.</i> Понятие и правовая природа транспортных обязательств	4	60
<i>Ли Шань</i> История развития инвестиционного законодательства Китайской Народной Республики ..	1	79
<i>Нукушева А.А.</i> К вопросу об объектах наследственного правоотношения в Республике Казахстан	3	132
<i>Нукушева А.А.</i> О «приоритетном праве» государства в вопросах недропользования Республики Казахстан	2	118
<i>Нукушева А.А.</i> Устранение от наследования недостойных наследников в Республике Казахстан	4	42
<i>Нукушева А.А., Кудрявцева Л.В., Александров С.</i> Сущность и проблема корпоративного договора	1	84
<i>Нуржанова А.К., Серикова Л.С.</i> Особенности развития института медиации в Казахстане	4	74
<i>Рахимберлина А.К., Жагалов Р.Б.</i> Актуальные проблемы правовой защиты детей в Республике Казахстан	3	156
<i>Сейтаева Ж.С., Маханов Т.Г.</i> Диспозитивность в гражданском праве Республики Казахстан: как принцип, как метод и как категория, характеризующая нормы гражданского права	3	126
<i>Султанова А.Т., Ильясова Г.А.</i> Понятие «потребитель» и правовое положение потребителя по законодательству Республики Казахстан	4	65
<i>Тоқатов Р.А., Мырзалиева Ж.Т.</i> Криптовалюта и цифровое будущее в рыночных отношениях	3	141
<i>Утеубаев Т.Т., Киздарбекова А.С.</i> Институт права общей собственности во Франции, Германии, Швейцарии и Нидерландах	4	50
<i>Утеубаев Т.Т., Киздарбекова А.С.</i> Модель общей собственности в римском частном праве	2	125

<i>Хорами Ния Анвар Бахман.</i> Формирование понятий относительно правового статуса кредитных организаций как участников гражданско-правовых отношений в Исламской Республике Иран	3	113
--	---	-----

Трибуна молодого ученого

<i>Абикенова Г.Б.</i> Исторические и теоретико-правовые аспекты деятельности детского омбудсмена в Республике Казахстан как гаранта реализации прав и свобод несовершеннолетних	1	99
<i>Амірбек К.С.</i> Некоторые аспекты формирования правовой базы Евразийского экономического союза	1	91
<i>Байжанова К.Т.</i> Некоторые полномочия органов государственной власти и местного самоуправления в городах в экономической сфере	4	91
<i>Биялова М.И.</i> Правовые основы обеспечения реализации избирательных прав гражданами Республики Казахстан	2	131
<i>Бирманова А.И.</i> Культурные права в системе прав человека: вопросы теории	4	99
<i>Даурембеков Е.К.</i> Ретроспективный анализ отечественного законодательства, регламентирующего порядок реализации процессуальных мер пресечения, связанных с ограничением и лишением свободы	1	107
<i>Еспергенова Е.В.</i> Некоторые вопросы совершенствования уголовно-правовой нормы, предусмотренной ст. 320 УК Республики Казахстан «Неоказание помощи больному»	3	169
<i>Жунисбеков Н.Н.</i> Отдельные вопросы квалификации противоправных действий, совершаемых в сфере долевого участия в строительстве жилой недвижимости	2	139
<i>Турунтаева А.А.</i> Правовые основы налогового планирования в Республике Казахстан	3	176
<i>Чукумов Г.Б.</i> Технично-криминалистическое обеспечение следственных действий при расследовании актов терроризма	2	147

**Index of articles published
in the «Bulletin of the Karaganda University» in 2018 y.
«Law» Series**

	<i>Nº</i>	<i>p.</i>
CONSTITUTIONAL AND INTERNATIONAL LAW		
<i>Abdukarimova Z.T., Surkova S.S.</i> Legal basis for tourism development in Kazakhstan.....	2	27
<i>Abikenova G.B., Lavnichak A.</i> State bodies' role in protecting and ensuring of minor's constitutional rights and freedoms.....	4	21
<i>Amirbek K.S., Lavnichak A.</i> Formation and development of legal framework of the EAEU states-founders integration.....	3	30
<i>Bilyalova M.I., Thabisimova L.A.</i> Constitutional law regulation of the system of principles of electoral law: comparative legal analysis.....	4	27
<i>Bozhkarauly A., Complak K.</i> Reform of electoral legislation in the Republic of Kazakhstan.....	3	23
<i>Chankova D.</i> Trends and challenges for minority protection in Bulgaria.....	2	8
<i>Kim Ye.A., Mussilimova K.S.</i> International legal regulation of commercial disputes resolution in arbitration.....	1	15
<i>Li Shan.</i> National legal regulation of foreign investments.....	2	21
<i>Mussin K.S.</i> International legal regulation of elections.....	1	8
<i>Nurbekova G.T., Polevoy S.V.</i> EEC: its integration role in region, examples of law problems in financial-tariff aspect and meaning for Kazakhstan's economy in their context for today.....	3	44
<i>Rustembekova D.K.</i> Functions of legal guarantees of the rights and freedoms of human and citizen.....	4	15
<i>Rustembekova D.K., Complak K.</i> The concept and classification of legal guarantees.....	3	11
<i>Rustembekova D.K., Complak K.</i> The Constitution in foreign countries.....	2	14
<i>Taitorina B.A.</i> Public prosecuting attorney supervision in the system of State Control of the Republic of Kazakhstan.....	4	8
<i>Ternovaya N.S.</i> General characteristics of representative bodies of local self-government in the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation.....	3	18
<i>Yerzhanova F.A., Bozhkarauly A., Lavnichak A.</i> On the issue of the legal status and formation of election commissions in the Republic of Kazakhstan.....	3	38
<i>Zadorozhnia G.V.</i> On the issue of acquiring legal personality: the problems of theory and practice.....	2	36
THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW		
<i>Akhmetov A.S.</i> Phenomenon of legal culture of kazakhstan society.....	3	59
<i>Birmanova A.I., Lavnichak A.</i> Cultural rights as an integral part of the human rights.....	1	30
<i>Kolodiy A.A.</i> Scientific research of constitutional-legal status ukrainian people: state and prospects.....	1	24
<i>Kozhakhmetov G.Z., Botagarin R.B.</i> Electoral law and its features in Kazakhstan as part of the Russian empire in the late XIX-early XX century.....	3	66
<i>Kozhakhmetov G.Z., Rakhimgulova M.B.</i> Jury trial as an element of democratization of the judiciary.....	2	59
<i>Matviychuk A.V.</i> The Genesis of doctrinal studies of the duties of the state.....	1	38
<i>Oralbayev N.K., Niyetullayev N.N.</i> Definition, typology and socio-legal nature of corruption offenses.....	2	52
<i>Ryszhanova G.S., Kozhakhmetov G.Z.</i> The Kazakh Biy court – the fundamentals of contemporary court system.....	2	44
<i>Serikbaeva S.S.</i> Causes and circumstances contributing to terrorist acts.....	1	45
<i>Zadorozhnyi B.Y.</i> Doctrinal concepts of obligations of the state: the formulation of the problem.....	3	50
CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY		
<i>Amanzholova B.A.</i> The problems of applying criminal enforcement legislation in institutions of mixed security in the light of human rights concepts.....	2	81
<i>Jansaraeva R.E., Abdrakhmanov D.S.</i> Anticorruption culture in education.....	2	67
<i>Kapsalyamov K.Zh., Kapsalyamova S.S.</i> Foreign experience of combating corruption.....	1	51
<i>Khilus A.M.</i> Criminalistic understanding of the object of criminal affairs while pursuing through ability by official authorities.....	3	75

<i>Khilus A.M.</i> Trends of criminal law and criminology at the present stage of co-operation of corruption	2	70
<i>Kyzdarbekova B.Zh.</i> On the issue of the concept and socio-legal appointment of the regime of execution of preventive measures in the form of detention.....	3	83
<i>Rakhimbekov M.M., Sydykova L.Ch.</i> Foreign experience in prevention of religious extremism and terrorism and its application in the Republic of Kazakhstan	3	91
<i>Zholzhaxynov Zh.B.</i> On some terminological and logical errors in the definition of violence in the Criminal code of the Republic of Kazakhstan	1	60

CRIMINAL PROCEDURE AND CRIMINALISTICS

<i>Abdrakhmanov S.Z., Abdrakhmanov D.S.</i> Information security in the structure of legal education.....	1	66
<i>Abzalbekova M.T., Zhamyeva R.M.</i> Requirements imposed to criminal procedure decisions.....	1	72
<i>Arenova L.K., Nabiyeva Ye.A.</i> Criminalistic characteristic of acts of terrorism and its importance in investigation.....	3	98
<i>Nurgaliyev B.M., Ualiyev K.S., Kussainova A.K.</i> The legal status and rights of the victim in a plea bargain according to the criminal procedural legislation of the Republic of Kazakhstan.....	4	35
<i>Sembekova B.R., Bertovsky L.V.</i> Counteraction to religious extremism and terrorism is a way of ensuring national security.....	2	99
<i>Sukhoterin V.E., Kim A.A.</i> Theoretical questions about the concept of the object of prosecutor's supervision	3	107
<i>Zhamiyeva R.M., Shakenov A.O., Zhumanbayeva Z.B.</i> Tactical features of the inspection of the scene in cases of torture.....	2	92

CIVIL LAW AND CIVIL PROCEDURE

<i>Akimbekova S.A., Moroz S.P., Nurtaeva G.L.</i> Contradiction to public order as a basis for annulment of arbitral award.....	4	85
<i>Aliyeva L.R.</i> Legal nature of special proceeding as type of civil proceeding.....	3	162
<i>Arystan A., Beken A.</i> Legal regulation of title insurance in Kazakhstan.....	3	118
<i>Khorami Nia Anvar Bahman.</i> Formation of concepts about legal status of credit organizations as participants of civil legal relations in the Islamic Republic of Iran	3	113
<i>Kizdarbekova A.S., Zalimbayeva I.V.</i> The place of surrogate agreement in civil law contracts system	3	149
<i>Klyueva E.N., Ilyassova G.A.</i> Improvement of state administration in the transport sphere: problems of legal regulation in the Republic of Kazakhstan and Ukraine.....	2	107
<i>Kumarova U.K., Lavnichak A.</i> The concept and legal nature of transport obligations	4	60
<i>Li Shan.</i> History of investment legislation system development of the Republic of China.....	1	79
<i>Nukusheva A.A.</i> Elimination of inheritance of unfortable heirs in the Republic of Kazakhstan.....	4	42
<i>Nukusheva A.A.</i> The priority law of the state in the issues of subsurface use in the Republic of Kazakhstan	2	118
<i>Nukusheva A.A.</i> To the question of objects of inherited relation in the Republic of Kazakhstan	3	132
<i>Nukusheva A.A., Kudryavtseva L.V., Alexandrov S.</i> The essence and the problem of corporate agreement ..	1	84
<i>Nurzhanova A.K., Serikova L.S.</i> Development peculiarities of mediation institute in Kazakhstan	4	74
<i>Rahimberlina A.K., Zhagalov R.B.</i> Actual problems of legal protection of children in the Republic of Kazakhstan	3	156
<i>Seitaeva Zh.S., Makhanov T.G.</i> Dispositiveness in civil law of the Republic of Kazakhstan: as a principle, as a method and as a category characterizing the norms of civil law	3	126
<i>Sultanova A.T., Ilyassova G.A.</i> The concept of «consumer» and the legal status of the consumer under the Republic of Kazakhstan legislation	4	65
<i>Tokatov R.A., Myrzaliyeva Zh.T.</i> Cryptocurrency and digital future in market relations	3	141
<i>Uteubayev T.T., Kizdarbekova A.S.</i> Common ownership model in the Roman private law	2	125
<i>Uteubayev T.T., Kizdarbekova A.S.</i> Institute of common ownership right of France, Germany, Switzerland and the Netherlands	4	50

TRIBUNAL OF YOUNG SCIENTIST

<i>Abikenova G.B.</i> Historical and theoretical legal aspect of children's Ombudsman activity in the Republic of Kazakhstan as a guarantor of minor's rights and freedoms realization	1	99
<i>Amirbek K.S.</i> Some aspects of the formation of legal framework of the Eurasian Economic Union	1	91

<i>Baizhanova K.T.</i> Some powers of state government and local self-government in cities in the economic sphere.....	4	91
<i>Bilyalova M.I.</i> Legal basics for ensuring the realization of electoral rights by citizens of the Republic of Kazakhstan.....	2	131
<i>Birmanova A.I.</i> Cultural rights in the human rights system: issues of theory.....	4	99
<i>Chukumov G.B.</i> Providing technical and forensic investigative actions in the investigation of acts of terrorism.....	2	147
<i>Daurembekov Ye.K.</i> Retrospective analysis of national legislation, regulating the order of realization of the judicial restraint measures of suppression, related to limitation and imprisonment	1	107
<i>Turuntayeva A.A.</i> Legal basics of tax planning in the Republic of Kazakhstan	3	176
<i>Yespergenova E.V.</i> Some issues of improving the criminal law standards regulated by Article 320 of the Penal Code of the Republic of Kazakhstan «Failure to assist sick person».....	3	169
<i>Zhunisebekov N.N.</i> Separate issues of qualification of unlawful actions committed in the sphere of equity participation in the construction of residential property	2	139